

જીવન અને દર્શન

પ્રવચનકાર
મુનિરાજ શ્રી ચન્દ્રપ્રભભાગરજી મહારાજ
(ચિત્રભાનુ)

૧૯૫૪

નિમળચારિત્ર્ય એ ગુલાબ છે એ તમારી પામે હશે
તો એ જેમ તમને જ્ઞાનન્દ આપશે તેમ તમારી
નિકટમા વસતા માન્યોને પણ સુવાસ આપશે

પ્રમશ્ચ

૧ નિનાવ પોપવાવ બુધગન

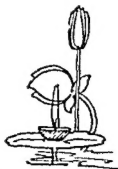
સુરે દનગન (સૌતપ્પ)

અનુક્રમ

૧	હવે તો જાગો !	
૨	માનવતાના મોખાન (૧)	૨૬
૩	" " (૨)	૧૩
૪	" " (૩)	૧૫
૫	" " (૪)	૧૩
૬	મુખની શોધમા	૨૩
૭	પ્રકૃતિ ઔમ્યત્વ	૧૦
૮	ગૌ-પૂજા	૧૧૦
૯	ધર્મ કહેવો કેને ?	૧૧૫
૧૦	જાગ, ઓ મપૂત !	૧૦૪

સુતક

મણીવાવ ડગનનાવ શાહ
ધી નવઅમાત ધિ રીગ પ્રેમ
ધીકાગ રોડ અમદાનાદ

પૂ જાગમોદ્ધારક ધ્યાનસ્થ સ્વગગન જ્ઞાનાય દેવ શ્રી
 માગરાનન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજના પદપ્રભાવક
 આચાર્ય મહારાજ શ્રી ચન્દ્રસાગરમૂર્તીશ્વરજી
 મહારાજના શિષ્યજન તપની પરમ ઉપકારી
 મુનિરાજ શ્રી ચન્દ્રકાન્તમાગરજી
 મહારાજની અધ્યક્ષતામાં મહાન
 ચિન્તક મુનિશ્રી ચન્દ્રપ્રભ-
 સાગરજીએ આપેલા
 મનનીય પ્રવચનો

મ શા લ યી

આત્માદીની હિતા હિમી પણ જગતના લવાનજો તો સમગી જ રહ્યા છે વિશ્વશાંતિની વાતો ચાને છે, પણ હામા! દુઃકાળ, કાળા-ખગર લાય-રૂનન પશુતા અને કમ્પાનિયત તો દિવસે દિવસે વધુ માનવજાતનો ભરડો લઈ રહી છે સરકૃતિ કે માનવતાનાં દર્શન દુર્લભ થઈ પડ્યા છે કરોડો પ્રજાજનો પેળો ખાડો પૂરવામાં જ અવતાર પૂરો કર છે ત્યારે આજ અત્તિસામૃતિ જગતવત્સલ ભગવાન મહાવીરના નામસાર ત્યાગ અને આત્મજાગૃતિના મશાનયી વિદ્વાન મુનિરત્ન શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી જીવન અને દર્શન દ્વારા જૈનસમાજ માનવસમૂહ, જગત અને રાષ્ટ્રને પ્રેમસ દેશ પાડવે છે સુશુભે, હૃદયમાં કોરી રાખજો, જીવનમાં ઉનારજો, પ્રકાશના મિશ્રણે પ્રસારજો જીવનનું દર્શન લાધરો

—માધુનાદર

પ રિ ચ ય

જૈન મુનિ શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજીનો મને અણુધાયો પરિચય થયો જેમને પહેલીવાર સાંભળતાં તેમના તરફ મને સ્વાભાવિક આકર્ષણ થયું તેમના વ્યાખ્યાનમાં ઊંડું ચિન્તન સ્પષ્ટ નિર્મળ દૃષ્ટિ વાર્તાત્મિક પરિચયિતિ વિશે સમાનતા અને ભાવનાનું પ્રાબલ્ય અનુભવ ગોચર થતા હતા તેમનું વસ્તૃત્વ પણ મોહક હતું

મારા મન ઉપર એક એવી છાપ પડી છે કે આ મુનિશ્રી પાસે જીવનની એક સમગ્ર અને સમન્વય સાધતી દૃષ્ટિ છે જગતના, દેશના, માનવસમાજના વર્તમાન પ્રશ્નો વિશે તેમની પાસે સ્પષ્ટ માહિતી છે અને એ પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે આવશ્યક એવી નિર્મળ પ્રજ્ઞા પણ તેઓ ધરાવે છે કોઈ સંકુચિત વાતમાં અટવાઈ ગયા સિવાય જીવનને સર્વગ્રાહી રીતે અવલોકના માટેની તેમની તત્પરતા ખરેખર પ્રશ્ન સંતીય છે

શ્રી બળવતરાય મહેતા

(ભારત સસદ સભ્ય તથા ઓ.ન.ઈ.ડિયા કો-ઓર્ડિનેશન મહામંત્રી)

હવે તો જાગો !

હૃદ થઈ હવે !

મહાનુભાવો ! આજના વ્યાખ્યાનનો વિષય છે-હવે તો જાગો ! ' હવે તો જાગો ' આ શબ્દો જો ગભીરતાપૂર્વક વિચારાય તો આજના દોઢ કલાકના પડતૂતવનું સ્વસ્થ સહજ રીતે પામી શકાય હવે તો જાગો-આમા ' જાગો ' શબ્દ શું સૂચવે છે ? આ શબ્દ આનંદ અદાવનાગે છે ઊઘતા હો તો જાગો, જેઠા હો તો લા ઘાઓ, ઉભા હો તો ગતિમાન બનો અને ગતિમાન હો તો તીવ્ર કાયદક્ષ બનો, એમ પ્રેરણા આપનાર ' જાગો ' શબ્દ છે જાગો-આ જેમ ચેતવણી આપનાર છે, તેમ એની પૂર્વે રહેલો ' તો ' તો અતિસૂચક છે, જેને દુનિયામા તેર મણુનો કહેવામા આવે છે હવે તો જાગો-આ સામૂહિક વાક્ય એમ ઘોષણા કરે છે કે, હૃદ થઈ ! ખૂબ અતર પડી ગયું ! કેટલો બધો પ્રમાદ ! ખૂબ જિંદગી ! હવે જાગો ! પ્રમાદ છોડો આપણામા ઘર કરીને બેઠેલી આજસને છાંટો ને જીવનની સાધના કરવામા તત્પર બની જાઓ કારણ કે, જેનું મૃત્યાકન ન થાય એવી માનવતાવાળું, અને વિશ્વમા સહજ પ્રાપ્ત ન થાય એવું ઉત્તમ માનવજીવન મળ્યું છે, તો એને સફળ કરો પ્રમાદ કરશો તો આ મહામૃત્યુ ધન હારી બેસશો માટે જ કહેવું પડે છે કે-હવે તો જાગો !

પૂરવાર કરો

આવું ઉત્તમ માનવજીવન જે મળ્યું છે તે સ્વાર્થના કુ ડાળામા અજસિયાની જેમ મરવા માટે નથી, પણ જીવનને અમર

બનાવવા માટે મજબુ છે આજે તમે કેવી પવિત્ર ભૂમિમા
જન્મ લીધો છે, એનો તો વિચાર કરો. આર્યાવર્તમા, ઉત્તમ
કુળમા ને ધાર્મિક કુટુંબમા જે જેના માટે તમે ગૌરવ લઈ
રહ્યા છો. અને અમે પ્રાર્થણા છીએ, અમે ક્ષત્રિય છીએ, અમે
વણિક છીએ-એમ ગૌરવપૂર્વક બોલીને ફરો છો, પણ હું તમને
જ પૂછું છું કે બોલવા માત્રથી મહત્ત્વ શું ! મહત્ત્વ છે કર્તવ્ય
પરાયણતાનું, સદાચારી વર્તનનું, અને પ્રતિભાસ પન્ન જીવનનું !

‘ મહાન ’ કહેવા માત્રથી મહાન ન બનાય એના માટે
મહાન કાર્ય કરવું પડે, જીવનને તેવું બનાવવું પડે પિત્તળ
પોતાને સોનું કહે તેટલા માત્રથી તે સોનું નથી થઈ જતું
એના ચળકાટ ઉપરથી એની કોઈ કિંમત આકે તો એ થાપ
ખાય સોનાને તો તેજાજનો તાપ ખમવો પડે, કસોટીએ
ચડવું પડે, અગ્નિપરીક્ષામા ઉત્તીર્ણ થવું પડે, અને છતાં કાગુ
ન પડે તે સોનું, તેમ માનવે પણ પોતાની જાતને અગ્નિપરી
ક્ષામા મૂકી, કસોટીએ ચઢાવવી જોઈએ અને તેમા ઉત્તીર્ણ બને
તો જ એ જાતિવાન કહેવાય અને મહાન ગણાય એમા શક્તિ
હીન થાય એ શી રીતે પાલવે ? કર્તવ્ય પરી મહત્તા સિદ્ધ
ઠરવી પડશે અને જગતમા પડકાર કરવો પડશે કે-જીવનના
પ્રત્યેક પ્રકારના વાતાવરણમા પણ કર્તવ્ય માટે અમે તૈયાર
છીએ ! ગમે તેવા સમયે અમે ચારિત્રથી ડગીશું નહિ, ધ્યેયથી
ચ્છુવ વઈશું નહિ, અમારા આદર્શને પ્રાણાન્તે પણ છોડીશું નહિ
-આ રીતે મહત્તા સિદ્ધ કરવા તમારી તૈયારી નહિ
હોય તો બહે બિચ જ્ઞાતિઓના નામ બોલતા ફરો પણ
માનવા ઠોઈ તૈયાર નહિ થાય માણસ સારો કે ખરાબ,

લાચ કે નીચ એ શબ્દથી નહિ, આચરણથી મિદ્ધ થાય છે, તમે પણ ઉચ્ચ હો તો સારા આચરણથી અને પવિત્ર તાથી તમને પોતાને તમે મહાન પૂરવાર કરો.

વિહ ગાવલોકન

આપણે ન જાગવાને ઠારણે ઘણું શુભાશું છે જે હજાર વખતો ઇતિહાસ તપામશે તો જણાશે કે આપણે કેટલા ગબડી ગયા છીએ એક વાર વિહ ગાવલોકન કરી જુઓ તો પરિસ્થિતિ સમજાશે એક દિવસ રોમની સંસ્કૃતિ પણ આપણી સંસ્કૃતિ પાસે આખી લાગતી આ સંસ્કૃતિ માટે રોમમાં પણ ગૌરવ હતું, દેશ પરદેશના પ્રવાસીઓ આ સંસ્કૃતિના મુક્ત કંઠે શુણ્ણગાન કરતા, તે જ સંસ્કૃતિ આજે મૃત-પ્રાય અને જાણે છેલ્લો શ્વાસોશ્વાસ લેતી હોય એમ લાગે છે આજે તમે કઈ દશામાં આવી પહોંચ્યા છો? કાળી આમડીમાં ભય કર ગોરા! આયોના શરીરમાં અનાયોનો આત્મા પેઠા સત-મહેન્તોની ગૌરવવન્તી આ ભારત-ભૂમિમાં આજે જીવનની કિમ્મત ઇથી, ધર્મની કઈ ગણના નથી, તત્ત્વજ્ઞાનની પડી નથી-આ શુ કહેવાય! આપણા યુવાનોને સુરોપના પવત, ની ને તળાવો વગેરે કંઠસ્થ ખરા, પણ ગંગા યમુના કે સરસ્વતીનું પ્રભવસ્થાન કે વિવીન યવાનું સ્થાન કયા એ ખબર ન મળે અરે, ખડારના બધા તત્ત્વચિન્તકોના નામ જોની જનારને એના પોતાના આસપાસમાં થયેલા જીવનદ્રષ્ટાઓના નામ પણ ન આવડે આ કેટલી શોચનીય સ્થિતિ ગણાય! તમે આખા વિશ્વનું જ્ઞાન મેળવો પણ ઘરનું જ્ઞાન પહેલા મેળવો એ મારું કહેવું છે ઘરનું જ્ઞાન ન મેળવવાને કારણે

આપણા જ યુવાનો દ્વારા આપણી સંસ્કૃતિ ભૂસાતી જાય છે ને બહારની સંસ્કૃતિ નવપત્રવિતથાય છે ! માટે કહેવું પડે છે કે ખૂબ જાગ્યા ! બહુ બિચારો બિચારો પણ લવારો કરે છે, એવી જ આપણી પણ દશા છે. ઠીક વિચાર કરાય તો સમજાય કે, સંસ્કૃતિ અગે તમારું જોવું પણ બકવાદ રૂપ છે તમારું આગેવાનો કેટલીક વાર આચારવતના શુભગાન કરે છે, પણ તે પૂર્ણ રીતે સમજ્યા વગર અને જીવનમાં ઉતાર્યા વગર માત્ર ઉપર ઉપરથી ચઢીના સાધ્યા પૂરી જાય છે—જેની કિંમત ઠીકમાં થતા લવારો કરતા જગાયે વધારે ન આપી શકાય માટે જાગે ! આપણને મળેલા આધ્યાત્મિક ને સાંસ્કૃતિક વાગ્દાની કિંમત સમજે તો જ મળેલા આ ઉત્તમ માનવજન્મની મહત્તા અકાશે

બ્રહ્મચર્ય

આજના પ્રવચનની પ્રાગ્ભૂમિકા આપણે વિચારી ગયા. હવે મુખ્ય વિષયનો વિચાર કરીએ આ દેશ બ્રહ્મચર્યના પુજક હોતો, સયમની ચર્ચા ઘર ઘર થતી બ્રહ્મચર્ય એ જ ધન અને સર્વસ્વ મનાતું કારણ કે આ બધા સંશુદ્ધિનું બ્રહ્મચર્ય એ મૂળ છે ! એના જોવાથી અને વિવાસ અને મોજ-શોખના સેવનથી આર્થદેશ પતન પામ્યો છે આ દેશનું ક્ષાત્રતેજ વગેરે સવત્ર આદર્શરૂપ હતા એ બળ, એ દીર્ઘાયુષિતા, એ ચીર્ષ, એ વીરતા અને એ દીર્ઘચિન્તન આદિ આજે એમાનુ શોધ્યું મળતું નથી એનું કારણ આપણે સયમને છોડ્યો અને અસયમને સ્વીકાર્યો તે છે

વિષય, વિલાસ, વિનોદ ને વિકારના સાધનો આજે ઘણા પ્રમાણમાં અહીં પેસી ગયા છે વ્યસનો અને

કુટેવો માટે તો કહેવું જ શુ ! હું તમને પૂછું છું કે, આ દેશમાં ચાહની શી જરૂર ? ઇંગ્લાંડ આદિ કંઈ પ્રદેશમાં તો (સમજ્યા કે) (Strong) સ્ટ્રોંગ ચાહની ઊંચા માટે કદાચ જરૂર પડે, પણ આ સમશીતોષ્ણ દેશમાં એની શી જરૂર ? આને લઇને આ હિંદમાં કેટલી બેકારી વધી ? માત્ર રૂપિયો કમાવનાર માણસ પણ ત્રણ-ચાર આના ચામાં વાપરે, આ કંઈ દગ્ગા ? આજના ક્રાન્તિકારી યુવાનને, આ વિના બ્રહ્મ ન જોડે ! મોં પર મુરખી ન આવે, બાલે આ દેવીનો માનીતો શુવામ ! ભલે તમે કદાચ આ પીતા હો, પણ એના વિના ચાલે જ નહિ, બ્રહ્મ ન ઉડે, ટાટિયા ઘસવા પડે-એ કંઈ નિયતિ કહેવાય ? આપણા બાપ-દાદા આ વિના ઘોર્યાં જ કરતા હતા અને આપણે આ પીને બગીએ છીએ એમ તો નથી ને ? તમે શાન્તિથી, હું જે કહું છું તેના પર વિચાર કરો, આજે વ્યસનોને લીધે દેવી સયમહીન સ્થિતિ થઈ છે તેનો વિચાર કરો મનનો, વાણીનો કે ચતુનો એકેનો પૂર્ણ સયમ છે ખરો ? તમે તમારી બતને ભલે સ્વતન્ત્ર માનતા હો પણ વાસ્તવિક રીતે સ્વતન્ત્ર છો ખરો ? ઇન્દ્રિયોનો શુલામ એ આઝાદ નહિ પણ બદીવાન છે વિષયોનો દામ એ સ્વતન્ત્ર નહિ પણ પરત્વે છે વિકારો પાછળ ઘસડાઈને સયમહીન જીવન બનાવવું એ ઉત્તતિ નથી પણ અવનતિ છે પણ તમે તમારા અન્તરને પૂછો કે તમે આજે માવિક છો કે શુવામ ! વાતનાઓના દાસ બની સ્વતન્ત્રાની વાતો કરતી એ કેટલું હાસ્યાસ્પદ ગણાય !

સ્વાધીનતાનો હમ્ વાતોથી નહિ, પણ શુભ અને હાયકાતથી મેળવવો જોઈએ, પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ એમ કહે છે

કે, હજી એ માનવીને જન્મમિદ્ધ છે ! પણ પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતિ એમ કહે છે કે, હજી યોગ્યતાથી-લાયકાતથી પ્રાપ્ત થાય છે આ બે વચ્ચેનું અન્તર સમજવા જેવું છે એક જન્માધ છોકરો પરિભ્રમણ સ્વાતંત્ર્ય માગે તો એનો પિતા એને પરિભ્રમણ સ્વાતંત્ર્યનો હજી આપે ખરો ? કેઈ કબિયાળો અને ગાળો દેનારો માણસ વાણીસ્વાતંત્ર્યનો હજી માગે તો એને અપાય ખરો ? અને અપાય તો રોજ કબિયા કંટલા થાય ? નાદાન બાળકને મતસ્વાતંત્ર્યનો હજી અપાય ખરો ? વ્યભિચારીને આચારસ્વાતંત્ર્યનો હજી અપાય ખરો ? મૂખને વિચારસ્વાતંત્ર્ય અપાય ખરું ? તાત્પર્ય એ કે અયોગ્યના હાથમા હજીનું મહાન શસ્ત્ર ન અપાય, અયોગ્યના હાથમા ગયેલી વસ્તુ લાલને બદલે હાનિકર નીવડે, વાનરના હાથમા રહેલી તલવારની જેમ વસ્તુ મુઠ્ઠા હોય તો પણ ઘણીવાર સગના યોગે ભયકર વધ જાય છે ધી જેવી પોપક વસ્તુ પણ સો વખત ધોવાય એટલે ઝેર બની જાય છે આથી પૌર્વાત્ય સંસ્કૃતિનું કહેવું છે કે સ્વતંત્રતાનો હજી યોગ્યને હોય, અયોગ્યને નહિ ! ઇન્દ્રિયો પર સંયમ ન રાખો અને સ્વતંત્રતાની વાતો કરો એમા શું વળે ? મયમ વગર તો સ્વતંત્ર માણસો પણ પરતન્ત્ર બની ગયા પૃથ્વીરાજ સ્વતંત્ર મટી પરતન્ત્ર બન્યો, શાથી ? સંયમ ગુમાવ્યો ને મયુખ્તાના મોહમા ઘેલો બન્યો તેથી !

ભૂમિકા ગુરૂ હોવી જોઈએ

બ્રહ્મચર્ય એ એવો ગુણ છે કે એની પાછળ બધા ગુણો તણાઈને આવે છે જીવનશુદ્ધિ એનાથી થાય છે સાધના એનાથી

સધાય છે ફરની વાત તો જવા દો, પણ આ દુનિયામા પણ નેષિક પ્રદાયારીને જોઈને સૌ કોઈ નમી પડે છે બધા એના પર વિશ્વાસ ગમે છે, લોકો એને વન્દનીય ને પૂજનીય ગણે છે પ્રદાયર્થ એ મહાન શક્તિ છે એ વિના જીવન ચેતનાહીન કહેવાય એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે Strength is life and Weakness is death પ્રદાયર્થની શક્તિ એ જીવન છે અને વીર્યહીન-શક્તિહીન જીવન એ મૃત્યુ છે। વિકસિત ફૂલની ખૂશખોથી ભરેલાઓ જેમ જે ચાઈને આવે છે તેમ પ્રદાયર્થથી પણ બીજા ગુણો જે ચાઈ આવે છે સૂર્ય ઉગે એટલે લોકો કામે લાગી જ નાય છે, તેમ પ્રદાયર્થરૂપી તેજસ્વી સૂર્ય ઉગે એટલે બીજા સદ્ગુણો એની મેળે આપણા જીવનમા પ્રવેશી કામ કરવા મંડી પડે છે તમારે સદ્ગુણોને જીવનમા વસાવવા હોય તો ભૂમિ શુદ્ધ કરો આજે હું અહિં ભૂમિ શુદ્ધ કરવા આવ્યો છું આડું લઈ કચરો વાગવા આવ્યો છું! કયો કચરો? વિષય અને વિલાસનો કચરો તેને આજે મારે સયમના આડથી કાઢવાનો છે તમને કાઈ વાધો તો નથી ને? (જે હોલમા વ્યાખ્યાન આવતું હતું એ હોલની લોય સામે આગળી ચીંધી મહારાજશ્રીએ કહ્યું) આ હોલમા કચરો કાઢવા વિના તમે જાજમ જિંદાવો ખરા? પહેલા તમે કચરો સાફ કરાવ્યો પછી ઉપર જાજમ પાથરી પણ એમની એમ અશુદ્ધ ભૂમિ ઉપર જાજમ નાખી હોય તો શું પરિણામ આવે? ધૂળ જ ઊઠે ને? દુનિયામા કોઈ સારો સાણસ ઉકરડે ખાતે નાખીને સૂગે? નહિ જ, બલે તજાઈ રેશમની હોય, પણ ત્યાં ન સૂવાય, કારણ કે દુર્ગન્ધ મારે, તેમ પ્રમાણિકતા, સત્યતા

ખાતૃત્વ આદિ ગુણોને લાવવા માટે પ્રથમ સયમ જોઈએ
એ ગુણોના નિવાસ માટે ભૂમિકા શુદ્ધ જોઈએ

કાળી, મેની, ખાટા-ટેકરાવાળી ભીત પર ચિત્રકાર
પાસે ચિત્ર દોરાવીને કહીએ કે ચિત્ર સાગ્ર નથી એમાએનો
દોષ નથી દોષ ભૂમિનો છે દીવાલ ચોખ્ખી જોઈએ ખગબ
ભીત પર તો સારો ચિત્રકાર પણ ચિત્ર ન દોરી શકે તેવથી
ખરડાયેલા મેલા વસ્ત્રો પર રંગારો પણ સારો રંગ શી ગીતે
કરી શકે? તાત્પર્ય એ કે દીવાલ મુઠ્ઠર હોય તો ચિત્ર મુઠ્ઠર
થાય વસ્ત્ર ચોખ્ખુ હોય તો રંગ ચઢે, જીવન વિશુદ્ધ હોય
તો સફળતા વિકસે!

બ્રહ્મચારી સત્યકામી હોય

જેનામા બ્રહ્મચર્ય નહિ હોય તેનામા ખીજા ગમે તેવા
ગુણો હશે તો પણ તે નિષ્કળ જવાના સુવર્ણવ્રતમાલતી
પોષક છે સામ કે મીનિર રૂપિયે તોલાના ભાવની છે, પણ
મરવા પડેવાને તે અપાય? અને બેચ્ચાની ભાર આપો તો
બે મીનીટ મોટો મરવાનો હશે તે ઉવટો પહેલો મરશે,
કેમકે એનામા પચાવવાની શક્તિ નથી લાયકાત વિના સારી
વસ્તુ પણ વિપરીત પરિણામને લાવનારી નિવડે છે યુવકો
અને યુવતિઓ માટે આ વાત અતિ જરૂરની છે બ્રહ્મચર્યના
ખમીર વિના સફળતાની એ ગમે એટલી વાતો કરે, તો પણ
એ વાતો નિષ્ફળ અને વધ્ય છે વામડી અને વ્યર્થ છે

એક દિવસ એવો હતો કે આયોવતનુ પ્રત્યેક ઘર
બ્રહ્મચર્યના બ્રહ્મધ્વનિથી શુભર્તુ હતું વાતાવરણ સયમમય

હતું પણ આજે કમનશીએ હાલત જુદી છે બ્રહ્મચર્યના નીર ઝોસરતા ભય છે રમ્તે દર્યો કેવા? બ્રહ્મચર્યનું ખૂન કરી નાખે તેવા! સ્કૂલ-કોલેજનું વિવાસથી ભભકતું વાતાવરણ જોઈને મયમી વિદ્યાર્થીને તો ત્રાસ જ હોય છે! સહશિક્ષણ અને અતિસપકંતનું જે કહું પરિણામ દેખાય છે તે મારે તમને કહેવાની જરૂર ખરી? તમે પ્રત્યક્ષ નથી જોયું? છાપામા નથી વાંચ્યું? સાઠ વર્ષનો ગુરુ-અધ્યાપક શિષ્યાને પરણી જોઈ? મને થયું જગતમા આ શું થવા જોઈ છે? અધ્યાપક એટલે કેવો પવિત્ર પુરુષ! એ પવિત્ર પુરુષ-અરે, સમાજનો એ- જવાબદાર માનવી, શિષ્યાને પરણી જોયે તો પછી છોકરીઓના મા-બાપો આધ્યાપકો પર વિશ્વાસ કેમ રાખી શકે? રક્ષક જ ભક્ષક બને અને આધ્યાપક જ અપહારક બને, આ સ્થિતિ તમને સોચનીય નથી લાગતી?

આજના છપ્પીઘરોમા નટ-નટીના હાવભાવો, સિનેમાના ટ્રેપેરી પરના પર ભજવાતા ભયકર દર્યો અને નકટાઈની હદ આવે ત્યાં મુઠી પહેગની વેપભૂષાઓ, બ્રહ્મચર્યને પાઠ નાર નથી તો ખીન્નુ શું છે? પુસ્તકના વાચનથી જ્ઞાન મળે પણ આજના પ્રગ્ન થતા પુસ્તકો તો બહો પ્રભુપત્રિકોણના ચિત્રો! નાંવેલો એટલે વિવાસની ખ્યાલીઓ! આર્થ સાહિત્ય ઊગતા યુવાનો અને યુવતિઓ વાંચે તો એના સયમમા તો પૂજો જ મૂકાય ને? આગળ વધો તમારા ઘરમા ચિત્રો કેવા છે? નવયૌવનાઓના વસ્ત્રો ચોરાતા હોય એવા ચિત્રો એવું ચિત્ર દેવનું હોય તો પણ સદાચારનું પતન કન્નારુ છે હોય તો ફેફાં દો નટ-નટીના ચિત્રો ટાંગ્યા હોય તો ફગાવી

દેજે ફાટા રાખેા તો સતના, રાનીના, ધ્યાનીના કે કોઈ તપસ્વીના રાખેા આ તો નટ-નટીના ! પ્રભાતે ઉઠીને દર્શન કોના કળવાના ? ના અને નટીઓના ને ! માટે કહુ છુ કે ભૂમિકા એવી રાખેા કે જેનો પડથો પડે બદ્ધ ચર્ચ હશે તો સ્વા આઝાદ બનાશે આમ ભૌતિક રીતે આઝાદ થયા ળીએ પણ આઝાદીની ખરી લહેજત કયાય દેખાય છે ? મુખ પર ગ્લાની શાધી ? બ્રહ્મચર્ચ હોય નો મો પર તેજ ચમકતું હોય અને બીજા ગુણો સહજ લાવે આવી વને આ વાત યાદ કરો.

પાઠવ-કૌરવોના યુદ્ધમા ભીષ્મપિતા કૌરવોના પક્ષમા હતા યુદ્ધના આરભકાળે ધર્મરાજએ લડવીર ભાઈ ભીમને ભી મપિતામહ પાસે આશીર્વાદ લેવા જમાનુ કહ્યુ, ભીમે આશ્ચર્યપૂર્વક કહ્યું ‘ભાઈ ! આપ આ શુ કહો છો ? એ તો કૌરવોના પક્ષમા છે એ કઈ વિજયનો આશીર્વાદ આપણને આપે ! પરાજિત થાએ એમ જ કહે ને” ધર્મ રાજએ કહ્યુ ‘ના, એમ નથી સાચો બ્રહ્મચારી સત્યકામી હોય છે, અસત્યકથી નથી હોતો, માટે તું એમની પાને જ, અને આશીર્વાદ માગ ’ ભીમ ભાઈના વચન પર વિશ્વાસ રાખી ત્યા ગયો ને પગે પડયો, કૌરવોએ આ દ્રશ્ય જોયુ અને માન્યુ કે હમણા જ પરાજયનો આશીર્વાદ લઈને જશે. પણ ખવાના આશ્ચર્ય વચ્ચે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યવાન્ ભીષ્મપિતાએ ભીમને કહ્યું “ સત્ય તમારા પક્ષમા છે માટે વિજય તમારો છે !” આ સાબળી કૌરવો ભોઠા પડી ગયા આવું પ્રગટ સત્ય જોવાવનાર હોય તો તે બ્રહ્મચર્ય છે-સચમ છે ! આવા

આજીવન બ્રહ્મચારી ભીષ્મ પિતામહ જેવા પુરુષો અને નેમિનાથ જેવા તીથ કરો જે ભૂમિમા યથા એ ભૂમિના માણુમો બ્રહ્મચર્ય થી કેળા પાછળ હડી ગયા છે ! માટે જ કહેવું પડે છે કે હવે તો જાગો !

આદર્શ માટે ખપી જાયો !

જે દેશમા આવા નરવીર પાક્યા ત્યા બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ દેવો પડે એ હું ખનો વિષય નથી ? આ દેશની નારીઓ પણ દેવી પવિત્ર હતી ! મહાન સતી સીતાને યાદ કરો ત્રણ ખડનો ધણી રાવણ એના ચરણોમા પડતો હતો, પણ એ મહાદેવીએ એના પ્રલોભનોને ઠોકરે માર્યા રાવણ એટલે કોણ ? એને ત્યા દેવા વેલવો ! અરુઠા અરુઠા રાજાઓ જેની નેવા કરે, ઈન્દ્ર જેની પાને હાજર રહે અને જેની સત્તા સાર્વભૌમ ગણાય એવા રાવણે સીતાને કહ્યું “તું શા માટે ભગ્નતા રામડા પાછળ પામમાવ-બરબાદ થાય છે ? એની સાથે વનમા ભટકવાનું, જમીન પર સૂવાનું અને સૂકા ફળ ખાવાના, એના કરતા મારી ઈચ્છાને તાણે થા તો હે માનિની ! હું તને મારી પ્રિય પટરાણી બનાવું અને તારી તમામ ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરવાનું આ ખતપત તારા ચરણોમા ધરું !” વિચારો ! એ ખાણુ રખડતો રામ અને જગલ, ખીજી ખાણુ ચરણોમા નમતો રાવણ અને અપત્તિથી છલકાતું રાજ્ય ! પણ સીતાએ, શિયળ-વતી સીતાએ, એ સપત્તિ ઠોકરે મારી કહ્યું “નરાધમ ! આર્તુ બો નતા લાજતો પણ નથી ? શરમ છે, રાવણ, તને શરમ છે ! ધિક્કાર હો તારા ત્રણખડના વેલવને ! તારી સપત્તિ વિશાળ છે, વિરાટ છે, પણ તારો આત્મા વામણો છે રામની સપત્તિ તને થોડી દેખાતી હશે પણ એનો આત્મા મહાન છે,

દેભે ફાટા ગયો તો સતના, રાનીના, ધ્યાનીના કે કોઈ
તપસ્વીના ગયો આ તો ના-નટીના! પ્રભાતે ઉઠીને
દર્શન કેના કરવાના? ના અને નટીઓના ને! માટે
કહુ છું કે ભૂમિકા એવી રાખો કે જેનો પડવો પડે પ્રદ્ય
અર્થ હશે તો સાચા આઝાદ બનાશે આમ ભૌતિક ગીતે
આઝાદ થયા છીએ પણ આઝાદીની ખરી લહેજત કયા
દેખાય છે? મુખ પર ગ્લાની ગાથી? પ્રદ્ય હોય
મેં પણ તેજ અમકતું હોય અને બીજા શુભો સહ
આવી વને આ વાત ચાહ કરે.

પાડવ-કૌરવોના યુદ્ધમાં ભીષ્મપિતા કૌરવો
હતા યુદ્ધના આરંભકાળે ધર્મરાજાએ ભડવીર
ભીષ્મપિતામહે પાને આગીવોદ લેવા જમ
આશ્રયપૂર્વક કહ્યું ‘ભાઈ! આપ આ
તો કૌરવોના પક્ષમાં છે એ કંઈ નિ
આપણને આપે! પરાજિત થાઓ એ
રાજાએ કહ્યું ‘ના, એમ નથી મ
હોય છે, અસત્યકથી નથી હોતો,
અને આશીર્વાદ માગ ’ ભીષ્
રાણી ત્યા ગયો ને પગે પ
અને માન્યુ કે હમણાજ
પણ બધાના આશ્રય વ
ભીષ્મને કહ્યું “સત્ય ર
છે!” આ સાબળી
સત્ય બોલાવના:

સ્વીકાર કરો. ધર્મ રાજાએ એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું “ ના, બાઈ! એ ખેતર તો તને વેચાયેલું છે માટે એનો માલિક તું ગણાય ” પછી તો રાજા માથે ખેડૂતે ઘણીય ચર્ચા કરી પણ ધર્મરાજા એ શું ? પણ ખેડૂત તો એ ચરૂ ત્યાં જ મૂકીને આવતો થયો એમ કરતા દિવસો ગયા, પળવાડિયા ગયા ને મહિનાઓ ગયા, પણ ચરૂ તો ત્યાં જ ! આવી ગરીબીમા આવો ચરૂ જોઈ બલભલા ચળી જાય પણ આ તો પ્રામાણિકતાથી જરા પણ ન ડાગ્યો. પણ આજે આવો સોનામહોરથી ભરેલો ચરૂ મળે તો ? અરે, પણ મળે જ શાનો ? ભાગ્ય વિના એવું કાંઈ મળતું નથી એક કવિએ કહ્યું છે

પદે પદે નિધાનાનિ યોજને રસકૃપિકા ।

માગ્યહીના ન પશ્યન્તિ વહુરત્ના વસુન્ધરા ॥

ડગલે ડગલે ધન છે ચોજને ચોજને રસકૃપિકા છે, પૃથ્વી તો બહુ તનોવાળી છે પણ ભાગ્યહીનને ન મળે, ન દેખાય

ધર્મરાજા રાજા એ ચરૂને જુએ છ મહિના મુધી એ ચરૂ ખૂણામા પડ્યો રહ્યો એક રાત્રે રાજાને વિચાર આવ્યો “ મેં ભૂલ કરી કે ચરૂ મેં ન લોધો ખેડૂતે તો કહ્યું હતું કે, માલિક તમે છો વાત પણ ખરી છે પૃથ્વીનો માલિક હું એટલે મેં એનો માલિક પણ હું સવારે ચરૂ બહારમા મૂકાવી દઈશ ” તે જ સમયે ખેડૂતને પણ વિચાર આવ્યો “ મેં ભૂલ કરી કે હું ચરૂને મૂકી આવ્યો ભલા રાજાએ તો કહ્યું જ હતું કે જેના ખેતરમાથી જે વસ્તુ નીકળે તેનો માલિક તે પણ હું બૂંચો ચાલ, સવાર થવા આવ્યું છે, જઈને એ ચરૂ

બહોં થાય કે જેમ, ડીપમા મોલી, હાથીના કુબસ્થળમા મુક્તાફળ, મૃગની ફૂટીમા ઠસ્તૂરી છે, તેમ માણસના કલેજમા સોનું છે તો એવું પરિણામ કેવું આવે? તમે જ કહો, મારે બોલવું નથી માણસ એકલો ફરી શકે ખરો? રાત્રે બહાર નીકળી શકે ખરો? માણસ માણસને છવતો રહેવા દે ખરો? આ તો સારું થયું કે કલેજમા સુવર્ણ મૃકયુ નહિ, નહિતર આજ ની સયમહીન ભાવનાવાળા વાતાવરણમા તો જીવન થઈ જતું!

દિલ એ આરીસો છે

આજે જગતમા કલેશ, અવિશ્વાસ આદિ દુર્ગુણો દેખાય છે, તે આપણી ભાવનાઓનો પડઘો છે. આપણા હૃદયમા વિશ્વના પ્રાણીઓ મારે ક-યાણુજી હોય તો વિશ્વના પ્રત્યેક માનવીને આપણા મારે સફળુદ્ધિ દોય પણ આપણા હૃદયમા મમ-મારાપણાની જ વૃત્તિ રમતી હોય તો બીજા લોકો આપણા મારે કટ્યાણુ જેમ ઈંગે? ભાવનાઓનો પડઘો પડ્યા વિના રહેતો નથી આ મિહાન્ત પર તમને એક પ્રસંગ સભળાવું.

ધર્મગાનના વખત તી આ વાત છે એક ખેડૂતના ખેતરમાથી એક ચરૂ નીકળ્યો. ખેડૂત હતો તો ગરીબ પણ પ્રામાણિક! આવો ચરૂ નીકળે તો આજે પ્રામાણિકતા કેવી જળવાય? પણ આજે તો વિચાર્યું “જમીનનો માલિક રાજા ગણાય તો ખેતરમાથી નીકળેલ ચરૂનો માલિક પણ રાજા ગણાય છુ તો જમીન ખેડુ એટલે ખેતીથી પાકેલ અનાજનોજ માલિક” એમ વિચારી એ જાનને ચરૂ આપવા ગયો. ધર્મરાજને નમીને એણે કહ્યું “મહારાજ! મારા ખેતરમાથી સોનામહોરથી ભરેલો આ ચરૂ નીકળ્યો છે અને તે આપનો ગણાય આપ એનો

સ્વીકાર કરો. ધર્મરાજાએ એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું “ ના, ભાઈ! એ જેતર તો તને વેચાયેલું છે માટે એનો માલિક તું ગણાય ” પછી તો રાજા સાથે જેડૂતે ઘણીય ચર્ચા કરી પણ ધર્મરાજા એ લે ? પણ જેડૂત તો એ ચર ત્યા જ મૂકીને ચાલતો થયો. એમ કગતા દિવસો ગયા, પળવાડિયા ગયા ને મહિનાઓ ગયા, પણ ચર તો ત્યા જ ! આવી ગરીબીમા આવો ચર જોઈ ભલભલા ચળી જાય પણ આ તો પ્રામાણિકતાથી જરા પણ ન ડગ્યો. પણ આને આવો સોનામહોરથી ભરેલો ચર મળે તો ? અરે, પણ મળે જ શાનો ? ભાગ્ય વિના એવું કાંઈ મળતું નથી એક કવિએ કહ્યું છે

પદે પદે નિધાનાનિ યોજને રસરૂપિકા ।

માગ્યહીના ન પશ્યન્તિ વહુરત્ના વસુન્ધરા ॥

ડગલે ડગલે ધન છે ચોજને ચોજને રમૂપિકા છે, પૃથ્વી તો બહુ રત્નોવાળી છે પણ ભાગ્યહીનને ન મળે, ન દેખાય

ધર્મરાજા રાજા એ ચરને જુએ છ મહિના સુધી એ ચર ખૂણામા પડ્યો રહ્યો એક રાત્રે રાજાને વિચાર આવ્યો “ મે ભૂલ કરી કે ચર મે ન લોધો. જેડૂતે તો કહ્યું હતું કે, માલિક તમે છો. વાત પણ ખરી છે પૃથ્વીનો માલિક હું એટલે હોનનો માલિક પણ હું સવારે ચર ભડારમા મૂકાવી દઈશ ” તે જ મમયે જેડૂતને પણ વિચાર આવ્યો “ મે ભૂલ કરી કે હું ચરને મૂકી આવ્યો. ભલા રાજાએ તો કહ્યું જ હતું કે જેના જેતરમાથી જે વસ્તુ નીકળે તેનો માલિક તે પણ હું બૂંચ્યો. ચાલ, સવાર થવા આવ્યું છે, જઈને એ ચર

ઠપાટી આણુ ” એમ વિચાર કરી એ લઈ ગયો. સવારે રાજ સભામાં ગળ જીએ તો અર ન મળે ? પૂછ્યું, તપાસ કરી, એટલે બાણવા મળ્યું કે ખેડૂત લઈ ગયો છે એટલે ખેડૂતને જોલાવ્યો અને લઈ જવાનું કાગળ પૂછ્યું ખેડૂતે સાફ માર શબ્દોમાં કહી દીધું “ મહારાજ ! આપે તો તેજ દિવસે લઈ જવાનું કહ્યું હતું પણ મેં મૂખાએ ત્યારે નહોતું માન્યું, પણ પછી વિચાર કરતા આપની વાત ખરી લાગી ખેતર મેં વેચાતું લીધું છે માટે માલિક હું છું અને તેથી હું લઈ ગયો છું ” પછી રાજાની તમામ દલીલોને તોડી એ ચાલતો થયો.

અન્તે ધર્મરાજને વિચાર કરતા સમજાયું કે મારી જ બુદ્ધિ બ્રહ્મ થઈ એનું જ છે આ પરિણામ ! પ્રજાને માલ હડપ કરવાની મારા દિલમાં ઈચ્છા વધ એટલે આનો વિચાર પણ પવટાયો—આની ભાવના પણ બદલાણી કેમકે ભાવનાનો પડઘો પડયા વિના રહેતો નથી દિ. એ તો આગેસા છે આત્મા પરમાત્મા કયારે બને ?

આજે તો આ દૃષ્ટાન્તનું ચિત્ર પ્રત્યક્ષ છે પ્રાય પ્રધાનથી માડીને સામાન્ય પ્રજાજન, તમામ, એક બીજાને ઉતારી યાડવાની, છેલ્લવાની, ઠગવાની, પોતાની જાળમાં ફસાવવાની અને શીશામાં ઉતારવાની રમત રમી રહ્યા છે આ સ્થિતિમાં પુરુષોમાં માયુ પુરુષત્વ અને સ્ત્રીઓમાં માયુ સ્ત્રીત્વ લાવવું હોય તો નૈતિક ભાવનાનો ઉદય માગે છે બનોડ રોએ પાશવતા તરફ ખેંચાતા જગતને પડકાર કયો છે

The beginning of manhood and womanhood is the dawning of passions in him

મનુષ્ય કે સ્ત્રીમા સાચુ પુરુષત્વ કે સાચુ સ્ત્રીત્વ ત્યારે જ આવે છે કે જ્યારે આધ્યાત્મિક ભાવના એનામા ઉદય થાય છે જેનામા આ ભાવનાનો ઉદય ન થાય તેના માટે તો કવિએ કહ્યું મનુષ્યરૂપેણ મૃગાશ્ચરતિ મનુષ્યને જ્યારે મગની સાથે કવિએ સરખા યા, ત્યારે મૃગલાઓએ પણ વાધો લીધો અમે એવા નથી પણ વિક્રે તો શુ કરે? એકાદ બેને જરા ઈલા કરે, પણ માનવી વિક્રે તો? માનવી તો ચોજનાપૂવડ બુદ્ધિપૂર્વક સામાનુ કાસળ કાઢે દુનિયામા કાઈ બાકી ન રહેવા કે ખેદાનમેદાન કરી નાખે

મનુષ્ય જો સચમી હોય તો તે મહાન છે ભાવિનો ફિરસ્તો છ વિશ્વનો ઉદ્ધારક છે પરમાત્માનુ પ્રતીક છે

પણ આજની હવા એ આ દેશવાસીઓના હૈયા પણ કાળમીઠ પથ્થર જેવા બનાવી મૂક્યા છે ન મળે પ્રેમ ન મળે મમતા ન મળે હમ દી નામાના હુ ખ-દદ્દ જોઈ હૈયામા આનુ આવવા જોઈએ, પણ આજે તો પડોશીને કે સગા ભાઈને ખાવાના સાસા હોય અને પોતે દ્વંધવાક-પૂરી ઉગવનો હોય ! આ કંઈ દશા તે વિચારી લો ! કેવી ઠીક ! જગ વિચારી જુઓ ! તમને કેવી કુલકર્ણની નિદ્રા વળગી છે ! કુલકર્ણ માટે કહેવાય છે કે ઢોલ વાગતા ત્યારે એ છ મહિને બગતો ત્યારે મારે પણ તમારી આગળ ચાર કે છ મહિના ઉપદેશના ઢોલ વગાડવાના ને ? ઠીક છે, આજ બાહેર-રબ છે, દુકાનો બંધ છે, મહારાજ ઠીક બોલે છે, સાલગવાથી વકતૃત્વકળા ખિલશે, વરસાદમા કયા જલુ, એમ વિચારીને તો આ હજારો માણસો નથી આવ્યા ને ? એમ માનીને ન આવશે. યાદ રાખો તમારે તમારુ જીવન

છે, જીવનમાં સમયનો રંગ લાવવાનો છે મહાન નેતા, પયગમ્બર વગેરે થયા છે તે સમયથી થયા છે આપણે આપણા આત્માને પરમાત્મા બનાવવાનો છે, પણ આપણો આત્મા પરમાત્મા ક્યાં બને ? નિષ્ઠાપૂર્વકનો મયમ આવે તો !

સ્થિર બનો

આજ તો વાત એ છે કે સાબળવું કોઈની નથી ફરેકને પોતાના વિચારો બીજાને હસાવવા છે માટે જ તો આજે અજસિયાની જેમ વાદે વાદ નીકળી પડ્યા છે વાત ત્યાં સુધી વધી છે કે સામો જો પોતાના વિચારો બીજા-સાબળવા તૈયાર ન થાય તો હાથ ઉપાડતા પણ વિચાર ન કરે ધારાશાસ્ત્રી ન્યાયાધીશને પોતાના વિચારો જણાવે, પણ કાઈ સ્ટેજ (stage) ઉપર જઈને ? બોલી પકડીને ? પણ હું જાણું છું કે આજના વાદના હિમાયતીઓના વિચારો સ્થિર નથી જિહા ચિંતનમાંથી પ્રગટેલા નથી માત્ર પુસ્તકો વાંચીને ભાડૂતી ઉઝીના વીધેવા જ છે ! અને એ ભાડૂતી વિચારો પરાણે કમાવવાનો પ્રયત્ન થાય છે પણ તમારા વિચારો જો મૌલિક અને સુદર હોય તો જગતના ચોક્કમાં મૂકો સુદર હશે તો એનો સ્વીકાર જરૂર થશે પણ ન સ્વીકાર થાય તો ઉશ્કેરાઈ જવાની કંઈ જરૂર નથી જિહા ઉતરીને વિચાર કરો કે મારા વિચારમ શું દોષ છે કે લોગો સ્વીકારતા નથી પણ આ વસ્તુ ક્યારે બને ? જો મન પર મયમ હોય તો, ચિત્તની સ્થિરતા હોય તો એ વિના એટલી ધીરજ ન આવે અને સાર-અસારનો વિચાર પણ ન આવે

ઠાટો સ્થિર હોય તો માપ (તોલ) નીકળે, પણ ઠાટો હાવતો ચાવતો ચચળ હોય તો માપ ન નીકળે, તેમ ચિત્ત સ્થિર હોય તો મહાપુરુષોના વચન સાબળવામાં નસ અને આસ્વાદ આવે, તેની અસર થાય, અને પોતાના વિચારમાં નહેની ત્રુટીઓ પણ જણાય, માટે ચિત્તની સ્થિરતા કેળવો અને ચિત્તની સ્થિરતા લાવવા માટે પૂર્વભૂમિકા રૂપે બ્રહ્મચર્યને ધરાબર પાળો.

અમ યમ ને પતન

બ્રહ્મચર્ય પગાય એટલે ભૂમિકા શુદ્ધ થાય પછી પ્રામાણિકતા વગેરે ગુણો આવી એમાં પ્રતિબિંબિત થાય ભૂમિકા અશુદ્ધ હોય ત્યાં સદ્ગુણોનો વાગ હોય જરો કે ? આજની સ્થિતિ તપાસો કાયમ એક ધ્યાનથી પૂજા વગેરે કરનારનું પણ ત્યાથી બહાર નીકળ્યા પછીનું જીવન તપાસો ચોવીશ ક્લાકનું (Time table) ટાઈમ ટેબલ તપાસો દુનિયામાં લગભગ બધે અપ્રામાણિક તરીકેની એની છાપ હશે ! પણ પહેલાના મમયનો અમેરીકાનો એક દાખલો આપું —

એક છાપાનો ટ્રીચો દોઢમો છાપા લઈને વેચવા નીંજ્યો એને અણધાર્યું ઘરનું કામ આવી પડ્યું અને ઘરે જલ્દી પડે તેમ હતું હવે જો તેમ કરે તો છાપા વેચાય નહિ સમય ગયા પછી કોણ લે ? એટલે એ (Table) ટેબલ ઉપર એ દોઢસો છાપા મૂકતો ગયો પાને પૈસા માટે (Box) બોક્સ પણ મૂક્યો ગ્રાહકોને સૂચના માટે છાપાની કિંમત લખી, એક ચિઠ્ઠી મૂકી ગયો ઘેર જઈ કામ પતાવી આવ્યો ત્યારે તમામ છાપા ખપી ગયેલા ગ્રાહકો એ તમામ

અને બોક્સમાં પેમા પણ પૂરેપૂરા નાખી ગયેલા! કેવી બગ્ય પ્રામાણિકતા! હિંદુસ્તાનનો કેડ દેરિયો જો આવો અખતરો કરે તો શુ પરિણામ આવે? મારે નથી કહેવું, તમે જ કહો છાપા તો ઠીક, પણ ટેબલ કે બોક્સ પણ રહેવા દે ખરા! ત્યાં સહાચારના સંસ્કાર અહિંથી ગયા તેઓ અનાર્થ મટી આર્થ થયા અહિંથી સહાચારના સંસ્કાર પનાયન થયા આપણે હંબુ આય મટી અનાર્થ થયા નથી, પણ આપણે પૂરજોડાથી એ તરફ ધમી રહ્યા છીએ અને એ પૂરને અટકાવનાર હોય તો તે માત્ર સયમ જ છે પરિશ્રમના ભૂલવા લાયક સંસ્કારોનું આપણે અનુકરણ કર્યું, અને સ્વીકારવા લાયક ગુણોનું અપમાન કર્યું તેનું કેવું ભયકર પરિણામ આવ્યું તે એક દાખલાથી તમને સમજાવું

હિંદનો એક વિદ્યાર્થી જાપાન ભણવા ગયો ત્યાં એક પુસ્તકની જરૂર પડી પુસ્તક ત્યાની એક પ્રસિદ્ધ લાયબ્રેરિમાં (Library) હતું પણ એ ઘડું કિમતી હતું આ વિદ્યાર્થી એ પુસ્તક લાયબ્રેરિમાંથી લઈ આવ્યો અને વાચ્યું તેમાં મહત્વના ચાર ચિત્રો હતા એના મનમાં હતું કે તેવા ચિત્રો બનાવી લઈશું, પણ બનાવવા એ અશક્ય લાગ્યા અને એનાવી એ ન બનાવી શકાયા મનમાં થયું કે ચિત્રના ચાર પાના તફાડા વવા દે ને! ઇન્કમટેક્સ (Income-tax) ખાતાને છેતરવા, નવા ચોપડા કરવા, ચોપડામાં ઘાલમેલ કરવી, એ બધું થાય છે ને! એવાઓનો જ આ પુત્ર હતો ને! એટલે એને વિચાર આવ્યો “ચોંદસો પાનાના ગ્રંથમાંથી ચાર પાના તફાડાવવામાં શુ વાધો? કેાણુ જુએ છે?” એણે પાના ફાડી લીધા અને ગ્રંથ પાછો પુસ્તકાલયમાં આપી આવ્યો પણ પાપ હુપાય?

બરબાદ ન કરે. હમણા એક વખતે માટે, માત્ર એક જ વખતે માટે, તમે બીજાને સુધારવાનું માડી વાળો અને માત્ર તમારી ભત્તને જ સુધારો પછી જુઓ કે પરિણામ કેવું આવે છે ! All are good if we are good જાનને સુધાર્યા વિના બીજાને સુધારવા જશો તો તમે ચ બગડશો ને તમારા સમાગમમાં આવનારને પણ બગાડશો માટે તમે તમારા સ્થાન પર સ્થિર થાઓ ત્રીસવામી આર્કિમીડીઝ કહેતો કે, “મને ટેકા માટે હાથમાં એક હડ મળે અને ઉભા રહેવા માટે પૃથ્વી બહાર કોઈ સ્થિર સ્થાન મળે તો હું આખા વિશ્વનું પરિવર્તન કરી શકું ” અરે, રે, આ માણસને આખા જીવનમાં એવું સ્થિર સ્થાન મળ્યું નહિ તે માટે મને એના પર દયા આવે છે ! પણ હું તમને કહું છું કે, તમને તો એવું સ્થિર સ્થાન આજે પણ મળી શકે તેમ છે અને તે તમારો આત્મા ! આત્માના સ્થિર સ્થાન પર સંયમનો હડ હાથમાં લઈને, ઉભા થઈ જાઓ જાઓ, હું તમને કહું છું કે, સંયમના આધારથી તમે આખા જગતને ફેરવી શકશો ! પત્રી કોઈની તાકાત નથી કે તમને કોઈ હુલાવી શકે કે ઠેલાવી શકે ! સવનો માનિક આત્મા છે ભાઈઓ ! આ ગપ્પ નથી, કપના નથી પણ હકીકત છે ભગવાન મહાવીરે સંયમના હડથી જગત આખામાં પરિવર્તન આણ્યું અને મૌલિક જીવનની દૃષ્ટિ આપી ! પણ આ કામ એમણે કયારે કર્યું ? કેવી રીતે કર્યું ? પહેલા એમણે પોતાની ભત્તને કયારે દુર કર્યો, પછી મહોલાનો, પછી ગામનો, પછી દેશનો અને પછી વિશ્વનો ! પણ આજે

તો પોતાની જાતનો વિચાર કર્યા વિના આતરરાષ્ટ્રીય દુનિયાનો કચરો કાઢવાની ધૂન સૌને લાગી છે એ વિશ્વનો કચરો કાઢીને પોતાના દેશમાં ધાલવો, દેશનો કચરો તાલુકામાં, તાલુકાનો કચરો ગામમાં, ગામનો કચરો મહોત્સવામાં અને મહોત્સવોનો કચરો પોતાના ઘરમાં કહો કેવી ભવ્ય વ્યૂહ-રચના! ઘરનો કચરો દરિયામાં નાખવાને બદલે વિશ્વનો કચરો ઘરમાં નાખનારને બાહ્ય માનવા કે બેહોશ ? Charaly begins at home!

વાણી નહિ, વર્તન

જાતને સુધારવા માટે ઘણું સહન કરવું પડશે, અતરમાં દૂબકી મારવી પડશે, પોતાની સુવાણી વૃત્તિને ખસેડવી પડશે પળેપળ સાવધાન રહેવું પડશે અને ઠીકામાં ઊંચા પ્રવેશનો ચગ્ગોમાં આવી પડે તો પણ એને ફગાવી દેવા પડશે માત્ર વાતો કરે કાઈ નહિ વળે બોલનાર તો મેઘણા ય પ્રવચનકારોને જોયા છે, એવાઓને માટે આ વાત નથી અહિં તો જીવનમાં ઉતારનાર જોઈ એ શ્રી સયાજીરાવ મહારાજની અધ્યક્ષતામાં એક બાઈ, એક બહેર મલામાં “અહિંસા” એ વિષય પર દોઢ કલાક સુધી ઘણું સારું જોડયા એ વક્તવ્ય માલગી સભા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ સભા એના પ્રવચનથી પ્રભાવિત થઈ ગઈ ઉનાળાનો દિવસ હતો, વક્તાના શરીરે પમીનો પસીનો થઈ ગયો પસીનો લુપા માટે ખીસામાંથી એણે રૂમાલ કાઢ્યો ત્યાં રૂમાલ સાથે ખીસામાં રહેલું ઈંડું પણ તરત ઉછળી બહાર આવ્યું અને પડ્યું વ્યાસપીઠ પર! શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ વિચક્ષણ

હતા એમને ઉપસહાર કરવાનો હતો એમણે કહ્યું, “આ ભાઈ અહિંયા પર મારે બોલ્યા છે બોલવાની છટા અને શક્તિ તારા છે, પણ હિંદુસ્તાનની બરબાદી આવા વક્તાઓએ કરી છે ! જે બોલે છે તેની સામી દિશામાં જ એમનું જીવન હોય છે !” આ ચાલણી વખતાને સલા સૌ ઠની ગયા મતલબ કે આવા વક્તાઓ અસર ન ઉપજાવી શકે, સ્થાયી સુવાસ ન ફેલાવી શકે જીવનમાં આચાર જોઈએ, સયમ જોઈએ ડિયા ડિયા મચ પર હજારોની મેની પાસે ત્યાગની વાણી ઉચારના પચાસ હજારની મોટરમાં બેસી હકારી જતો હોય તો એની સ્થાયી અસર ડેટલી થાય તે તમે જ સમજી શકા તેમ છે.

આપણે આજના વ્યાખ્યાનમાં બે વાત કરી બ્રહ્મચર્ય અને સદાચાર પૂવકની પ્રામાણિકતા પ્રામાણિકતા એ પ્રતિજ્ઞ છે એના પર અધિક વિવેચનની જરૂર નથી પણ બ્રહ્મચર્ય-મયમ એ માનવજીવનનો પાયો છે સયમ હશે તો પ્રામાણિકતા એની મેજે આવશે, માટે મૃત્યુને ન ઈચ્છતા હો અને અમરતાને ચાહતા હો તો ઝેરવાળા અન્નની જેમ અસયમને છોડો ને સયમને સ્વીકારો આજે કેટલા ઠહે છે કે “Religion is humbug” ધર્મ ગપ્પ છે” પણ હું એમને કહું છું કે You are humbug because you do not know what religion is ! તમે ગપ્પ છો કારણ કે ધર્મ શું છે એ તમે બાજુતા નથી ધર્મ શું છે એ બાજુ વિના ઠહેવું કે ધર્મ જુકો છે એના જેવું ગપ્પ બીજું કયું હોઈ શકે ? કારણ કે ધર્મ એ બીજું કાંઈ નથી પણ મયમ એ જ

ધર્મ છે સયમપૂવકનો ધર્મ તો બબ્બ છે, આદર્શ છે, સુખ-શાન્તિને દેનાર છે, દુઃખ-હારિદ્ર્યને કાપનાર છે અને જીવનમાં સુવાસને ફેલાવનાર છે !

આવા મહાન ધર્મને તમારા હૃદય-મંદિરમાં પધરાવવો હોય તો પાયાને મજબૂત કરો, ભૂમિકાને શુદ્ધ કરો.

આજના વ્યાખ્યાનમાં યુરોપ કે જાપાનના કેટલાક દેશો આખ્યા છે, એ ઉપરથી તમે એમ ન માનતા કે મને ભારતવાઝીઓમાં અશ્રદ્ધા છે મને તો માનવજાતમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે વીરની વાણી કહે છે કે એકવીશ હજાર વર્ષ સુધી ધર્મની પનાકા ભરતાદિકમાં ફરકવાની છે ! એટલે માનવીના ઉજ્જવળ ભાવિ માટે મારી તીવ્ર ઝખના છે એટલે જ પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી હું કહું છું કે સયમની જાગૃતિ એ જ સાચી જાગૃતિ છે વ્યક્તિનો, સમાજનો, દેશનો કે વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો સયમ પહેલાં જોઈશે-તો તમે અત્યારથી જ સયમની સાધના માટે આત્માને સયમિત કરી તમારી પવિત્ર સાધનામાં લાગી જાઓ.

સયમનો પ્રકાશ આપણા અનન્તના પથને અજવાળો એવી ભાવનાપૂર્વક આજનું વ્યાખ્યાન પૂર્ણ કરવામાં આવે છે

માનવતાનાં સોપાન

૧

માનવભવ એ એક એવું સ્થાન છે કે એને એકે છેડે પશુતા છે અને બીજે છેડે દેવત્વ માણસ વિવેક પૂર્વક પ્રસ્થાન કરે તો એ દેવ બને અને વિવેક ભૂલે તો પશુ ! માણસ પશુતા ભરી ન લપચી જાય, એ માટે જીવનદ્રષ્ટાઓએ માનવતાના અમુક સોપાન નિશ્ચિત કર્યા છે માણસ જાગૃતિપૂર્વક એ સોપાને ચઢે તો એ સોપાનદ્વારા પ્રકાશને પામી શકે, માટે જાજના પ્રવચનનો વિષય માનવતાના સોપાન રાખવામા આવ્યો છે

સોપાન એટલે પગથિયા સોપાન કેના ? માનવતાના, પશુતાના નહિ પશુતાના સોપાન ન હોય, એનો તો ખાટો હોય, પતન હોય, ઉત્થાન તો માનવતાનું હોય તો પછી એ માનવતાનું મૂલ્યાકન કરતા તો આપણને આવડવું જોઈએ ને ? એનું મૂલ્યાકન કરતા ન આવડે તો આ માનવભવનો ફેરો નિષ્ફળ જાય, આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ ન જાય અને સફળ થાય એ માટે માનવભવની નીમગણીના સોપાન ચઢવાની જરૂર છે માનવતાનું એક પછી એક સોપાન

જે માનવી ચઢ્યો નથી, એવો માનવી બાહ્યદષ્ટિએ માણસ દેખાવા છતાં અંતરમાં તો પશુતાનું પ્રદર્શન જ બગીને જોવા હોય છે. પશુતાનું પ્રદર્શન પોતાના જીવનમાં ન બરાઈ જાય એ માટે માણસે સતત જાગૃતિપૂર્વક પોતાના જીવનનું અને કર્તવ્યોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. માણસે માણસાર્થના ગુણો વડે આ દુનિયાને માનવતાથી ભરેલી બનાવવાની છે, દૈત્યોની દુનિયા બનાવવાની નથી. માનવ જ્યાં વસતો હોય ત્યાં તો હવામાં પણ ફૂલની જેમ માનવતાની સુવાસ હોય, પણ આજ આપણા કમભાગ્યે જગતમાં માનવતાના અશો બોધા થઈ રહ્યા છે. ભગવાન મહાવીરની અહિં સાથી ભરેલા જગતના ચિત્ર સાથે આજના વિજ્ઞાનથી ઘાતક બનેલા જગતના ચિત્રને મરખાવી જોજો ! માણસાર્થના દીવા જો બળતા હશે તો આ ચિત્ર જોતા જ હૃદય ધ્રુણ ઉઠશે.

જગતનું ચિત્ર

આજના જગતનું દૃશ્ય કેટલું બિહામણુ છે ? કેટલાક શ્રીમન્તો ઐહિક સુખમાં જ મગ્ન બની, જીવનના ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂની બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમાં મૃત્તિકા થઈ ઉદઘાટન ક્રિયામાંથી જાગ્યા આવતા નથી, કેટલાક ધર્મ ગુન્ધો પોતાને માટે મઠ-મંદિર બનાવવાની ધૂનમાં જ્યાં ત્યાં ભમી રહ્યા છે, મધ્યમવર્ગ જીવનનિર્વાહની ચક્રીમાં પિસાઈ રહ્યો છે, વિજ્ઞાનના બિહામણુ સાધનો લાખો માનવીઓને મૃત્યુના મોમાં ધકેલી નહ્યા છે, અશાન્ત ઠાકણની જેમ આખો ઠાઠી માનવી સામે ધૂરડી રહી છે, આવા વિષમ સમયમાં માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશની ને એ ઉપદેશને જીવનમાં

ઈન્દ્રિયાણા જયે દૂર

જગતને જિતવું મહેલું છે, જગત પર પશુબળથી સામ્રાજ્ય ચલાવવું એ પણ મહેલું છે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો, ઇન્દ્રિયો પર આત્માનું સામ્રાજ્ય ચલાવવું એ કઠિન નહિ, પણ અતિ દુષ્કર છે સાચા વિજયી, તે દેશને જિતનારો નહિ, પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને જિતનારો છે ઇન્દ્રિયો જેના કાબૂમાં નથી, મન જેના હાથમાં નથી એને વિજયી કેમ ઠહેવાય ? એ તો પરાજિત, પરત્ર ગણાય માણસ માને છે કે હું ભોગોને ભોગવું છું, પણ ખરી રીત તો ભોગો માણુમને ભોગવી રહ્યા હોય છે માણસ ચા પીતો હોય છે ત્યારે ચાને અમત માની ગવથી કહે છે કે-‘હું ચા પીઉં છું’ પણ પરચીમ વધ પછી યજ્ઞિત ક્ષીણ થતા ખખર પડે છે કે, હું ચા નહોતો પીતો પણ ચા મને પી રહ્યા હતા ત્યારે એને ખખર પડે છે કે ચા મારે આધીન નહોતો પણ હું ચાને આધીન હતો બીડી પીનાના પણ ઘણીવાર તાનમાં આવી કહે છે કે-અમે બીડીની મજા માણીએ છીએ બીડી એ તો મ્વર્ગની મીડી ! આપુ જોલ નારાઓનું વૃદ્ધાવસ્થામાં હૈયું ખવાઈ જાય છે અને આખી રાત ખૂ ખૂ કરી ડાઘે પણ નહિ અને પાડોશીને ઊઘવા પણ દે નહિ, ત્યારે એને ખખર પડે છે કે, બીડીની મજા હું નહોતો માણતો પણ બીડી મારા કાળજાની મજા માણતી હતી !

આજ સ્વતંત્રતાના નામની બાગ પોકાગનારા તો ઘણા

છે પણ સ્વતંત્રતા એ કયા પખીનું નામ છે એ તો મને સમજાવો ! જીવન પર જરાય કાબૂ રાખવો નહિ ને છાતી ઠોડીને સ્વતંત્રતાની વાતો કરવી છે ? તમારી આખો અપવિત્ર રૂપ અને લાવણ્યને માટે તલસતી હોય, જીભ ભક્ષ્ય-અભક્ષ્યનો વિચાર ક્યાં વિના જુદી જુદી વાનીઓ ચાખવા તલસાટ કરતી હોય, કાન ન માલજવા લાચક વાતો અને નિન્દાઓ સાંભળવા તૈયાર હોય, ચામડી અપવિત્ર ને સુવાળા સ્પર્શો માટે ઝળગના કરતી હોય, મન બીજાનું બુદ્ધ ચિતવતું હોય, નાકને સુઠર સુવાસ આપવા માટે કુદરતના દીધેલા કોમળ પુષ્પોનો કચ્ચરધાણુ કઢાતો હોય, નાદિરચાહે માણુમના માથા કાપી જેમ થાભલામા મઢયા, તેમ તમે પણ સુદૃઢ કૂલોને તોડી કૂલદાનીમા મઢતા હો, ગરીબોથી દુર્ગંધ કહી દૂર ભાગતા હો, તો કઈ રીતે માનવું કે તમે ઇન્દ્રિયોને નિતી છે અને સ્વતંત્ર બન્યા છો ?

આ તો સારું છે કે માણુસના હૈયામા સામાના વિચારોને જોવાની બારી નથી, એવી બારી હોત તો કેવું પરિણામ આવત ? માણુસ છપ્પન ઇંચિનો ડગલો પહેરી શાહ શર્ધ આગળ બેસી શકે છે, તે બેસી શક્ત ખરો ? માણુસના વિચારો એ બારી દ્વારા બીજા માણુસને દેખાત તો માણુસ માનવ લાગત કે દાનવ ? આ દૃષ્ટિએ તો હૈયામા વિચારો જોવાની બારી ન કરીને કુદરતે માનવ જાતની લાજ રાખી છે ને ? માણુસ કેવો કૂર બન્યો છે એનો એક દાખલો તમને આપુ હમણા થોડા દિવસ પર હું એક બાઈને :

માધુ મળી આવ્યા મૈનિકાએ કહ્યું ‘મહારાજ ! ચાલો, જલ્દી ડેરો, દિવિજયી મિકદર તમને યાદ કરે છે, તમારો તો કામ થઈ ગયું ! અરે, તમારા તો ઉદ્ધાર થઈ ગયો જલ્દી કરો, જલ્દી”

તમે વિચાર કરી જુઓ, મિકદર મતનો શું ઉદ્ધાર કરવાનો હતો ? પણ આ તો રહ્યા દામ ! એ તો એમ જ માને કે મિકદર જેને પ્રેમથી યાદ કરે તેનું ભાન્ય ઉઘડી ગયું તમને પણ અહિંના પ્રધાન આ રીતે જોલાવી માન-પાન આપે તો ખુશ ખુશ થઈ જાઓ ને ? અને જાણે કહેતા કરો ને કે, મારે તો પ્રધાનો સાથે દોસ્તી છે ! હું આમ કરું ને તેમ કરું પણ આ તો રહ્યા મત એરિન્ગોટલે જાણીને જ આવા જૈન માધુને લાવવાની માગણી કરી છે ધડીમા રીઝે ને ધડીમા ખીન્ને તો ને સત કેમ કહેવાય ? એ તો મેન પર્વતની જેમ અડોલ હોય મેઘ જણી વાલીમા મત કહ્યું ‘મિકદર કોણ છે, તે હું જાણતો નથી તમે કહો છો કે, એ દિવિજયી છે તો આનદની વાત છે, પણ મજાન વિજયતાને મારો એક નમ્ર પ્રશ્ન પૂછવું ‘તમે દિવિજય તો કયો ? પણ દન્દિયવિજય કયો ? ઈન્દ્રિયોનો વિજય કયો હોય તો તમારા ચરણોમા આવવા હું તૈયાર છું પણ જો મારા જગતને જ નિલુ હોય, તો હું આવવા તૈયાર નથી’

મિકદરને આત્મા શું
એને તો વિશ્વવિજયની ધૂન લાગી
અન્યો હતો આવા

માટે મમય કયાથી હોય ? લૌકિકતાના ૨ ગે ૨ ગાયેવા મિડ દરને મ તે પૂછાવેવો પ્રશ્ન નાવ જ નૂતન લાગ્યો એને તો એમ જ થયું કે, પોતાનું નામ માલગી લલલવા ચોદ્ધાઓ પણ ખૂંટી પડે, ત્યાં આ વળાં ડોણુ ૬ જે સામે થઈ પ્રશ્ન પૂટે ? ગતઓ મળ્યા, મહારાજઓ મળ્યા, વીર પણ મળ્યા અને ધીર પણ મળ્યા, પણ આવા પડકાર કરનાર તો હજી મુખી ડોઈ નહોતું મળ્યું પ્રશ્ન કળાનું કેવું નામથ્ય ? અને આનો પ્રશ્ન ? એ તો વળાં નાવ જ વિચિત્ર ? અને છતાં કેટલો જિરો, ગલીગ ને હૃદયસ્પર્શી ? એટલે, એ જાને જ મુનિ પાસે પહોંચ્યો, મુનિનો પ્રેમાળ ધમલાલ માલગતા જ એના હૃદયમા ભાવનાનું પૂર આવ્યું

‘ મત ! આપ મારી માથે પધારો અતિ માનથી હું આપને માન દેશમા લઈ જઈશ વિનયયાત્રાના પ્રન્યાન ઠાળે મારા ગુરુ ઍરિન્ટોટલે જેન મતને માથે લાવવાની માગણી કરી હતી, તો આપ પધારો મુદ્દ વાહનો, ભન્ય મહેવો, આનન્દથી ઉભાતા ઉપવનો, હીંગ, માણેક, મોતી જે જોઈએ તે આપને માટે તૈયાર છે માત્ર તમે મારી માથે ચાવો ” વિનયના ગર્વથી જવકાયેવો ચોદ્ધો એક પડી એક રાખ ઉત્તરવા લા ચો કેટલાક શ્રીમન્તો અને મત્તાધીશો એમ જ માને કે પૈત્રાથી ને સત્તાથી બધું ખરીદી શકાય છે એમા સતો થોડા જ બાકી રહે છે ? એ વોડોની વાત શું કરવા કરીએ ? તમારી જ માન્યતાનો વિચાર કરો ને ? તમેય એમ જ માનો છો ને ૬-ધનથી ધમ ને સ્વર્ગ બધું મેળવી શકીશું, મારે ધન ભેગું કરો આહ ! મોહના માત્રાજ્યે જગત ઉપ-

કેવો ઘેરા ઘાતો છે ? પણ જિતિ તો મુનિએ પોતાનો ધર્મ મમ તથા ધન, વાહન, વેલન, વનિના રંગેરના ન્પર્થ પણ ન કગય એવી શ્રમણધર્મની મના । નમજવી, અને પોતના વર્મશ્વેત્ર અને કાયશ્વેત્રને દોડા ત્યા ન માવનાની મદ્મતા જણાવી પણ નિકદર જેતુ નામ । એ મેનો માને ? એનો ગર્વ હોયકાવો, આજ્ઞા આગળ ધર્મ કેવો ! ને મનાદા કેવી ! ધરતીને પ્રજાવી નાખે એવા મત્તાવાહુક ગાળોમા મિકદર પ્રગટ્યો “ મહારાજ ! ધર્મ ને મર્યાદા એ તો નિર્જળોતુ આશ્વાસન છે એ ઉપદેશ કોઈ રાષ્ટ્રિહીનને અ પને અત્યાગે હું મર્યાદા અને ધર્મ માલગવા નથી આ થો પાતુ તમને લેના આવ્યો હુ તમારે આવવુ જ પરો મારી આનાનો અનાદર કે પ્રતિકાર કેન્તા રાજધિરાજ પણ ધૂગના મગી ગયા, એ તમે જાણો છો ? તમે મને ના કહ્યો તો તમારી શુ સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર તમ કયો છે ? એનો હાથ મોનાના મૂઠાવી ચમખતી તવવાર પડ ગયો અને તજ્જવી તવવાર મ્યાનમાથી બહાર નીકળી

આંદની જેવુ રાન્ત ન મધુર નિમિત કરી આત્મશ્રદ્ધાથી અળહુળતા રાખોમા મુનિએ કહ્યુ “ મિકદર ! દિગ્વિજયી મિકદર ! જરા શાન્ત થાઓ આ નમગગત નથી, પણ મમતાગણ છે । અને તલવાર તો નજન ! શરી ને ડેદે, પણ તારી સામે તો આત્મા છે આત્મા શત્રુથી દેહાતો નથી, પાણીથી ભાજતો નથી, પવનથી સુકાતો નથી ને પ્રચડ અગ્નિની જ્વાળાઓથી પાકતો નથી આ મા તો અમર છે । મે એ જન ! શાશ્વત

જીવનમાં કરી નહિ સાલજેવી મતની અજેયવાણી નાલ
જતા સિ-દ્ધરતુ હૃદય આત્માની અલૌકિક દુનિયામાં વિહરવા
લાગ્યું આત્માની પ્રવડ શક્તિનું ભાન એને થવા લાગ્યું
મત્યુના ગુરુ જેવા આ નતના ગઢો માલગતા, એના હાથમાંથી
તવવાર મરી નડ મમગગણમાં મોગ્યા પગ એણે મ શિયા
થઈ ધૂમતા લાજમાં વીજ ચોદા જોયા હતા, પણ મત્યુના
મુખમાં પણ આ સતના મુખ ઉપર અમગતાની જે કાન્તિ
ઉપતી માવી તે તો નાવજ મનૌકિક હતી આની માથે
જાણે કોઈનીય મરખામણી ન થાય ।

આ રાઢો ગભીરતાથી વિચાન્વા જેવા છે આવા
મગ્ગોપમગના નિષમ મમયે પણ મુનિ કેવો નિલય ઉપજેશ
આપે છે ? કાણુ કે એમણે ઈન્દ્રિયોના વિષયોને નિતી,
આત્મ ન્યકષ જાણ્યું કે ઈન્દ્રિયોના વિજયતાને મરણુ મૂજરી
ચાતુ નથી, એવી તો મરણુ પોને જ મૂજે છે મરણનો લય
વ ચો છે, મગ્ગાનું તામ માલગી માધુમ કે પે છે, કારણુ કે
અમરતાની વાત ભૂવાણી અને કારાની માયા વધી કાયાના
મમતાએ માલમને પામર જતા ચો છે, મત્તવડીન જનાયો
છે અને હિમક ભાવનાથી તરમોગ જનાવ્યો છે જેમ
અમ તાના ગીત ગાયા છે, એ તો વિષમ વિપત્તિમાં પણ
નિલય ને વાતન્યલયો હોય અડકૌશિક નાગન્યા આરે બાગુ
પોતાની વિષ ણિ ફેકતો હતા ને પ્રાણીઓનો મહા કરતો
હતો ત્યારે પ્રેમકણિ લાજ પ્રભુ મહાવીર ત્યા પહોચ્યા એમને
જોતાજ વિષવ ધમી માયો દુકાડો મારી, પ્રભુના ચરણે
જોરથી હમ મારી દૂર લાગ્યો એના મનમાં એમજ હતું

હે, હુમણા મારા કાતિલ જેરવી મુઠ્ઠિન થા' આ માણુમ માગ પર ગળડમે પણ ત્યા તો પ્રભુએ એમની અમીલગી પ્રેમદષ્ટિ એ વિષવગ પર વધારી અને જોડ્યા "ઓ ચડકૌશિકે ! જા નમજ ! બુઝ ! તુ ડોપા હતો તેનો તો તુ વિચાર કર તુ તો એક વખત પવિત્ર માધુ હતો, પણ ક્રોધ કગ્વાથી, અને પ્રેમની દષ્ટિ ખાવાથી તુ મરીને નાગ થયો મૈત્રીની દષ્ટિ જોઈને જેડી દષ્ટિ ડેળવી, એવે તુ નત મટી મપ વયો । " ભ૦ મહાવીરની પ્રેમના પ્રકાશથી ભરેલી અમગ્વાણી નાભળી નપને પાપુ આત્મનાન થયુ એણે જેરને વમી અમતનો માર્ગ લીધો, સર્વ નમર્પણ કરી, અનગન સ્વીકારી, અમરત્વને પામ્યો

આહ ! પ્રેમનો ડેવો પ્રભાવ ! પ્રેમના મામ્રાજ્યમા ડોઈ વેગી નથી, કોઈ જેડી નથી, ડોઈ અધમ નથી, ડોઈ ઉત્તમ નથી કોઈ ઉચ્ચ નથી કોઈ નીચ નથી । ત્યા તો કેવળ નિભર્યતા અને વાત્સલ્યનો પ્રકાર વિનમે છે ।

મુનિએ ઠહુ સિકદર ! માનની મૃત્યુથી જાભગય છે કારણ કે એણે ઇન્દ્રિયવિન્યય કર્યો નથી જો એણે ઇન્દ્રિયોને નિતી જ હોય તો તો એ એમ જ હશે —

અનન્તના પ્રવેશ હારે અન્યુ તો પગિચારિકા,
જે જીવ વસો પરિહરીને નવીનને પહેગવતી
મે મૃત્યુમાં હે માનની ! તુ કા જે ? તુ શા હરે ?

મૃત્યુ આવે તો આવવા હો એ નવા નવા વસો
પહેગ
સેવિ । છે એને જોડ ગભરાઓ છે શા

માટે? પણ આ મુદ્દગી તેને જ નવા ને મુદ્દર વસ્ત્રો પહેરાવે
 છે કે જેણે જીવનમાં કંઈક મારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે
 નયમ પાળ્યો હોય, પ્રેમની હવા ફેલાવી હોય, વાત્સલ્યનો
 પ્રકાશ પાથર્યો હોય એવો માણસ તો મૃત્યુ કુમારિકાને જેતા
 આનન્દ પામવાનો પણ જેણે ઇન્દ્રિયોને જિતી નથી, વેર-
 ઝેરનો દાવાનગ પ્રગળ્યો છે, એવો માણસ તો મૃત્યુનું નામ
 નાભગતા જ કંપી જવાનો-ધૂજી ડડવાનો! તમે મરણથી
 ાલરાઓ છો કે નિભય છો? જે ગભરાતા હો તો એ ભયનું
 કારણ શોધી કાઢો અફકત વ્યોનો અભાવ અને ઇન્દ્રિયગળની
 ન્યચ્છન્દતા તો મૃત્યુના ભયનું કારણ નથી ને? એ મિવાય
 મીઝુ ગુ હોઈ રહે?

મતના આ પ્રભાવશાળી વીર વચનો માભગી, મિકદર
 એમના ચરતોમાં ઢળી પડ્યો એણે કહ્યું “હવે મને સમજાય
 છે કે મારા ગુરુએ જૈન સાધુની માગણી કેમ કરી હતી!
 મારા અભિમાનને ાગવા જ એમણે આ ભલામણ કરી હતી
 આત્મા માટે દેહને હવ કરનારા વીરો પણ આ વિશ્વમાં કે-
 એમ આપના દર્શન પડેના મને કોઈએ કહ્યું હોત તો હું
 ન માનત પણ આજ આપના દર્શનથી તો એ મત્તની મને
 ખાત્રી થઈ છે આપના મિત્રનથી મને મમજાતું કે જાતને
 જિતનાર કરતા પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનાર મહાન્ છે-શૂંવીર
 છે! ધીર ને વીર તે જ કહેવાય કે, જે વાસનાનો પુનામ
 નહિ, પણ જે મતોપનો મતાન છે આપ મને કંઈક એવો
 મદદ આપો જે લઈ હું મારી માભેમ તરફ જાઉં અને
 એ અમર મદદ મારા જીવનમાં ઉતારી, એ દિવ્ય મદદ
 મારા દેશ બાન્ધવાઓને પહોંચાડુ! ”

જેવું, ત્યાગનો પ્રભાવ શું છે? મિકેલ જેનો ધર્મથી
પણ ત્યાગ આગળ ઝૂકે પણ ત્રિશ્વની એવી કાંઈ તામત
નથી, જે ત્યાગ નામે પણ કંઈ મૂલ્યના ઉદય થતા જેમ
અન્ધમાન્ધના કુગળ પણ એાડીની નય, તેમ ત્યાગનો મહિમા
પ્રગટતા, ભોળીગા એની આડી ઓગળી નય. અને
તેથીજ નેઈનેય નહિ નમતા. આજ સિકેલ નમ્ય બતા
મતના ચરણમા લગી પણ એના આગમના દ્વાર ઉપર
ગયા અને ઉપરેજ પ્રવળ કંઈ ચાલ્ય બન્યો તમાર પણ
ઉપદેશ નાભાવવા માટે આવી નમ્રતા અને જિનાના કાવલી
લેઈએ ને? નમતા અને જિનાના વિનાના શ્રોતાને ઉપદેશ
મલગાવ્યો એ તો લેધા થા પણ પાણી વગર જેવું છે
એથી જન્મેને તુકશાન પાણી નિષ્કાન્ત ન થયે ખતીને
ખાતી નહે બે આ તો વિવશાન થાત છે નહિત વખાને
તો એકાન્તે લાભ છેજ એ તો એક ક્લાક નિઃશ્વજ કરતો
હોય પણ નાધારણત ચખ્યાનમાં પણ નબા નિરમળ તો
કરવું જ રહ્યું ક-આમા મનો કરી પાતતા છે? પાતતાનો
પ્રભાવ કાંઈ અજબ છે પાણી એકતુ એકજ છે પણ
પાતના લેદધા પગિલામ જુદુ આવે છે મ્વાનિ નશ્વતુ પાણી
છીપમા પડે તો મોતી થાય, કાકાપ ભુમિમા પડે તો મારુ
બનાજ થાય, ને મપના મોમા પડે તો ઝેર થાય

વાત્રાડાત્ર વિરમ્ભાદિ, તુલ્લાદિનિર ।

તૃણાનિ સજાયત શોર કીરાન્ મપાયત વિષમ ॥

પાત્રતુ કરતુ અતર છે તે બતાવવા માટે

આ

બમ છે ગાયને તૃણ-ધામ અરડવો

તોય તેનું દૂધ થાય અને મપને દૂધ પાઓ તોય તેનું બુલાબુલ ઝેર થાય ! પાનનો ડેરો પ્રભાવ !

મુનિએ પણ મિકંદરમા હવે નમ્રતા અને નિશામાદ્રાગ પાતતા જોઈ, અને કહ્યું “તમે જે આપી ન શકો તે તમારે વેવું નહિ !” મુનિનું આ રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય એમને ન મમજાતું, એટલે સિકદદે કહ્યું “હું આ મહાવાક્યનો અર્થ મમજી શક્યો નથી એટલે કૃપા કરી આપ મને વિન્નારવી મમજાવો ”

ઠગણપૂર્ણ મતે કહ્યું-સગત ! કોઈનું લૂટેલું પત તમે એને પાડુ આપી શકો છો, કેમ્પિ બૂંટેલું સગત્ય પણ તમે પાધુ અર્પી શકો જો, પણ કોઈના વીધેલા પ્રાણ તમે આપી શકો ખરા ? જે પ્રાણ દેવાના અધિકાર તમને નથી તે પ્રાણ તમને લેવાનો અધિકાર પણ નથી માગત બધી વસ્તુઓ આપી શક છે, પણ એ જીવન કેમ્પિય આપી શકતો નથી તો પત્રી બીજાના જીવન યુદ્ધના પડા નીચે લેવાનો હુકમ તમને કોણે આપ્યો ?” નતના આ વચનો માલગી એ નાચી ઉડ્યો યુદ્ધવિરામ અને અહિંસાનો મહામત્ર એને આ વચનોમા દેખાતો અને અહિંસક જીવન જીવવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ મુનિને પ્રેમ અને બહુમાનથી નમન કરી એ પોતાના દેરા બળી ઉપડ્યો !

એન્ડ્રોન મિકંદરને પૂછ્યું “કેમ મે મજારેલી વસ્તુ લાવ્યા ? ન લાવી શક્યા ને ? ભાઈ ! મારે એ મતને અહિં લાવવા નહોતા, પણ મારે તો તમારું ઘેન ઉતારવું

હતુ સત્તા ને શ્રીમન્તાઈથી જગતના બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદી શકાતી હોય તો પણ, ત્યાગ તો નથી જ ખરીદી શકાતો. સત્તા ને શ્રીમન્તાઈ આગળ બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પીગમી રાકે પણ, ત્યાગ જ એક ઉન્નતને અણુનમ ગ્રહી ગય છે એવ વસ્તુને ભય છે પણ ત્યાગ જ એક અભય છે એરિસ્ટોટલની આ વાત નાભગી મિકદર એમને ભેગ પડ્યો.

*

વાચ્યાની મર્યાદા

મિત્રો ! બોલતા આવડે તો જરૂર આવજો જગતને નૂતન સંદેશ આપવા જેવો તમારી પાસે છે, એમ તમારા આત્માને લાગે તો ન બોલતા હો તો પણ બોલજો પણ તમારા બોલવાથી માત્ર જગતમાં ન જ ઊભા થવાના હોય, તો બોલતા હો તો જ ન બોલશો. આવી માનવ જાતનું હિત કદાચ તમારા હાથે નહિ થાય તો પણ અહિત તો નહિ જ થાય.

ચિત્રભાનુ ,

માનવતાનાં સોપાન

૨

ધમ નરતિ પઙ્કિત

મત અને મિકદરના આ પ્રમગ દ્વાન ઇન્દ્રિયોને જિતે તે મૂર, આ વાત આપણે વિચારી ગયા હુને આવે છે પતિ પડિત કોણ ? શાસ્ત્ર લખે, શ્લોકો પોપટની જેમ જોતી જાય ઠ લડલડ મન્કૃત જોનવા માટે એન્લા માત્રથી તે પડિત ન કહેવાય પડિત તે જ કહેવાય કે જે ધમને વિરેક પૂરુંક આવડતો હોય, પોતાની ફરજ જે મમજતો હોય, અને અન્યાય પોતાનું પ્રાપ્ત કરતું જુ છે એનો વિચાર કરી, અયોગ્યને છોડી, યોગ્યનો આદર કરતા હોય, તે પતિ કહેવાય આવો પતિ આ દુનિયાના ભોગમા નાચે ખરા ? એ વિવામના માધનો મેળની નાચે ખરા ? એ જગતની ન પતિમા માન્ય એમ તમે માનો છો ? ત્યારે નાચો પતિ આ દુનિયાને જુ માને ? કરો ભેદજે ? નાચો પતિ આ દુનિયાને એક વિશાળ મુનાફખાનું માને મા મુનાફખાનામા ગજ લાખો આને ઇ, અને વાખો જાય છે માલ ન માને છે હુ ન કિ હુ એ હુ-પના ધમડમા રોવનારા પણ પૂજમા મળી ગયા જેઓ એક દૂક માગી જાતની ગખ કરી શકતા હતા,

એમની રાખ આજે શોધીયે જતી નથી જાતના જમે એવા મત્તાધીન કે ધનવાન માણસને પણ આ જગતમાંથી જવાનું એ તો નમ્મી છે ને ?

માણસ મોટે છે માટે કંઈ મૃત્યુ એની વાટ નોંધને ઉભું રહેવાનું નથી મૃત્યુની ગાડી તો ગતદિવસ ચાલી જ જાય છે અને જે એના કપાળમાં આરે, તને ઉપાડતી જ જાય છે જગતની ગાડી તો મોગ માણસની શરમને લીરે કદાચ થભાવી ગકાય, પણ આ મૃત્યુની ગાડીને જમે એનો મત્તાધીન પણ થભાવી ગઈ એમ તમને લાગે છે ? જુ તમારા પૈસા મૃત્યુની ગાડીને એક નેકર (SCC) પણ નહિ રાખી રાકે ? એમ માથું ડોલાવે નહિ આવે જરા ન્પદ શબ્દોમાં કરે તો આ સામાન્ય માણસોને પણ ખગર પડે કે આ શેડ બાંધ્યા શ્રીમત હોવા જતા પણ કહે છે કે, અમારા પૈસા ને અમારી માવડત અમને બચાવશે તો નહિ, પણ એનો સુરુપયોગ ન થયો તો અમને જોતીને નમ્મી થઈ જશે કેમ આ વાત ખરી છે ને ? ‘જી’ વાહ, રાજ ગણ્યો આમ જોરવી જોવો તો આ માનવ મે ની પણ માલગી ગઈ મુખી માણસોએ તો વગાં આ વાત ઉપર ખૂબ વિચાર કર્યો જોઈએ કે મમાન એ સુસાદરખાનું છે બહિ જમે એટલું ભેગું કરીજુ તોય છોડરા વિના છૂટકો નથી હું આ વૈભવને નહાં ડોહું તો એ મને છોડશે હમતા હમતા નહિ લ્યજુ તો રડતા જતા લ્યજુ પડશે બાપડા થઈને ડોડવા કરતા બહાદુર થઈને છોડો ને ! કે જેથી લોકો પણ તમારી પાછળ એમ કહે કે - ખગ લડનો

ફીકરો નીકળ્યો ભોગોએ એને નથી હોડયો પણ એમાં ભોગોને લાભ મારી ધન્ય છે આના હક્કપણને ! નસારમા રહ્યો પણ એમા ફનાણો નહિ ધન મળ્યુ પણ એમા મુઝાણો નહિ નનારને મુમાદરખાનુ માની નીકળી ગયો !

રધુકુલનો ત્યાગ

શ્રી રામના વનરામની વાત તો જગપ્રસિદ્ધ છે ને ? નમાયણનો એ કરુણ છતાં મોહામણો પ્રસંગ વિચાર્યા જેવો છે આખી યયો-યામા આનન્દની જ્વાળાની છે શ્રી રામ ચંદ્રજીના ગત્યાભિષેકની તૈયારી થતા જ ઉમાહુ પૂવક પૌર જનો કરી રહ્યા છે આ ઉત્સવ એકના રાજનો નહિ, પણ પ્રાન્તનો પણ ખરો કારણ કે આવા ભવા રાજના રાજ્યાભિષેકથી પ્રાન્તને રાન્તિ ને મુખ મળવાના છે એટલે આજની જેમ કેવળ ગત્યને જ ખર્ચે એ ઉત્સવો નહોતા થતા, પણ પ્રાન્તના તન-મન અને ધન પણ એમા મળતા એટલે એ ઉત્સવનો આનન્દ ઝાડ ઓળ જ આવતો ! આ સમયે શ્રીગમ સૃજારગહમા વચ્ચાવગર પહેરી ગદ્યા છે હાથમા હીરાથી જડેલાં મુગટ લેતા એ વિચાર કે છે કે - આ મુગટના ભારને વહન કરના હું સમથ છું ખરો ? આજ હું નાગગિરિ છું, આવતી હાલ હું રાજા થઈશ અને આખી અયો-યાની જવાબદારીનો મોજો મારા ગિરે આરશે તો આ વિગાગ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ છું ખરો ? રાજ્યાભિષેકના આનન્દ બધાં પ્રસંગે, ગંભીર બની, શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા

કેટલા? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના
 મત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ કરે છે, એનું જ આ
 ઉવેરામય પરિણામ છે. મૌને નત્તા ભેઈએ છે, રાક્ષિનો કે
 મયમનો વિચાર કોઈનેય કરવો નથી. જ્યાં મત્તાની જ
 ભૂખ જાગે ત્યાં કેવું ડાગમું પગિલામ આવે, તેનો જ અહિં
 વિચાર કરવાનો જે જે નમયે શ્રીરામ પોતાના
 કતવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ નમયે કૈકયી પોતાના
 તુલ્ય ન્યાયનો વિચાર કરે છે. શ્રી દરારથજી પણ આજે
 આનંદમાં છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે.
 પોતે આજ દિવસ મુઘી ઉપાડેલી રાજ્ય પૂરા પોતાના યોગ્ય
 ઉત્તરાધિકારીને આપે મકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં
 મગકાય છે, પોતે મુક્ત અને છે અને યોગ્યના હાથમાં રાજ્યનો
 દોર નાપાય છે. રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ
 શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હારે જીવનના ઉત્તરાધિકારી કઈક
 આત્મનાથના કરી શકે, એમ એ જાને છે. એવે જ એ
 મુદ્દર વચ્ચે પડેલી મહેલમાંથી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં
 બારણામાં જ કકયી આવી ઊભા રહ્યા આ નતુર સ્ત્રીએ આજે
 મોઝે રાણુનાર સજ્યા છે. માળનને મત્ત મતાવી દે એવો
 એનો ઝગાન છે. ન્યાયની મજિનથી એની મસ્ત આખા ધૂમી
 ગૂંહી જે આડાણ વૃદ્ધ ઉપર પણ નુકામ કરે છે તે તમે
 વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રવેશનકારી પદ્મોથી દૂર
 રહો. એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી, જે તે જેર છે તે
 વૃદ્ધનેય મારે તે પુવાનનેય મારે, સણેલાનેય મારે અને
 અલણનેય મારે જે ખાય તે મરે! ઘણા કહે છે ને કે

અમે તો હવે વૃદ્ધ થયા, ધરણ થયા, અમારી ઈન્દ્રિયો શિથિલ થઈ હવે અમને વિષયની ભૂખ ન લાગે અમે તો હવે અનાનકુલ છીએ-પણ હું કેહું છું કે, જવા દો એ દલને! તમે કેવા અનામદા છો તે જ્ઞાનીઓ અને માનમશાસ્ત્રીઓથી અભણુ નથી પાચે ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો અને ગમે તે આવત વિકારોમા મગ્ન રહેવું અને પાછી અનામદિની વાતો કરવી!

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને વીધે માત્ર દિલે શાન્ત દેખાતા હોય પણ મીનેમામા કે નાનકુમા લય એવે નીઓને જોઈ વેતવેત ઊંચા થઈ જાય! જોઈને આ બુદ્ધિઓની અનાસક્તિ! વૃદ્ધ થવા છતાં વામના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમારો લઈ જાય જેમ વાગ ધોગા થતા જાય તેમ તેમ હૈયું પણ ધીમું થવું જોઈએ

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે એમણે પોતાના હૈયાને હારે કળા યુ છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે-હવે રાત્રીનો ભાર ઉતારી હું હળવો બનું ને સયમ ની આધના કરું—એ જ પ્રસંગે મારણામા જ ઉભેલા કેંકરીને જોઈ એમણે પૂછ્યું ‘જા મારણામા કેમ? આવે તમે ઠાસ કા જણાઓ છો? આજ તો આનન્દનો દિવસ છે, જે જોઈએ તે માગો આજે કંઈ જ મોઘુ નથી’ ત્યારે કેંકરીએ કહ્યું ‘શું માગું? માર બીજું માગવાનું શું હોય? તમારી જેમ માગે ભરત પણ ત્યાગના રંગે રંગાણું છે માગ હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર બને જાવ છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માગ એક છે રામને બાંહે ભરતનો મન્યાભિષેક કરો, અને તમે

લખ કાળે આપેતુ વચન પાળેા એ જ પ્રાર્થના-કેકરીના આ વચનો સાબળતા શ્રી હશચંદ્રજીને પોતાની છાતી પર મોટી ઝિવા પડી હોય એવો કાગમો આધાત થયો જાન-ઠડી ગયો વોટી થીજી ગયુ એકદમ મૃત્યુ આવી ને ધન્ટી પર દગળા કહ્યુ “તથાન્તુ” મોજીનુ ત્રાસાન્ત્ય કાઈ અંગ છે મોજી એ વૈરાગ્ય વાસિત દેયાઓના બધને પણ તોટી નાખે છે નાવિકે માવધાન ન ગટે તો કિનાર આવેતી નૌબને પણ મોહુના મારકણા વાયગ મધ દરિયે ખેંચી લેતી !

શ્રી હશચંદ્રજીની મૃત્યુના ૬ ખંડ સમાચાર અન્ત પુરના માળને શ્રી રામચંદ્રજીને આપ્યા આ સમાચાર સાબળતા વિનયો શ્રીરામ સ્તબ્ધ બની યા આ વખતે શ્રી રામચંદ્રજીને એક જ વિચાર આવ્યો મારું કર્તવ્ય શું ? મારો ધર્મ શું ? પુત્ર તરીકેની મારી ફરજ શું ? પિતાજીની ઈચ્છા એ જ મારી ઈચ્છા પિતાજીના વચનનુ પાલન કરવુ એ જ મુપુત્રનો ધર્મ ! પિતાના વચનનો ભંગ કરું તે પુત્ર નહિ પણ પથ્થર ! એ નપુત્ર નહિ પણ કપૂત ! પિતાદભયો આ દીર્ઘ વિચાર કરી, એમણે તેજથી ઝગાડવા થતો રત્નમુકુટ સાથમાથી નાંચ મૂક્યો અને વિચાર કર્યો કે-“હું ત્યામુધી અયોધ્યામા હોઉં, ત્યામુધી શ્રી ભરતનો રાત્યાભિષેક થાય નહિ, અને એ રાત્યને સ્વીકાર પણ નહિ અને એ રાત્ય ન સ્વીકાર તો પિતાજીના વચનનુ પાલન કઈ રીતે થાય ? અને વચનભંગ જેવું બીજું પાપ કયું ? વચનભંગ જેના બીજો ભયકર દ્રોહ કયો ? એ વચન ભંગના પાપમા હું નિમિત્ત બનું ? એ કદી ન બને

ભમ, ત્યારે રાજ્ય છોડી વનમાં જાઉં અને ભરતનો માર્ગ નિષ્કટક બનાવું પિતાજીની પ્રતિજ્ઞા અપકરું રહે ”

કરુણાર્દ્ર વીર માતા શ્રી કૌશલ્યાજીના પવિત્ર આગીર્વાદ સ્વર્ગ શ્રી રામચંદ્રજી ચાલી નીકળ્યા આગળ શ્રી રામ, પાછળ પુણ્યવતી શ્રી સીતાજી અને એની પાછળ વી લક્ષ્મણજી-આ ત્રિમૂર્તિને જંગલની વાટે જતી જોઈ અયોધ્યાના નરનારીઓ રંદન કરવા લાગ્યા આખોમાથી આમુની ધારા વહેવા લાગી આનન્દભર્યા સૂરને છેડતી શરણાઈઓ બધ પડી શોકનું વાતાવરણ જામતું ગયું પ્રજાના હૃદયના બધને તોડી નાખે એવી વિયોગની વામગી વાગવા લાગી પ્રત શ્રી રામની પાછળ ચાલી નીકળી ત્યારે શ્રી રામે મૌને પ્રેમથી મમજવીને પાછા વાળ્યા અને એ વન ભણી ચાલી નીકળ્યા

ધર્મ કોણ આચરી શકે ? પડિત હોય તે ! પડિત ધર્મનો-કત વ્યનો વિચાર કરે છે, જ્યારે મૂર્ખ હુકમની માથાકૂટ કરે તે શુ શ્રી રામ પારત તો રાજ્યના માલિક ન બની શકત ? એ આજના લોકોની જેમ કહેત કે “ ચાલો ચુટણી કરો મતવાન કરાવો બહુમત કોને મળે છે ? મને કે ભરતને ? મે પ્રજાનો પ્રેમ કેટલો સંપાદન કર્યો છે એની મારે ડમોટી કરવી છે ” એમ કહી શ્રી રામે ચુટણી જંગમાં અપલાયુ હોત તો ? તો શુ ? આજ ચુટણીવાળાઓ પ્રત્યે જે નજરથી પ્રજા જુએ છે એ જ નજરથી શ્રી રામને પણ જોત ! બીજી એક વાત વિચારો શુ શ્રી રામ એમ ન કહી શકત કે-“આ ઠોસાની બુદ્ધિ તો હવે બ્રહ્મ થઈ છે એણે શુ કરવા બીજી પત્ની કરી ? અને

શુ કરવા આવું રંગ વિચાર્યું વચન આપ્યું ? એહો આપ્યું છે તે એ જાણે મારા હુકમના મત્યને લ તને આપનાર એ ડોણ ? એ જાણના વચનને પાળવા કંઈ હું બધાથે નથી” આવી દલીલ કરી દોત તો ? પણ એ જમાનામા આજના જેવા મ્વાર્થી વકીલો નહોતા, એ જમાનામા આજના જેટલી હુકમની મારા-માગી નહોતી સૌને પોતાના ધર્મની પાલ હતી સૌને પોતાનું કલવ્ય ચાહ આવતું એટલે શ્રી રામચંદ્ર તો એક જ વાત નમજતા હતા કે ત્યાગ કરવો એ મારો ધર્મ છે પિતાના વચનને અભંગ નાખવું એ મારું કર્તવ્ય છે અને એની જ અમર શ્રી મીનાજી પર પડા પડી, અને એટલે જ એમણે પણ પોતાના પતિના કાન ન લભેયા અને એમણે નિચાડ્યું પતિને પગને ચાવી નીકળવું એ સતીનો ધર્મ ! પતિના મુખે મુખીને પતિના દુખે જે દુખી થાય તે મતી ! મતી તરફે મારે અત્યાર બીજું કંઈજ કરવાનું ન હોય પતિનો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ !

શ્રી લક્ષ્મણજીને થયું વડિલ ભાઈ વનમાં જાય ને હું અહિં પડ્યો રહું ? એ ઘેર મન્દ્યમા ભાઈ-ભાણીની સેવાનો લાભ લેવાનો અપૂર્વ અવસર ફરી નહિ મળે ! શુભિચલ ભાઈનો વિયોગ કેમ વેઠાય ? અને શ્રી લક્ષ્મણજી પણ આવી નીકળ્યા જોયું ? સૌએ પોતપોતાનો ધર્મ જાળવ્યો તમે તમારી દુઝાન આ રીતે લાગે આપી આવી નીકળો તો તમને તમારી પત્ની શુ ડહે ? તમારે ઘેર પત્ની તો હશે ને ? જો કે તમારા ન્વભાવ જોતા તમે ડઈ આવું અર્પણ કરો ! એમ લાગતું નથી છતાં પણ ધારે કે આ

ઉપદેશ સાલજ્યા પછી તમે કંઈ એવું અપણું કરી બેસો તો એ મમાચાર માલગી તમારી સ્ત્રી પ્રમન્ન થાય કે થયેલા રોટવા પણ ચુવામા ફેંકી મોઢું ચઢાવી બેઠી જાય ? આ પ્રશ્ન આવે છે ત્યાર બીજે પોતાના ઘરની નિયતિ પણ વિચારવી તો બેઠું ને ?

શ્રી ભરતજી માતાજીને પ્રલામ કરવા જાય છે પુત્રને આશીર્વાદ આપતા કેકથીએ આનન્દથી કહ્યું વત્સ ! તારી માતા તારા હિતની કેટલી ચિન્તા કરે છે ! આજની વાત માલગતા તું હર્ષથી નાથી ઉવાનો ! આજ મેં મારા વરદાનની માગણી તારા પિતા પાસે કરી લીધી છે હવે રાત્ર્યાભિષેક રામનો નહિ, પણ તારો થવાનો "

શ્રી ભરતે કહ્યું " મા, મા ! તું આ શું બોલે છે ? ઈશ્વાકુકુળમા આ સ્વાધીન્યતા ! તને હજી મારામા અને શ્રી રામમા લેઈ લાગે છે ? મા, હું માનતો હતો કે તું મારી કન્યાણકાગી માતા છે, પણ આ જ મેં જાણ્યું કે તું માતાના વેપમા પૂવતું વેર લેવા આવેલ ગોઈ વેરણુ છે ! આહ ! આ ઉત્તમ કુળમા સ્વાર્થ અને સસ્તાની હર્ગન્ધ ! મા, તું તારો ધર્મ ચૂકી ! સ્વાર્થમા અન્ધ બની, તે માગ જીવનમા ઝેર રેડવા પ્રયત્ન કર્યો ! ધિક્કાર હો આ સ્વાધીન્યતાને ! " આટલું કહેતા કહેતા તો એ મૃચ્છા પામ્યા દાસનામીએ રોડી આગ્યા ચઢનનું વિનંત અને ગુલાબજળનું સિંચન એમના પર કરવા લાગ્યા.

આ પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે, આપણા હૃદયને પણ તપાસવાની જરૂર છે આવા મુખદ મમાચાર આજની કેઈ

માતાએ બાજના દોડી યુવાનને આપ્યા હોય તો યુવાન શું કહે ? આવી વાત માલગી માલાને ઠપકો દેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ સાલગીને નાચવા જ માટેને ? “ હું અયોધ્યાનું ગત્ય મને મળશે ? ” આમ બોલતા જ એની ડાગળી ચમકી જાય ને ? રાજ્યાભિષેકની વાત દૂર રહે અને ૧૧૩૩ઓના દવાખાતા ભેગા કરવાની ધમ્માવમા ઉતરવું પડે ને ? કારણ કે આજે સૌને સત્તાની લાલસા જાગી છે ! અન્યનું પડાવીને ભોગવવાની લાલસાવાગાને પહેલા તો મળે નહિ, અને કદાચ મળે તો ટકે નહિ, અને ટક તો ભોગવી શકે નહિ !

આજ જગતમા ભેશો તો થોડીશી સંપત્તિ માટે સગાભાઈઓ કોટે ચઢે છે, વર્ષો મુધી લગે છે, વકીવો, સોલિસીટરો અને બેરીન્ટરોના ઘર ભરે છે પોતે કંના થઈ જાય પણ નમતું જરાય ન આપે ! આનું કારણ એ જ કે સૌ પોતપોતાનો ધમ ભૂંચા છે ધર્મને આચરે તે પડિત અને ધર્મને ચૂકે તે મૂર્ખ

શું ભરતને ભાયાનું નાટક લજવતા નહોતું આવડતું ? એ પ્રજાને એમ ન કહી શકત કે, “ પ્રજાજનો ! હું શ્રીરામચંદ્રના વિયોગથી અતિ દુઃખી છું મારે રાજ્યની કંઈ પડી નથી, પણ શું કરું ? મારી માતાએ આવી ક્રુર પાકી છે, એટલે ગત્યનો આ કાટાળો મુગટ મારે અનિચ્છાએ પણ વહન કરવો પડે છે ? ”

આવી ભાષાની ભવાઈ શું એ ન કરી શકત ? અને

રાજ્ય ન પાવતી શકત ? પણ ભરતશૂ ધૂત નહોતા ધૂત
હોય તે જ આવી ગમતો રમે ! એ કવિએ કહ્યું છે —

મુગ્ધ પદ્મદગ્ધાર વાગા નદનશીતળા ।

હૃદય જનરીતુચ ત્રિવિધ ધૂતલક્ષણમ્ ॥

દબીઓ કેવું નાટક ભજવે છે તે આમા કહ્યું છે મો કેવું
ઠાવકુ રાખે તો ડે' સૌમ્ય કમળ જેવું રાખે, અને વાતી
તો ચદનથીય સીતળ, પણ હૃદય ? હૃદય તો ડે' ડાતર જોઈ
લો ડાતર ! ત્યા જાય ત્યા ધીમે રહીને કાપવાની જ વાત
કરે એકના બે કે, બેના ચાર કરે અને ચારના આઠ કરે !
ભાગવા મિવાય વાત જ નહિ ! છતા મોથી તો મધ અને
એકચતાની જ વાત કરતા હોય ! ડોઈ મભામા તમે ગયા
હો તો તમને ખ્યાલ હશે, મભાનો પ્રમુખ ડહે ડે, ' હું આ
ઉચ્ચ મિહામન માટે લાયક નથી, પણ તમે મને આ
જવાબદારી ભયુ સ્થાન સોંપ્યું છે, તો મિત્રોના આગ્રહને
હું કેમ નકારી શકું ? ' આમ બોલનાર વ્યક્તિને એ સભાનો
પ્રમુખ ન બનાવ્યો હોય તો, એ સભાનું કવું દુખદ પગિણામ
આવે એ માટે માટે કહેવાની જરૂરિયાત ખરી ? તમે જ
કહો તમે તો આવી ઘણી મભાઓ જોઈ છે ત્વસામમા
ચોદ્ધાની જેમ મ્યાનમાથી ચમકતી તવવાર નીકળે તેમ એના
મુખમાથી પણ તીખી ને તમતમતી ઝેરી વાણી જ નીકળે ને ?
વાણીની તલવાર એવી વીંઝે કે સભાના કાર્યના દૂકડે દૂકડા
ચડ જાય ને ? ઘણીવાર તો આવા દલીઓ, ' મારામા કંઈ
નથી ' એમ કહી જગતને છેતરે છે ! અને આડકતરી રીતે
એમ નુચરે છે કે, જે છે તે અમારામા છે અને

ને નથી તે જગતમા કયાય નથી ! પણ ભગવદ્ આવા ન હતા એ તો મહાપુન્ય હતા

મૂર્ખાં ઊતરી એટલે ત્રી ભગ્ને પૂછ્યું ‘ શ્રી રામ કયા છે ? ’ ઉત્તર મળ્યો ‘ એ તો વનમા આવ્યા બાંધ છે ! ’ આ સંજો સાભળતા એમનું હૃદય ધ્રુજી ઉઠ્યું, અને શ્રી રામને મળવા, એ અયોધ્યાની ઉભી થેડીએ દોડવા લાગ્યા લોકોની આશુભીની આંખો, ઉઘાડા પગવાળા અને વિખરાયેલા વાળવાળા ભરતને જોઈ જ રહી ગયા એમનો લાંબા પ્રયત્નો શુદ્ધ પ્રેમ ! શુ એમનો ત્યાગ ! મૂની શ્રેણીઓમાંથી એક જ અવાજ આવતો હતો આનું નામ બ્રાતૃભાવ ! નગાભાઈ ન હોવા છતાં જેવો અનુભૂત પ્રેમ ! ત્રી ભરત તો ત્રી રામની પાછળ દોડ્યા જ જતા હતા દ્વંધી શ્રી ભગ્ને બેતા જ શ્રી રામનું હૃદય ભગર્વ આવ્યું વજ્રાણિ કોરણિ મૃદુલિ કુસુમદણિ તે આનું નામ કર્તવ્યને પથે કઠોર રીતે ચાલનાર દૃઢનિશ્ચય વાળા રામનું હૃદય, ભાઈના સ્નેહ આગળ મીઠું જેવું બની ગયું ભગ્ને પોતાનું માથું જેવું શ્રી ગમના અન્ને મૂક્યું તે જ પછે શ્રી રામ ભરતને ઉચ્ચીને હૈયે હૈયું દમાય એ રીતે ભેટી પડ્યા બંને ભાઈઓના આખમાંથી આમુના ઝરણા વહેવા લાગ્યા બંને દિલોમા એક બીજા માટે અનુભૂત લાગણીઓ હલકાતી હતી ! આ પવિત્ર ઊર્મિઓના માગરને ઝીવવા તો સમર્થ કવિનું પાત્ર પણ નાનું પડે ! એ મીઠામા શુ ભાવનાના તરંગો ઉઠે ! અરમપરમ એમ જ થાય કે, અમે એક બીજામા સમાઈ જઈએ આ પ્રેમભીના હૃદયને જોનાર શ્રી લક્ષ્મણ અને શ્રી સીતાજીની આંખો પણ ધન્ય બની હશે ને ? શ્રી લક્ષ્મણ મનમા એમ બોલ્યા હશે ને કે —

જાઓ લેખા, ખારે ભેદ, રસેગા નામ ગુપ્તકા,
 જળ તક અમકે ચાં સિતારે, નમકે નામ ગુપ્તકા

કહો, તમે જ કહો, શ્રોતાજનો! આ વિરલ દશ્યને જોતા માતા ધરતીને ઢેલેલો આનન્દ થયો હશે? આ ધરતી ધરતી માતાના હૈયામા પોતાના કુપાન સત્તાનોના વેર ઝેરના કેટ કેટલા દાવાનળો બગતા હશે, એમા આ વાત્સલ્યભીના દશ્યે માતા ધરતીને ડેરી અપૂર્વ શાન્તિ આપી હશે? કહો, ધરતી ત્યાં કેવી હનિયાળી ને નવપન્થવિત બની હશે? ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વાત્સલ્યનો આ આનન્દજામ પીને તો આ વૃદ્ધ ધરતી પણ ત્યારે નવયૌવના બની ગઈ હશે ના? એને પણ એમ થયું હશે ઠે, ના, ના, માગ બધા મતાનો કુપાન નથી, આવા સુપાત્ર પણ છે!

આખતા આમુ લૂગીને શ્રી ભરતે કહ્યું “બન્ધી! આપ આ શું કરો છો? મને અહિં એકલો મૃતી આપ વનમા જશો? તમાગ વિચોગે હું કઈ રીતે રહી જકું? આપ વનમા તડકામા ભમતા હો ત્યાં હું મહેલની ગીંગી છાયામા આનન્દ કરું? આપ જગતમા ગુકા ફળફૂલ પર આશ્ચર્યિકા ચક્ષાવતા હો ત્યારે હું ઉત્તમ ગમવાગા ભોજન કરું? આપ જમીન અને ધામ પર આજોડતા હો ત્યારે હું પનગમા અને શય્યામા પોહું? ભાઈ, ઓ ખારા ભાઈ! આવું કદી બન્યું છે? શું તમે મને આટલો હલકો માન્યો? શું તમે મને રાજ્યનો લોભી માન્યો? ભાઈ, તમાગ વિના આ અધોધ્યાનુ તો નુ પણ ત્રણ ભુવનનુ રાજ્ય મળે તો પણ હું એને તુચ્છ

માનુ ! મારું મન તો નયમના રંગે રંગાયું છે, આ રાત્રીના ટીચડમા મને કા નાખે ? મારે કૃપા કરી આપ અયોધ્યામા પધારો અને મને મારા નાગે જવાની અનુરૂપ આપો ! ” એ પછી શ્રીરામે એમને ઘણી રીતે સમજાવ્યા પણ એ ન માન્યા, એ વખતે શ્રીરામના હૈયામા કર્તવ્ય અને લાગણીઓનું મુઠ્ઠું જામ્યું હતું એક ગાઠુ ભાગીના નિર્મળ પ્રેમ, માતાની મીઠી મમતા, સ્નેહીઓની લાગણી ભરી ટૂંક-આ નૌ જેથી રક્ષા હતા ખીજી બાજુ કર્તવ્યનો કઠોર પથ હતો પ્રેમ, મમતા અને લાગણીઓ નૌને ઝચડી કર્તવ્યના કઠોર પથે જવાનું હતું શ્રીરામ સમજતા હતા કે આજ હું પોતે જ જે કર્તવ્યનો પાઠ નહિ ભાડું તો પરી ભવિષ્યમા મારા કુટુંબીઓને કર્તવ્યનો પાઠ કઈ રીતે ભજાવી શકીશ ?

મમતાથી આડું બનેલા હૈયા પર કુમળી લાગણીઓના બાણોની અમર તીર થાય કે પણ જેને કર્તવ્યનું બખ્તર પહેર્યું હોય કે, એ તો આવા આકરા ધા પણ મમતાથી સહી લે છે, અને કતવ્યને પથે આગળ વધે છે પણ જે અસમય છે એ તો કુમળી લાગણીઓમા ખુચી જાય છે અને એમાજ અગ્વાઈ પડે છે કર્તવ્યને કઠોર બની ન્વીકારે છે તેનો વિકાસ થાય છે અને જે તરંગોના તણાય તેનો વિનાશ !

શ્રીરામે કતવ્યનો કઠોર પથ ન્વીકારતા કહ્યું, ‘ભાઈ, વહાલા ભરત ! તારાથી વિખૂટા પડતા મને કંટવું દુખ થાય છે, એ હું અત્યારે નહિ વાપુડું હું તો તને અત્યારે કઠોર

બની આજ કરુ છુ નાના ભાઈને મોઢા ભાઈની ચોચ
આસા માનરી તેમ આ ગુપ્તગની મયદા છે, તો હુ મારા
કરુ છુ હ વિનાશુતા વચનને અખર રાખવા માટે તારે આ
મારું મ્લીમય વિના આરો નથી હુ પાડે ન આવુ ત્યામુધી,
મારી જે નામ, તારે અચેધ્યાનુ નિજાનન ત્રાસવુ અને
ગ ત્યાપૂરાન ન વચન કનવી, એ મારી આસા છે " આતુ
મોવતા તો આ મના હયાના બધે તરી ગયા હતા એમના
આખના જાણાઆમા જે આમુ હકમયા અને શી ભગના
મગ્ન પગ પા નન ભણી જવા હાથ ગયાના શી ગમના
અગ્નિ હ મગ્ન મુદી શી ભગ્ને કરુણ વર કરુ, " ભાઈ,
ધ્યા હ ભાઈ " ગુપ્તગની મયદા હાલુ છુ અને જાણુ
જાણુના ન નાતિ વચનને પગુ જાણુ છુ પણ મનેદને
આધીન મને હુ જુ કાજુમા રહેતુ નથી "

માનનીના મનનુ માપ આવા પ્રવરને જ નીકળે છે
ચાલોમા તો ની ભાઈ ભાઈઓના માટે ગુનેચાઓ વ્યખ
કરતા હોય છે પણ ત્યાં ત્યાનનો આવો કાઈક વિરમ પ્રાપ્ત
આવે છે ત્યારે એના જાનુપ્રેમની કસોટી થાય છે હમણા
અહીં ટીપ કડીએ અને એમા માત્ર કપિયા નોમવાના જ
રોય અને ભરવાના ન રોય તો ટીપ કેમ પડેલ? લાખ,
કો. કે અખ / કઈ માપ રહે? મગ્નુ કે કપિયા લખાવવામા
કેવુ કલુચ અને? ભગવવા રોય તો વિના તેમ જાનુભાવ,
વિશ્વવાતન્ય, નિહોત પ્રેમ વગેરે ગુદો વાપગવા અરેવા છે,
પણ ત્યાં મોઢી પર ચડે છે ત્યાં જ એની કિમ્મત થાય
છે આજે શમે નોધા બન્યા છે, કર્તવ્ય મોધુ બન્ય

કર્તવ્યનો સીવડો પ્રગટશે તો જ પ્રકાશ મળશે કર્તવ્ય વિનાના ભાષણોથી તો છે એના કરતા અધાન વધશે એમ આજના યુગના આંદોલનો પંથી લાગે છે.

હૃદયના જિહાવુમા કોતનઈ જાય એવી ગભીર વાણીથી શ્રી રામે કહ્યું “ભાઈ! હું જાણું છું કે પ્રેમ જગતન છે પણ એ તું કેમ ભરી જાય છે કે પ્રેમ કરતા પાડું કર્તવ્ય મહાન છે! કર્તવ્યની ચેટી પર પ્રેમનું અવિદાન આપતું એમા જ માનવની મહત્તા છે!

ધર્મ સમતમે કબી જૂનપર, ધૈર્ય નહીં જાણે તેમા
વજ્રાત્મક ભયે ચિરપર રો, કિન્તુ નહીં રોના હોમા

માટે કહું હું કે ગોક કયાં વિના કર્તવ્યના પથે
લાગી જા ”

આ નવનો સાલગતા શ્રીભગતથી ન રહેવાયુ એમનો આત્મા મમતાથી દ્રવી ગયો. એમણે કહ્યું “ભાઈ! આ વાત હું જાણું છું પણ માનવીનું મન એ નિર્મળતાના પરમાણ્વ-ઓથી ઘડાયેલું છે એટલે કો'કવાર એ દ્રવી જાય છે હતા હું આપની આજ્ઞા પ્રિત્વિય જાણું છું આપ મને આ રાજ્યધૂગ વહન કરનાની આજ્ઞા કરો છો તો હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ અયોધ્યાના મહાન મિત્રાસન પર હું નહિં બેસું પણ શ્રી રામની પાદુકાઓ બિરાજશે રાજ્યાભિષેક લે તને નહિં પણ શ્રી રામના ચગલુની આબરીએનો ઘરે આજ્ઞાથી ભરત એક રાજા તરીકે નહિં, પણ શ્રી રામના ચરણોની

પાદુકાઓની આજ્ઞા ઉપનામ સેવક તરીકે રહેશે ” એમ કહી આમુ નીતન્ટી આખે ધી ભરતે ધીરામના પગની ચાખડીઓ ખેંચી લીધી (અન્નિ સભામાં તાગીઓનો જોગદાર ગગણદ થતા પ્રવચનકા કહ્યું) તમે રાન્ત થાઓ તાળીઓ ન પાડો શાન્તિથી નાભળો આ તા તમને લાગતીઓનો ઉગ્રો આઓ છે, જોગદ તમે તમારા હાઈ વ્યવ કરો છે. પણ આ પ્રગ્ર ગ ઉપર તો તમારે તાગીઆ પાડવા કરતા, બિરો વિચાર કરવાની જરૂર છે આપણા જીવનમાં આવે જાતૃભાવ અને માતૃ ભાગ આવી ત્ય તા આજ સસાર જે ડગમતો લાગે છે એને બંધે એ ત્વ નુ નહનવન બની ત્ય

કવડના અગારા ઝગતા આ મસાગમા પ્રેમધમના આવાં મુખાગિન્દુઓ વાંવા માટે તો સમાર કેવો મધુર અને ભવ્ય લાગે? પણ વિષય અને મત્તાના કીડાઓએ આ મસાગમા અથ ને કામના અગારા ભરીને આ મસારને દાવાનળ જેવો બનાવી દીધા છે જીવન દ્રષ્ટાઓ કહે છે કે, તમે આ નનાગમા નહનવન જોવા ઈચ્છતા રો તો આ મગારને એક મુનાફરખાનુ સમજીને જોવો રહો ત્યામુધી સૌ માથે મૈત્રી ને પ્રેમ ભર્યા મમ્મ-ધાધી રહો અને જવાની પગ આવે તો ગભરાઓ નહિ અને મૃત્યુને પણ ઠહો કે, “દોસ્ત! કઈજ વાપો નથી હું તૈયાગ જ છું ચાલો, હવે વિનબ કરવાની કઈ જ જરૂર નથી ” બોલો, મૃત્યુ માટેની તૈયારી છે? નથી કહ્યું ” કારણ કે માણસ જીવનનો ધમ મમ્મત્યો નથી ધમ ને જોયે હોય તો એ કહે કે, મગજ એ તો પ્રકૃતિ છે, અને અને

એ જ વિકૃતિ છે મૃત્યુ કે જે પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, એથી ગળનવુ શા માટે? જે અનિવાર્ય છે તેથી હરે શુ વળે? મૃત્યુ ન જોઈતું હોય તો જન્મને અટકાવો અને જન્મને અટકાવવા માટે જીવનનો ધર્મ સમજો જે માણસ મનુષ્ય બનવા છતાં પોતાનો ધર્મ નમજતો નથી તે કેવો કહોવાય? સભામાંથી બવાજ આવ્યો “પગુ જેવો” અને પગુમાં ભય હવે નિહુ જેવો જ કહો ને! નિહુ માથે માણસની મરખામણી કરે તો તમે બહાર જઈને માટે માટે શુ કહો? કહો ને કે “માણસ જેવા માણસને જ ગવી નિહુ માથે સરખાવ્યો” પણ તમે ગમે તે કહો તેના મને વાધો નથી આજ તો હું તમારે જ મોઢે વળુ ન કગવવાનો છું જ ધમને ભૂંચે તો માણસ સિંહ જેવો કૂર ખરી કે નહિ!

માણસે સિંહને ત્રણ હલકા વિશેષણો આપ્યા જ ગવી, હિનક અને કૂર અને એના જ પ્રતિસ્પર્ધિ ત્રણ શ્રેણી વિશેષણો પોતાની બાત માટે વાપર્યા રાહોડી, અહિંસક અને મૌમ્ય પણ આ વિશેષણો કેના માટે હેટલા સાર્થક છે એનો વિચાર તો કરવો જ રહ્યો ને? નિહુ ચિકાર વ્યારે કરે? ભૂખ્યો થાય ત્યાં ભૂખ ન હોય તો એ ડાઈનોસોર ચિકાર ન કરે એની બાબુમા થઈને એક નાનું બાગક પચાર થાય તોય એની સામે એ મીટ પણ ન માટે વારણ કે એનું પેટ ભરેનું છે પેટ ભરેનું હોય તો અર્થ જિજાર તો માટે કે? કારણ કે એને સશક્ત કરવાની જરૂર નથી હવે તમે મનુષ્યનો વિચાર કરો મનુષ્ય ચિકાર વ્યારે કે? ભૂખ્યો હોય તો જ એ ચિકાર કરે કે પેટ ભરેનું હોય તોય એ જગતને ભૂખ્યા જ કરે?

આજે લોકોને નીચાવનારા, કાગળનાર કે જે અપરિમિત નાણાં કમાનારા, ખજાને કિચકો, ધણી ભૂખ્યા હ? લોકોનું ચૂમીને કરોડોનું ફક્ત લૂંટ અટકતી નહીં જેમ ધન વધતું જાય તે વે વે વિક્રમતી તમ આતુ કારણ શું? કાલકેદર નથી ભરતું પણ મોટા પગલાં ભર્યા છતાં અને મિલ્કત નહીં મતોપમા મમ ૨૨૬ ને જણાય અને અમતોપથી જમનને ફક્ત ૨૧]

હવે બીજી વાત પર આવો નિહાળી લાગી હોય ત્યાર પછી એ શિકાર કે રાશવાનો એ શિકાર કર એમ નાના મુદ્દા પ્રાણીઓનો શિખર મનોવલિયા હોય એવા પ્રાણીઓને હાથી કે એવા મોટા પ્રાણીઓને કોનો શિખર કરે? શું સોનાના છેતરી રહે ખતો? એ તો કે લણેલાને છેતરવાનો પોતાથી જોતો જાય તો એના હાત ખાત થઈ જાય તેમ જ માણસ પતંગિયો થઈ જાય એરને શિકાર કરવા જાય તો એ પોતે જ માણસ તો પોતાથી ઉતરતો હોય, અજાણ્યો લોખાને છેતરી મનમા મકર અને સિંહ હિંસક હલકા નાના માનસ

ભય કર ગળાય અને નાના માતાએને જ છેતરવામા ળાંડાદ્ધરી માનનારો માણુમ દયાળુ ગળાય !

હવે ત્રીજી વાત મિત્ર શિકાર ક્યારે કરે, એ જાણુ શિકાર કેનો કરે, એ પણ જાણુ હવે શિકાર કઈ રીતે કરે, એ વિચારીએ મિત્ર અલધાયોં કોઈનાય પર ન ત્રાટકે ત્યારે એ કઈ રીતે ત્રાટકે ? પહેલા એ ગર્જના કરે, ત્રાક નાખે, પૂઠડુ પછાડે, નામાને ચેતવણી આપે, અને આવધાન કરી એ ત્રાટકે ! ત્યારે માણુમ, મામા માણુમને છેતરનો હોય ત્યાર ચેતવણી આપે ખરો ? એ ઘરામને એમ કહે ખરો કે—“અમારે ત્યા અમન્ય જોવાય છે, નરો માવ જતાવી જૂનો માવ અપાય છે, કાળાગજર કગાય છે, અમારે ત્યા આવનારે માવધાન ધરને આવવાની જરૂર છે” એમ ઠંઠનારો વેપારી તમને કોઈ મળ્યો ? મને તો હજુ મુઠ્ઠી કોઈ મળ્યો નથી તે કે નહિ હોય એમ ન કહેવાય, પણ હોય તો એવા કેટલા ? એરો કોઈ શા મલામા છે ખરો ? નથી ? ત્યારે વેપારી પોતાની દુકાન પર શુ રાખે ? પ્રામાણિકતાના પાગિયા, નૃત-મકાભગ્નોના ફોટા, મહાન નેતાઓની છબીઓ—આ જધુ શા માટે ? અહિંસામા જરાય ન માનતો હોય, અહિંસાના એક પણ નિદાન્તને ન પાળતો હોય છતા જાગી પડીને ફરનો હોય કે, આ જધુ શા માટે ? લોકોના દિવ પર પ્રામાણિકતાની છાપ જેસારવા માટે ને ? અને પ્રામાણિકતાની છાપ પડ્યા પડી માણુમ, માણુમની માથે વાત કરતો હોય ત્યાંએ મોટામાથી સાકર ઝરતી હોય એવું જોવનો હોય કે માદકતાની એવી ભરકી છાટે કે

મામો માણસ એ વાણીના ઘેનમાથી જાગી જ ન શકે માણસ પોતાના ધગકને સમજાવતા શુ કહે છે ? અરે, ભાઈ ! હું તે જૂઠું બોલુ ખરો ! ભાઈ, જૂઠું બોલીને કેટલા ભવ કાઢવા છે ? આપણે તો માયુ જ બોલીએ, એક જ ભાવ અને હું જોડું કહેતો હોઉ તો ભાઈના ગળાના મમ !” એમ કહી ધગકના ગળે હાથ નાખે, પછુ એને કયા ખખડ છે કે ભાઈ મરી જાય તો આ ભાઈને તો નાહવા-નીચાવવાનુય નવી એને તો માત્ર સુમ જ ખાવા છે ને ? આ રીતે માણસ મનમા કંઈક ઘાટ ઘડતો હોય, વચનમા વળી કંઈ જુદુ બોલતો હોય અને કાયાવી વળી ત્રીજુ જ કરતો હોય, જતા દલ કરનાર માણસ સૌમ્ય અને ચેતનથી આખી શિજાર કરનારો મિહ કૂર ! આ મરખામણી કરીને હું શુ કહેવા માગુ ડું, એ તમારા ધ્યાનમા આવ્યુ જ હશે ? હું આખી માનવ જાતને મિહ માથે નથી સરખાવતો, પણ જે ધર્મ ભૂલ્યા છે એવાઓની જ આ વાત છે જે પોતાના ધર્મને મમજે છે, જેમને પોતાના કર્તવ્યનુ ભાન છે, તે તો માનવ કાટિમા દેવ છે પણ જે ધર્મને ભૂલે છે, કર્તવ્યને ચાદ કરતા નવી, વિવેકને ઘેરે છે તે તો આ સિંહ જગ્ના ઠોધ રીતે ઝ્રષ્ટ નથી જ ભને એ શહેરી, અહિંમક કે સૌમ્ય કહેવાતા હોય વિશેષણોની મહત્તા નથી પણ વિશેષણોને અનુરૂપ જીવન જીવનારની જ મહત્તા છે

આમ જુઓ, આ ઘડિયાળ ટકોરા મારીને કહી ગઈ છે કે-મમય થઈ ગયો છે, એટલે હું આજના પ્રવચનનો ઉપસહાર કરું છું આજના પ્રવચનમા આપણે માનવતાના ચાર પોપાનમાથી બે પોપાનનો વિચાર ધણા જ વિસ્તારથી

કરી ગયા પહેલુ મોપાન તે ઇન્દ્રિયવિજય ઇન્દ્રિયોને જિતનાર તે સૂર અને જે સૂર અને છે તે બીજા મોપાન પર ચઢી પડિત અને પડિત વાતોડિયો ન હોય પણ ધર્મનુ આચરણ કરનારો હોય હજારા મીડાઈઓ ગણાવવા કરતા એક સુકા રોટલાને પીરમવામા માનનાન હોય તે પડિત ! પડિત વાણી-વિવાસમા ન માને પણ આચરણને માને ! માનવતાનુ ત્રીજુ મોપાન તે વક્તા સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણીને વહે તે વક્તા ચોથુ મોપાન તે દાતા દાતા ગોણુ ? પ્રાણીઓના હિનને ચિન્તવતો હોય, હવ માત્રના કવ્યાણુમા જેનુ મન રમતુ હોય અને અભયદાનને આપતો હોય તે દાતા

ઇન્દ્રિયો પર કાળૂ મેળયો, મનોમવને દૂર કરો ધર્મનુ આચરણ કરો અને આ સમારમા માનવતાની મૌઁલ મહેકાવો એ જ શુભેચ્છા

ફૂલના આમુ

કરમાતા કરમાતા રહી પડેલા પુષ્પને મે પૂછ્યુ ‘સોહામણા ફૂલ ! વિદાય વેળાયે રડે છે શા માટે ?’ એણે ઉત્તર વાળ્યો ‘ભાઈ ! દેવના મસ્તકે ચઢવાનુ મૂલ્યાંક્ય તો મને ન મળ્યુ, પણ કોઈના પગ નીચે કચડાઈ જવાની તક પણ મને ન મળી ગોઈનાય ઉપયોગમા આપ્યા વિના મારે કરમાઈ જવાની પગ આવી, એટલે મને લાગી આમુ અને મારી નાશુક આખમા આમુ આવી ગયા !

—ચિત્રલાલુ

સત્યના સિદ્ધાન્તની મલા

ઈન્ડિયન પેડલોક સોસાયટી (Pedlock Society) આ મહાગમા ઉમરાવ કુટુંબથી માડીને ગરીબ કુળમા જન્મેલા માણસ પણ સભ્ય થઈ શકે છે એ મહાગની વિશિષ્ટતા છે છે કે એના નિયમોને નહિ પાળનાર વાગ્દાનને પણ માન ન મળે, જ્યારે એના નિયમોને પાળનાર એક મામાન્ય વ્યક્તિને પણ માન મળે, એવું એનું બધાંજ છે અને એના બધારણીય સિદ્ધાન્તો અનુસાર જે વર્તે તે જ એનો નબ્બ ગણાય એના સભ્યો તો મુકીબર જ છે, પણ જે છે તે ખરેખરા છે ! એમા દાખલ થનારે આટની પ્રાથમિક વિધિ કરવાની હોય છે ત્યાં એક ચાદીનું તાગું ને મોનાની ટૂંની છે સભ્ય બનારે એ તાગાને ત્રણ વાર ઉઘાડવાનું ને ત્રણ વાર બંધ કરવાનું હોય છે આ રીત આપણને ડેટની વિચિત્ર લાગે ? પણ આપણે જો જોડા ઉતરીયું તો આપણને ખગર પડ્યે કે આ ઉઘાડવાન કરવાની પાછળ કેવો ભવ્ય ઉદ્દેશ છે !

તાગું વામનારે આવો નક પ કરે છે કે આજથી હું મનથી કોઈનું ચ ખૂબ ચિન્તવવાનું બંધ કરું છું, વચનથી કોઈનું ચ ખાખ જોલવાનું બંધ કરું છું ને કાયાથી કોઈનું ચ ખરાબ નહિ કરવાની પ્રતિના લઉં છું ચાદીના તાગાને મોનાની ચાવીથી બંધ કરું છું એટલે ચાદી જેવા ઉજ્જવળ મુખને હું પ્રતિજ્ઞાની મુવણૂં ચીવી બંધ કરું છું આ તાગું ત્યારે જ ડાડ્યે કે જ્યારે આમાથી મત્યની કે પ્રશ્નમાની વાલી પડ્યે, અમત્ય કે નિન્દા માટે તો આ મુખ હવે

પછી બધ છે માગ નયનો સત્યને જોશે, અસત્યને નહિ,
મારા કાન સત્યને માલજશે, અસત્યને નહિ, માગી જીલ
સત્યને ટપકાવશે, અમત્યને નહિ ! મનથી, વચનથી, કાયાથી
કોઈનું જીવું થશે તો કરીશ, જીવું ન થાય તો કંઈ નહિ,
પણ કોઈનું જીવું તો નહિ જ કરું

આ જ વાતને ભારતના તેજસ્વી સતો હજારો વર્ષોથી
પોતાના જીવનદ્વારા કહેતા આવ્યા છે

વચન-રત્ન મુખ પાડી ચૂપ કર દીજો તાજ
ઘરાક દોષ તો ખોરીએ, પાણી વચન રમાજ

વચન એ તો રત્ન છે મુખ એ આ મહામૂલ્યા રત્નોને
રાખવાની તિજોરી છે રત્ન કંઈ જેમ તેમ બને જ્યાં ત્યાં
રખાય ? એ તો બધ તિજોરીમાં જ ચોંતે પણ સદાકાળ
કંઈ તિજોરી બધ રખાય ? ઘરાક આવે, કોઈ ખરીદનાર
આવે, કોઈ સારો પારખુ આવે તો તિજોરી ખોલવી જ પડે
પણ ખોલ્યા પછી તો એ રત્નો એવી રીતે મચ્છાઈથી બતાવવા
કે જોનાર પણ ટાવી ઠીકે એ વચન-રત્નમાં પ્રિયતાના પાસા
હોય, હિતચિન્તનનો આકાર હોય, સત્યના પ્રકાશિત કિરણો
દોય, તો જોનાર પણ વાહ વાહ ! પોકારી જાય ! હું કહું
હું ક સત્ય, તથ્ય ને પથ્યથી ભરેલું આપણું વચન દોય તો,
એની આગળ ઢાલિનૂર પણ કંઈ જ હિસાબમાં નથી !

ધણા વખત પહેલા આગમ-સાહિત્યમાં વાણીના આઠ
ગુણો મેં વાંચ્યા હતા મને થયું કે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત
આપણા વચન હોય, તો તો આ સસારમાં ય શાન્તિનું સ્વર્ગ

જિભુ ધાય ! તે આઠ ગુણોને હું આપની આગળ મૂકુ છું
વાણીનો પહેલો ગુણ તે મધુર

આપણુ બોલવુ એવુ હોવુ જોઈએ કે જેમાથી મધુરતા
ટપકે, મીઠાશ ઝરે, વાણીમાથી સૌન્દર્ય નીતરે, સાલગનારના
કાન, પણ એ પ્રિય વચન ફરી ફરી માલગવા તવને વાત
એટની એક જ હોય પણ એક માણુમ એવી મીઠારાથી રજૂ
કરે કે સાલગનાર આનન્દથી ઝેલી જાય, જ્યારે એ વાત
ળીજે એવા કટુ શબ્દમા મૂકે કે સાલગનાર હસતો હોય તો
રહી મડે મધુર શબ્દોમા માતાને કહ્યુ હોય કે ‘ કેમ છે
મારી મા ? ’ તો માતા ખુશ વધને કહેશે કે ‘ આવને મારા
ભા’ પણ એ જ વાત કટુ શબ્દમા કહી હોય કે ‘ કેમ
છે બાપની વહુ ? ’ તો ઉત્તર મગશે કે ‘ તારુ કાળજી
ખાઈ ? ’ શબ્દોમા કેવો ભેદ છે ? એક જ વાત રજૂ કરવામા
પણ કેટલું અંતર ? કવિએ કહ્યુ છે

રામ રામ તુ કયા કરે ? રામદા તાય ન પાવ

એક રામ ઔપધ કર એક રામ કરે ધાવ

શબ્દને હાથ કે પગ લાવે નથી, પણ એનામા એવી
તાકાત છે કે સુઠર રીતે એનો ઉપયોગ થયો હોય તો એ
દાઝેલા હૈયાના ઘા પર મલમપટ્ટાનુ કામ કરે, પણ એ જ
શબ્દને અજૂઝ રીતે વાપર્યો હોય તો કોઈના દિલમા ન હોય
તો ય જખમ જિલો કરે એટલા માટે આપણી વાણી મધુર
હોવી જોઈએ

મધુરતાનુ તો સમજ્યા, પણ મધુરતાના નામે ખુશામત

આવી જાય તો ? તો તો જીવન ધાય એ વાણી જ પતનનું સાધન થાય ન જોવવાને ઠેકાણે જોવે અને જોવવાને ઠેકાણે મૌન થઈ જાય તો કેવું અથોથ ધાય ? એટલે બીજો શુભ છે નિપુણ

વચન જેમ મધુર હોય તેમ માથે સાથ નિપુણ હોય જોઈએ જેની વાણીમાં નિપુણતા હોય તે જોડી ખુશામત કરે નહિ કોઈની જોડી શે'માં તણાય નહિ અને ડોઈ બનાવવા આવે તો અવગરે એને ચેતવ્યા વિના રહે નહિ

એક કૂલજી પતિ વારવાર પોતાની પત્ની આગળ પોતાના કુળ, જાતિ, ગૌરવ અને કુટુંબના વખાણ કરતો, આથી સ્ત્રી ડટાળી ગઈ એક વાર પતિએ પૂછ્યું 'માન મગાઓ પર તારો પ્રેમ કેવો છે ?' નિપુણ રાજદોમાં પત્નીએ ઉત્તર વાળ્યો 'પ્રાણનાવ ! આપના મગાઓ પર મારો પ્રેમ કા ન હોય ? હું તો ભારી સાચુ કરતાય ય આપની સાચુને વધારે ચાહું છું ! આ મધુર છતાં નિપુણ ઉત્તર સાંભળ્યા પછી એના પતિને થઈ ગયું કે અહિંથી જોગી જડાર્ક કે ખુશામત નહિ મળે આ ઉત્તરમાં મધુરતા ને નિપુણતાનું મિશ્રણ છે

ત્રીજો શુભ છે સ્ત્રાક્મ્ । સ્ત્રોક એટલે થોડું જોલણુ ખરું પણ થોડું જોવું જરૂર પૂરું જ જોવું જાડું જોલ જોલ કરનારના વચનની કિંમત દોડી નથી જાડું ભાવણ કરનાર, જ્યાં ત્યાં ને જ્યારે ત્યારે શિખામણ દેનાર વાન્યાળમાં ખપી જાય છે એના પર લોકોને વિશ્વાસ જેમતો નથી એ જોવે તો લોકો એને શાન્તિથી

સાલળે નહિ અને સાલળે તો એના પર વિશ્વાસ બેરે નહિ, માટે થોડું બોલવું જરૂર પડે ત્યારે બોલવું અને મોટા શબ્દોમા ઘણું જહેતા શિખવું એક પ્રસંગ મને યાદ આવે છે મુળમ્મા પૂ આગમોદ્ધારક આચાર્ય મહારાજ શ્રી સાગરાનન્દનૂત્રીશ્વરજી મહારાજને વદન કરવા એક જૂઠું-થ આપ્યા હતા જે માગ ચીને પેલા ભાઈ ઉપર આવ્યા આવનારનું શરીર જરા ભારે હતું એ હાસી ગયા વદન કયા પછી ઝિમ્ત કરી એમણે કહ્યું—‘માહેજ આપ તો બહુ જ બીચે બિરાજે છે?’ મહારાજશ્રીએ ઝિમ્ત કરી માર્મિક ઉત્તર વાજ્યો ‘હા, ભાઈ! અમે ઠીકે છીએ એટલે જ તો તમે વદન કરવા આવો છો!’

આ વાક્યમા શ્વેષ હતો એટલે કે અમે મદ્ગુણના સિદ્ધાસન પર છીએ એટલે તમે વદન કરો જે સદ્ગુણો ન હોય તો અહીં કેણુ આવે? આ ટૂંકા ઉત્તરથી પણ આપણું મન આનન્દ પામે છે, જરણુ કે આ ઉત્તરમા મધુરતા, નિપુણતા ને અપતાનું સપ્રમાણુ મમિશ્રણ છે!

કાર્યવત્તિત્ત્વ—એથો ગુણ તે ખામ કંઈ કાર્ય હોય તો જ બોલવું, નહિ તો મૌન રહેવું મૌનથી વાણીનું મૃત્યુ વધે છે મૌનથી વાણીમા ચિન્તન આવે છે મૌનથી વચનમા તેજ આવે છે અનં મૌન પરી પ્રાટેવી વાણીમા કોઈ અજબ જુસ્સો હોય છે એની વાણી માલજના ઘણા હુયા તામતા હોય છે પાશ્ચાત્ય પદ્ધતિને લઈને આજ વેટલાક કોઈ ઠેકાણે ખાણુ લે તોય ભાષણુ બીકે જ્યારે ગ્રિયામા એલિન જરૂર

વગર કદી ન જોલે એનું પરિણામ એ આખું કે આપણા આગેવાનોને કોઈ સાલગવા તૈયાર નથી ત્યારે એવિન ક્યારે શું જોલશે એ માટે લોકો માલગના તવમી રહ્યા છે ! માટે કાર્ય વિના નકામી વાત ન કરવી વ્યવહારમાં પણ આપણને ઘણા માણસો એવા જોવા મળે છે કે જેમને જોવવાનું ન મળે તો આફરો ચઢે ! જોવે ત્યારે જ જપ વળે એ જોવે ત્યારે એની વાતમાં ન દોય માથું કે ન હોય પગ જેમ આવે તેમ જાડે ધડે ફેડે રાખે ! અન્તે માલગનારના મનમાં થાય કે આ જવા ક્યારે જાય ? માટે જરૂર પૂરતું જોનું

ગવરહિતમ્—આપણી વાણી ગર્વવિદોષી હોવી જોઈએ વાતવાતમાં આપજાઈ કરવી, પોતાની જ વાત આગળ ધરવી, પોતે શું કયું અને શું નથી કયું એનું લખાણથી વિરેચન કરવું—મા સૌ અભિમાનનું સૂચક છે ત્યારે માણસ આપ જાડાઈ કરતો દોય છે ત્યારે વિરેકી માલગનાર તો એના પર મનમાં હમતો હોય છે, પણ જાતપ્રથમાં પટેલા માણસને એ સામે ધ્યાન દોતું નથી પોતાની પ્રથમાં પટેલો માણસ વિરેકશક્તિ જોઈ જોકો હોય છે અને અવિરેકી માણસ સામાં માણસને સમજવા જેટલો શક્તિશાળી કયાથી થાય ? અભિમાની માણસ કેવો વિરેકશન્ય બને છે તેનો તમને એક દાખવો આપું

દાદાભાઈ નરસિંજી ધર્મીડમાં એક વાર ત્યાંના ઉમરાવો સાથે ખાણ લેતા હતા મારા સાગ બુદ્ધિશાળી માણસોએ એ પ્રમગે હાજરી આપી હતી વાત વાતમાં એક વાત ઉપર જરા વધારે પડતી ચર્ચા થઈ એમાં દાદાભાઈએ પોતાનો મત

દર્શા' એ ત્યાં જોઈએ એક જાનુએ અભિમાનભર્યાં શબ્દોમા ટીકા કરતા કહ્યું ('What these ugly and black Indians can understand about it') 'કઠરૂપા અને કાળા હિન્દુસ્તાનીઓ આ જાળતમા શું મમજે?' આ માલગી દાદાભાઈ નવરોજીએ ખીસામાથી આરમી કાઢી, એ જાનુના મુખ આગળ ધરી, નમ્રતાથી કહ્યું ('You can see your face in it') 'તમે તમારું મોઢું આમા જોઈ શકો છો.' કારણ કે આ સીના મુખ કરતા પોતાનું વિજ્ઞાનને પ્રતિભામ પન્ન મુખ જ એની કાળાસ ને ક-રૂપતા પૂરવાર ઠરવા પૂરતું હલ્લુ આથી સૌ હમી પડ્યા.

વિચેકી માણસે તો કામ જ એવું કરવું જોઈએ કે જેથી એનું કામ જ એની પ્રશન્ના કરે માણસને તો બોલનાની થ જરૂર ન પડે, અને અભિમાન કરતા નમ્રતાપૂર્વક મનવામા આવેલી વાતને લોકો શાન્તિથી નાબળે કે બોલનાર નમ્ર રીતે બોલતો હોય તો એના પ્રત્યે લોકોને સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે, અને બોલનારના ગપ્પો મામાના હૈયામા મોગરા ઉતરી જાય છે નમ્રવાણી એ વાન્યાનો અલકાર છે.

જીવન-વાણી તુચ્છ ન હોવી જોઈએ વાણીમા પ્રૌઢતા, નબીરતા અને સહુદયતા હોવી જોઈએ આજ આપણા ઘરોમા કેવી તુચ્છ વાણી બોલાઈ રહી છે! ગાળો, તોછડાઈ ને અમભ્યતાથી ઝલકાતા આજના ઘરો જોઉં છું, ત્યારે હૃદયને કોલ ધાય કે ઉચ્ચ કહેવાતા માલમોના ઘરો પણ આજ કેના સંસ્કારહીન યનતા જાય છે! આર્યાવર્તના ઘરોમા પત્ની પતિને 'આર્યપુત્ર' 'દેવ' 'નાથ' કહીને સંબોધતી

અને પતિ પત્નીને 'દેવી' કહીને સંબોધતો, એના બદલે આજ તોછડાછલ્યો અયોગ્ય સંબોધનોથી ગૃહો ગાજી રહ્યા છે બાપ દીકરાને બોળામાં બેભાડી રમાડતો હોય અને બાળકને રમાડના રમાડના લાડમાં બાપ કહે છે 'મારા સાળો બહુ તોફાની' હું એને પૂછું કે 'ભાઈ! આ છોકરો તારો માળો ક્યાં થયો? ક્યાં રીતે થયો?' ત્યાં કહેશે કે 'હું તો અમતો ન બોલું છું આમ બોલાય છે।' પણ પોતે જુ બોલે છે એનું જ્ઞાન નથી છોકરાના કાનમાં આમીજીતાનું કેવું ઝેર ફેલાય છે એનો એને ખ્યાલ નથી છોકરી પાલીનું બેડું ભગીને આવતી રાય અને હોન્ડ વાગે ને બેડું ફૂટી જાય તો મા એ દિકરીને કેવા હલકા ને તુચ્છ શબ્દોથી કપકો આપવાની ચર્યાગ કરે? હું નહિ કહું નને જ કહો જ ને તમે નહિ કહો તોર આવશે, મનમાં સૌ મમળે છે મૃગ વાત એ છે કે—આપણા ચળદોમાં તુચ્છતા વધી ગઈ છે આજ સુધેવા માણસો પણ કેવું તુચ્છ બોલે છે તે આ પ્રશ્નોત્તર પરથી નમજાશે.

એક શેઠે નોકરને તુલતાથી કહ્યું 'સાવા! તારામાં જરાય અકળ નથી' નોકરે નમ્રતાથી ઉત્તર વાળ્યો 'વાન નાથી છે શેઠ! માગમાં અકળ નથી જ મારામાં અકળ હોત તો હું તમારે ત્યાં નોકરી ન કરત પણ તમને મારે ત્યાં નોકર રાખત!'

બોલો, આમાં બોલનારે જુ ચાર કાઢ્યો? એના કરતા તુચ્છ-હલકા વચનો ન ઠગ્યાં હોય તો તે કેવું માન રહેત? તુચ્છ વાણીની ભિન્ન હોય તો ય ચાલુ થાય, ત્યારે અતુચ્છ

અને મધ્યતાલયાં પ્રિય વાર્તાલાપથી ગતુ હોય તોય મિત્ર થઈ જાય

પ્રસન્નિતમ્ જે બોલુ તે મહત્વનાપૂનક ને પહેલા વિચારીને બોલવુ વિચારના ગણાથી ગણીને કાઢેવુ વચન અતિરમણીય હોય છે અને બોલના વચનને દેશવવાનો પ્રસંગ આવતો નથી બોલના પહેલા વિચાર કર્યો કે આ સ્થાનમા આ બોલના જેવુ છે કે નહિ ? મા બોલીના તો તેનુ પશ્ચિમ શુ આવશે ? મારે માગ બોલનાનો શો ઉદ્દેશ છે ? અને જે બોલુ છુ તેની કેટલી અનર થશે ?-આ ગીતે પહેલા તૈયારી કરીને કે વિચાર કરીને ઉચ્ચારેલ વાક્ય ધારી અનર કરી જાય અરે ! એવુ વચન તો રત્ન કરતાય વધી જાય

શબ્દ સંપીળા ધન નહિ, જે માર્ગ જો બાન
હીરા તો દામે મિતે રાખે ન આવે મોન !

એક કવિ કહે છે કે બોલતા આનંડે તો વચનનુ તેજ હીરાના તેજનેય આશુ પાડે પણ સગત એટલી કે વિચારીને બોલવુ આ રીતે વિચારીને બોલનારની વાણીમા અધર્મ તો હોય જ ડ્યાવી ? એટલે વાણીનો આક્રમો શુલુ તે ધર્મસંયુક્ત !

ધમસુક્તમ્-આપણી વાણીમા ધર્મ હોવો જોઈએ વાણી એ પવિત્ર વસ્તુ છે ઇશ્વરના જેટની જ પાવન છે એનો દુરુપયોગ કેમ થાય ? હુ તમને જ પૃથુ કે તમારી વાણી આજે પવિત્ર છે ખરી ? તમે શબ્દને પ્રહ્લ બાણી ઉચ્ચારો છો ? જે તમારી વાણીમા નિન્દા હોય, ધિક્કાર હોય, નિરન્કાર

કે પક્ષપાત હોય તો તમારી વાતી પવિત્ર કઈ ગીતે ગણાય ?
ધર્મયુક્ત કઈ ગીતે મનાય ?

તમને કોઈ મામે મળે તો એની પ્રશંસા કરો, એના
શુભગાન કરો, એની વાહવાહ પોકારો અને એ જાય કે તુલ્ય
એનું જોવાનું આનું કરો એ કયાંના ન્યાય ? કોઈના ય ન
જોયેલા કે ન જાણેલા દોષોનું વણન કરવું, એમા રમ લેવો,
એમા મમતિ આપવી, આ બધા વાણીનો વ્યભિચાર નથી ?
આજ કોઈ બે મિત્રો મળે તો ગામની નિન્દા કરે એમા
કોઈ ત્રીજો ભણે તો એ પણ એ જોમા ભગી નિન્દા-મહા વધારે
એમ કરતા એ ત્રણમાંથી એક આવ્યો જાય, તો તુરત એ
બન્ને ભેગા થઈ, જનારની નિન્દા કરવા મંડી પડવાના આ
તે ડેવી વાણી ? અરે, ઠીક વાણી આ માટે મળી છે ?
આમ જો ધર્મયુક્ત વાણીનો વ્યાપાર ચાલશે તો પડી
માણસના વચન પર વિશ્વાસ કોણ કરશે ? પ્રજા માણસ તો
આવો વાણીવિલાસ માલગી મમજી જાય કે જે માલમ ખીજની
ગેરહાજરીમા એની નિન્દા કરે છે, તે મારી ગેરહાજરીમા
મારી નિન્દા કા ન કરે ? આવો ડા'પણુલયો વિચાર કરનાર
માણસ આવાઓનો મિત્ર ગહે ખરો ? આના માણસને કોઈ
સારો માણસ ધારી ન્યાય તોળવા બેસાડે તો એ ન્યાય ડેવો
આપે ? એની વાણીમાંથી એ જ નીકળે કે, મારું મારા
બાપનું ને તારું મારું મહિયારું !

ધર્મયુક્ત વાણી ડેને કહેવાય અને ધર્મયુક્ત વાણીવાળો
માણસ કેવો નિષ્પક્ષપાતી અને નિડર દોષ તેનો એક સુદૃઢ
દાખલો ઇતિહાસમા આવે છે

એક રાજા ધનુર્વિજા શીખતો હતો. રાજાના હાથથી અનણતા એક બાણ છટ્યું અને એક નિર્દોષ માણસને વાગતા એ ઘાયલ થયો. ઘાયલની માતાએ આની કરિયાદ ત્યાના વડા ન્યાયાધીશ પાને કરી. તે જમાનામા ગત્યનુ રક્ષણ જેમ ક્ષત્રિયોના હાથમા હતું તેમ ન્યાય અને પ્રજાની સલામતીનું ખાતું પ્રામાણિક એવા ધર્માધિકારીના હાથમા હતું અને એ ધર્માધિકારી પુરવ વડા-ન્યાયાધીશ ગણાતા ન્યાયને વક્તા એવા ન્યાયાધીશે ગતને ન્યાયાલયમા હાજર થવાનો આજ્ઞા-પત્ર મોકલ્યો. રાજા આ યો ત્યારે એને ઉચ્ચ સ્થાન પર બેસાડવાને બદલે ગુનેગારના પાજગમા ઊભા રહેવાની એણે નૃત્તના કરી આ દશ્ય નો જોઈ જ રહ્યા. રાજાએ પોતાનો ગુનો કબૂલ ઠયો. એણે અમુક દડ કરી રાજાને મુક્ત ઠયો અને પત્રી ન્યાયાલયની બહાર આવી ન્યાયાધીશે અતિ નમ્રતાથી રાજાને નમન કર્યું. આવી ગળ ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને પોતે નતાડી રાખેલી નાની તલવાર ખતાવી ઠહ્યું. “ન્યાયાલયના આજ્ઞા-પત્રને માન આપી હું અદાલતમા હાજર વયો, પણ મને એમ લાગ્યું હોત કે વર્મ ને ન્યાયથી તમારી વાણી વેગળી દેતો આ તલવારથી તમારો સિરઢેદ અહા જ કરી નાખત. પણ તમારી ધર્મ ને ન્યાયમય વાણીથી મને આનંદ થાય છે, ને તમારા જેવા ન્યાયાધીશથી હું ગર્વ લઉં છું કે મારા રાજ્યમા રાજ કરતાં વ ન્યાયને પ્રથમ માન આપનારા ધર્મનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે!” તે જ ઘડીએ પોતે ઝબ્બામા સતાડી રાખેલી સોટી ખતાવતા ન્યાયાધીશે કહ્યું “રાજન્! મારું થયું ડ તમે અદાલતને માન આપ્યું

અને મારા ન્યાય માન્ય રાખ્યો નહિ તો હું સોગન ખાધને કહે છું કે તમે ન્યાયને ઠોકર મારી દો તો, હું આ મોટીથી તમારા બરડાની ખબર અહીં જ લઈ લેત સારુ થયું કે આપણેને બંનેને મદબુદ્ધિ સૂઝી ! ”

વાહ આ કેવો ન્યાય ! કેવી ધમમય વાણી ! આ પ્રમગ શું કહે છે ? આપણી વાણીમા ધર્મ જોઈએ, ન્યાય જોઈએ, મત્ય ને પાવિત્ર્ય જોઈએ કાઈનેય આપણી વાણીથી અન્યાય ન થઈ જાય એવી કાળજી રાખી વકતૃત્વ કળાગ કેટલા ? આવા વિચારક વજ્રા હોય તો પ્રજામા ડેટવી શાંતિ ને કન્યાબાગમના હોય ? એવે આ આઠ ગુણોથી યુક્ત વાણી બોલે તે વજ્રા, નહિ તો બજ્રા-લખાડ તો છે જ !

માત્ર ભાષણ મારુ કરી જાય, વાણી શુદ્ધ બોલી જાય, એટલા માત્રથી જ્ઞાનીઓ એને વજ્રા નથી કહેના એમ તો કાગીમા એવા ડેટલાક વિદ્વાનો છે કે જે બોલવામા વ્યાક રણની એક અશુદ્ધિ આરે તો જુલ ડાપવા હાથમા ચાપુ લઈને બેસા દોય પણ એ જ પડિતો ગગના ઘાટ પર જાય ત્યારે ગાયત્રીનો જાપ કરતા જાય ને માઝકુ દેખાય તો લોટામા નાખતા જાન એમને પૂજો જ આ લોટામા શું ? તો કહેશે ‘ જળદોરી ’ આવા વાચાગ પડિતો પોતાનું કે એના મમાગમમા આવનારનું શું ડન્યાણ કરે ? એવી જ હાલત છે આજની વિદ્યાપીઠોના આતડોની ! આ નાનનો વાણીવિવામ જનખ્યાણ માટે નથી વયો પણ લોભને દેતરવા માટે અને અભણોને આજવા માટે વયો છે ! એવે આજે માણસ વાણીનો ઉપયોગ પોતાના વિચારને વ્યક્ત કરવા માટે નહિ, પણ પોતાના વિચારોને છુપાવવા માટે કરી રહ્યો છે

માણસની વાણીમાં સત્ય ન હોય અને જૂઠું હોય તો એની બીજી મજા તો થવાની હોય ત્યારે થાય, પણ પ્રત્યક્ષ સજા તો એ મળે કે-એ માત્રુ જોવતો હોય ત્યારે પણ લોડા એને ઘોઢું માને છે એ સોગંદ આધને કહેતો હોય તોય એના વચન પર લોકોને નિશ્ચય ન જોને, માટે વાણી પવિત્ર જોઈએ અને એ વાણીને પવિત્ર રાખના માટે તપ જોઈએ

જેમ આચારને શુદ્ધ રાખવા માટે તપ, વિચારને શુદ્ધ ને સ્વસ્થ રાખવા માટે તપ, તેમ ઉચ્ચારને શુદ્ધ ને પવિત્ર રાખવા માટે પણ વાણીનો તપ કરવો જોઈએ

अनुद्वन्द्वं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाम्याख्यं चैव वाग्म्यं तप उच्यते ॥

વાણી એવી હોય કે માણસનાંને ઉદ્વેગ ન થાય, મન્ય છતાં મધુર ને હિતકર હોય, બિડા ચિન્તન અને અભ્યાસમાથી પ્રજાટેની હોય-આ વાણીનું તપ ! આવા તપથી માણસ એ માણસ અને છે તપ વિનાની, ચિન્તન વિનાની, અભ્યાસ વિનાની, કડક વાણી તો પશુઓ પણ જોવી શકે છે એમાં માણસ જોવીને શું વધારા કરે છે ? આ હું એકવેળ જ નથી કહેતો હો ! ગીતા પણ કહે છે કે માણસની વાણી ખાળજી તપશ્ચર્યા હોય તપશ્ચર્યાવિહોણી વાણી તો પશુની હોય !

એક જૂના વખતની વાત છે જ્યારે માણસો આટલા આલાક ને જામજોલા નહોતા પણ ભદ્ર ને સાચાજોલા હતા તે વખતે એક શૂદ્રત્વને ત્યાં મત પધાર્યા પણ આ ઘરના માલિક-શ્રી પુરુષ-બહારથી ઘણા જ મુદ્દર ને લાવા લાગતા

હતા પણ અદગ્ધી માવ જ બેટાજા ! એક મહિનાના પરિચયથી મત ત્રામી ગયા એ ઘરમા નવ્ય, ચિન્તન, ન્વાધ્યાય, મધુન્તા કઈ જ ન મળે એકવા બાહ્ય વેલવના આડબરનો કોલાહલ હતો સતે મહિના પછી વિદાય વખતે આનીવાંદ આપતા કહ્યું ‘ માણસ બનજો ! ’

પુન્ય ધમાલિયો હતો એણે આ વાક્ય પર જગ થ વિચાર ન કર્યો, પણ શ્રી ભાઈ ચંડોર એ પામી ગઈ એરો પતિને પૂછ્યું આપણે માણસ નથી ? શુ ઢોર છીએ ? સતે ‘ માણસ બનજો ’ એમ કેમ કહ્યું ? આ માલગી પુરુષને પણ જગ વિચાર આવ્યો વાત માચી હતી સતે આમ ક કહ્યું ? એણે મનમા ગાક વાગી એ દરી મગશે ત્યારે પૂછીશ

કોઈ પણ વચન પર ઊડાણથી વિચાર કરીએ તો જ વકતાની વાણીનો મહિમા નમનતય, નહિ તો શ્રવણ માત્ર એક વ્યમન બની જાય વ્યમની માણસ પ્રવૃત્તિ કે ખરો પણ એમાથી પ્રકાશ ન મેળવે પ્રકાશ તો ઊડા ચિન્તનથી જ મળે

એ વર્ષ પછી દરી નવત પધાર્યા ત્યારે પેની શ્રીએ પૂછ્યું, ‘ મહાગર્જ ! માણસ વતે એનો અર્થ શુ ? શુ અમે ઢોર છીએ ? ’ સતે પોતાની પાસે એક કાચ હતો તે આપતા કહ્યું “ લો આ કાચ આ કાચ એનો અદ્ભુત છે કે એના ઉપરના લાગમા જોશો તો તમે માણસ દેખાશો અને અદગ્ના આ મા જોશો તો તમે જે છે તે દેખાશો ”

શ્રીએ કાચના અદગ્ના લાગમા જોયું ને એ ચમકી !

‘કા ?’ પતિએ પૂછ્યું ત્રીએ લડકીને કહ્યું “ઓ, બાપ રે ! હું તો આમા કૂતરી દેખાઉ છું અને ચેરીના નાકા પર જિભી રહીને ભત્તી ગ્રહી છું હાય રે ! હું કૂતરી ?” ઉતાવળિયા પુરુષે કહ્યું ‘આમ લાવ, મને જોવા દે’ અને પોતાની બતને જોતા જ એણે ગડ પાડી ‘અરે, આ શું ? હું ગધેડો ? ઉઠગડા પર જિભો રહી ભૂકનાર હું ગર્દભ ? અરે, મહારાજ ! જીવન કયો રે તમે ! અમને આમ જીનવર કા બનાવો ?’

મતે કહ્યું “લના માણસો ! આમા હું શું કરું ? તમે જે રીતે જીવો છો તે રીતે આમા દેખાઓ એ ! માણુમ બહાગનો આકાર ગમે તે મેઘવી શકે પણ અદર કૂતરા જેવો છે કે માણુમ જેવો, તે જ ખરો પ્રશ્ન છે જે મનથી મત્યને પૂજતો નથી, સત્યને ઉચ્ચારતો નથી, મત્યને આચરતો નથી અને જેના મન ને વાચાનો મેઘ નથી તે મનુષ્ય હોવા છતાં પણ છે તે ભાષણ કે તો નવી પણ ભસે છે, બોલતો નથી પણ બંકે છે !”

આજનું વ્યાખ્યાન એજે વાણીના તપની વિચારણા જીવન ગંભીર વિચારણા માગે છે બહાર તમે ગમે તે રા હું એ અંગે ઠંઠ બાપુવા નથી માગતો, તમે અદર આવો, અદર તમે ઝોણુ છો તે મને ઢહો સત્યનો અખ્ખો તો પડેયો પણ એ અખ્ખા નીચે શું છે તે મને ઢહશે ? બોલો મારા ભાઈઓ ! બોનો ! આજ નહિ બોલો તો ક્યારે બોલશો ? મન ને વાણીનો સુમેળ છે કે કમેળ ? મન ને વાણીએ આપણા

હવનને નગીનમય બનાવ્યું છે કે બસૂર ? હવનમાં ગુ છે, આનન્દ ઓ અફનોન ?

ઢોઈને ગુમરા થયા હોય અને ભારે કોઈ પહેરીને ફરતો હોય તો ઢોને ખબર પડે કે આ કપડા નીચે ગુમરા ખદખદી નહીં છે ? ગુમરા ભલે ખદખદ ન દેખાય પણ અદર તો પીડા થાય ને આ ઉપડે ને ? લોહી નીકળે ને ? તમને કોઈ વિદ્યુત અનલ્યનુ ગુમરા ખટકે છે ખબર ? એની પીડા થાય છે ખરી ? અનલ્યની પીડા જનમ નથી થતી ? કાઈ નહિ, આજ નહિ થાય તો મરતી વખતે થશે તે વખતે આ ચિત્રો નજર મામે ખડા થશે ભૂતાવગની જેમ નાચ્યા કરશે અને અનલ્યવાદીને મૂઝવી માગશે પણ જો આપણા હવનમાં મન્યનો મન્ય અમકતા હશે તો અન્યકાગનો જરાય ભય નથી

આપણે નાનીશી વસ્તુ ખોઈએ છીએ ત્યાં કેટલો બધો અફનોમ રાય છે એક કુપિયો ખોવાઈ ગયો હોય તો કેવી ચિંતા થાય ? પણ આજે આપણા આત્મા આખો ને આખો અનલ્યમાં ખોવાઈ ગયો છે, એનો જરાય વિચાર આવતો નથી, આ કવુ આશ્ચર્ય !

આજકાલ ડેટલાડ લોખા માણસો આરે છે અને કહે છે - 'કંઈક મત્ર બતાવો, કંઈક સિદ્ધિ થાય એનો ભાષ દેખાડો આપને વચનસિદ્ધિ આવડે છે' હું કહું છું કે 'અરે, લોખા હરો ! આમ જ્ઞાન્તિમાં ખોટા કા ભમો છો ? પ્રિય, પથ્ય ને મત્ય એ વચન-સિદ્ધિનો મત્ર છે ! મત્યના પ્રમાણથી ગળહુગતુ મુમધુર હિતવચન એ રામણાણુ છે, એ અફર છે

જેને વાગે તે વિધાયા વિના ન રહે એ વગન જેના દિલમાં
પેને ત્યા પ્રકાશના દીવડા પ્રગટે !”

આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરતાં એટલું જ કહું કે
સચ્ચવાદી મનેત્ વક્તા । માથો વક્તા તે છે કે જેની વાણીમાંથી
મત્યનો પ્રકાશ ઝરે છે ! Not only with our lips but
in our lives—એકલા હોડમાંથી નીકળતા ગળેથી નહિ,
પણ આપણા હવનમાંથી પ્રગટતા મત્યના તેજ્યા આપણી
વાણીને રંગી માથા વક્તા બનીએ !

ગેશવ !

મે વગી ક્યારે કહ્યું હતું કે મને પ્રૌઢત્વ નથી ગમતું
અને વાર્ધક્ય પસંદ નથી ? હું તો કહું છું કે પ્રતાપી પ્રૌઢત્વયે
આવજો ને નમતું વાર્ધક્ય પણ આવજો, પણ માન કહેવું
તો એટલું જ છે કે, માન સંશય ન જશે,—જે ગરીબ ને
શ્રીમંતના ભેદને જાણતું નથી, કૂવ જેવા નિર્દોષ હાથને
ત્યજતું નથી, ખૂન કરનારને પણ દાઢમાં રાખતું નથી,
હુંયાની વાતને માયાના રંગથી રંગતું નથી અને વાત્મ-યની
ભાષા મિવાય બીજી ભાષા જાણતું નથી,—એવું મધુર સંશય
હવનની છે લી પણે પણ ના જશે । ચિત્રભાનુ

માનવતાનાં સોપાન

૪

દાતા

માનવતાના સોપાન અગે આપણે ત્રણ સોપાનનું વિવેચન કરી ગયા આજે એથા સોપાન પર વિચાર કરવાનો છે ચિન્તજો શબ્દના જિહાણમાં કલુ રહસ્ય મૂકે છે તે જુઓ એ કહે છે કે ન તાતા અવગનત ડેવગ ધન વાપગવા માત્રવી દાતા નથી જનાનુ અને માત્ર પૈમા જગવાથી દાતા થઈ શકાતુ હોત તો દાતા મરતિવા નગા-દાતા હોય કે ન પણ હોય, આવો જલીર ભાવ ન કરેન ચિન્તજો જાગે છે કે કીર્તિ માટે, ગયેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેગવવા માટે, પોતાના અપકૃત્યોને દાનના પરદા નીચે ઢાકવા માટે અને ડટલાડ પુણ્યથી પાપ ઢેલાય એવા ભાવથી પણ દાન કરનારા છે આવી ભાવના દાન પાછગ રમતી હોય તો એ દાન ન કહેવાય યાદ ગખજો કેળવ પૈસાથી આત્માની એકેય વસ્તુ ખરીદી શકાતી નથી, ધનથી ચેતનજ્યોતનુ એક પણ કિરણ પામી શકાતુ નથી ધનથી સ્નાન મગશે, સન્માન મગશે, પૂજા મગશે, પ્રતિષ્ઠા

મગશે, કીર્તિ મગશે, અરે, જડ જગતની ક્ષાય બધી વસ્તુઓ મગશે, પણ આ મન્યોત્તમ કિંગ્ડમ ધનની મગવું મુશ્કેલ છે એ આત્મ ત્યોત મેગવવા માટે ધન સાથે મન પણ જોઈએ.

આજકાલ ત્યા ત્યા સમાજમાં અપાતા માનપત્રો અને દીનાવો પર ચોટ્ટેવી દુકુમ પરિકાઓને જોયો તો લાગશે કે આજ ધનથી કીર્તિ કેવી ચમત્કી મળે છે તેનું આ પ્રદર્શન છે. કદનીક કુમકુમ પરિકાઓ વાનું છું ત્યારે તો માથું ચમચવાળીનું નની જાય છે મનમાં એમ થાય કે આવા મોટા આચાર્યો આવા નાના માણસોને આવા મોટા વિશેષણો આપે છે ? આળી નિહગી મુઘી ન કરવાના કામો કરીને થોડા પૈસા એમદ એન્જલ પાછળ વાપરી નાખ્યા એવે એમને આવા વિશેષણો આપવાના ? આ ચહુ-ધો માટે જે વિશેષણો વાપર્યા છે, તરવા ગુણો તેમનામાં ટોચ તો હું કહું છું કે મોમ એમનામાં જગત દર નથી એમને હવે બીજું કે જે કરવાની જરૂર નથી એ વિશેષણો જોતા તો એ તરી ગયા છે એમ જ લાગે. પણ હું આપને જ પૂછું આ બધા વાપરેલા ઇન્કાઓ માપને નાચા લાગે છે ? જેના માટે નર ત અને જાનવીર જેવા શબ્દો વપરાયા છે, એને ત્યા એક ભૂખ્યો માનવી જાય તો એને એક ટક પણ પ્રેમથી ભોજન મળે અર ?

સહામાથી “ ભોજન તો ન મળે પણ ગાળો તો મળે ને ? ”

તમે ઠીક કહ્યું શું મળે ગાળો ? અને એવા માટે વળી આવા વિશેષણો ? કેવા જાનવીર ?

વિશેષતઃ આપના-અંશના વિશેષતા જોયા કે ? અર્થા કોકોત્રી
તો એમા ન બગઈ ગઈ છે ! આ ઇવકાઓ ન એટલા
જાણ છે કે આના નામ રોધવા જાઓ તો નામ પણ
ન જડે, એટલે એ પણ એવું તો જાતું છે કે આ
પડીઓના આપણ નામ અર્વાઈ જયો એવલા
માટે એમણે વાચનારને સલાહ કરી આપી છે, પોતાના
નામ જો કે દાખિયા ને ખીત કવરમા લખ્યા છે ! એ જાતો
છે કે પડીઓના નામ અર્વાઈ જવાની નબાવના છે ! અને
કેટલીક પરિકાઓમા તો વગી ફેટા મૂમત્યા છે !
અન્ને આ ફેટાવાળી પરિકાઓમા જાણિયા ને ચાલી
જાયાથે ને ાગમા નહોતે આશાતનાની હાથ ધરે !
આનાઓને આજે કોનાર કોણ ? આ નિર્નોયકનુ નૈન્ય કયા
જથે એ ખમર પડતી નથી અને તો જાય લાગે છે કે કયાક
નીચ ન ઉતરી જાય ! જેમ એક નૌકમા મો નાવિકો બેઠા
હાય અને તો પોતાને ઠીક પડે તેમ હલેલા મા- તો નૌકાની
જે દલા ધાય એની દશા આજ આ સમાજની છે !

આની ધમાલમા દાના શોધ્યાય નડે ? આ તો સૌ
કીર્તિ માટે લગાવુ કે વા નીકજેલા બહાનું છે ! દાન લેનાર
જિયા તાંદે પેલા મગ્ગમરિયાઓના વખાણુ કરે અને પેલા
મનાજને લગવાની ધૂનમા પડેલા આ મહાનુભાવેના પુણ્ય
ગાય એવે પતિવાને બન્ને-ઓડ જાતેલા નુસ્ત્રે અને
મમાને લગનારા વહેવાળીઓ-અમાજન મન ને કુન્નિજ
મેઘની જાય ભોગ લોકો આમા મુ સુન્ને ?

એક પુબાપિત વાક આવે છે

उग्रकाणा विगहे तु मद्भमा वेदपाटन ।

परस्पर प्रशमन्ति गहां रूप अने ध्वनि ॥१॥

ઊટભાઈના લશ્મમા ગદ્દાભાઈ ગોર બન્યા ગોર કહે
 ‘વાહ ! ઊટનું કેવું મુદ્દર ઉપ છે !’ ઊટ કહે ‘વાહ ! ગદ્દાજીનો
 ડેગો મીઠો ધ્વનિ છે !’ આવી આ મમાજની દગા છે આવા
 વાતાવરણમા ગુસ્સાન દેનાર દાતા કયાથી પાડ ? માધર્મિકોને
 ટેકો આપનાર, એમનો હાથ ઝાલી ઉપર ચઢાવનાર અને
 પોતાના ગરીબભાઈને આધિકારીતે પીડ ધાગડનાર આ
 કાળને વીધે વાતાવરણમાથી ઘડું જ અપ મગસાતા આ
 દાતાઓનો ઘણો પૈયો તો વાતવાગા, બેનડાગા, પ્રેમવાગા,
 અને રંગબેરંગી મોટી મોટી કુટુંબપત્રિકા છાપવાવાગા આવી
 જાય છે બે દિવસ વાહ, વાહ થાય ! અને પછી હવા હવા
 થઈ જાય ! પહેલાના જમાનામા માણસને પાડવા માટે
 સ્વર્ગલોકમાવી મેનકા ને અપ્સરાઓ આવતી હોયે એ નથી
 આવતી કારણ કે એમને જોઈ માણસો ગાડા ઘઈ જાય, એવે
 આજના યુગમા એ મેનકાને અપ્સરા કીર્તિ ને પ્રગમાના
 ઉપમા આવે છે, અને માણસને પાડી દે છે આજ માણસની
 જરા પ્રગસા કરે એટલે કુલાઈને કુગો વઈ જવાનો વિદ્વાનો
 આનાઓને સાચા અર્થમા દાતા નથી કહેતા ત્યારે દાતા કોણ ?
 दाता भूतहित रत । પ્રાણીમાનના કન્યાણુમા જેનું મન રમે છે
 તે દાતા હૈયાના ઊડાણુમાથી પ્રગટેલી જીવહયાની લાવનાવાગો
 દાતા એટલે જ અભયદાન ઉત્તમ છે, ઉત્કૃષ્ટ છે આવી
 દાતૃત્વની લાવના પ્રગથ્યા પછી પોતાના પ્રભાવથી, પોતાના
 બળથી કે પોતાના અધિકારથી ગોઈનેય લય ન થાય એની કાળજી

રાખે નહા ! હાથમા તો એક મોટી હોય તોય હાથ મીધો ન રહે ! કા એ મોટી ઝાડ પર વિઝાય, કા ફૂતરાના બગડામા પડે, કા કાંઈ રમ્મામા જના ઢોર પર ફરી વળે. એક મોટી પણ ન પચાવી શકાય તો બહુક ડે તલવાર તો કઈ ગીને પચાવી શકો ? નાનીઓ કહે છે સાચા દાતાની આમપાસ તો એવી જવા દોય કે મૌ અબચનો મુખ્ય આનન્દ માણતા હોય !

ચૈતન્યદેવનું નામ તો તમે સાલ યુ હશે ? મા ઈનુસાનીમા પશુ કેવા શુભો હોય છે તે હું કહેવા નાશુ છું ચૈતન્ય દેવ અને રઘુનાથ શિવમણિ-જને મહાધ્યાયી અને જને પદા મિત્ર દોન્તી એવી કે પુ પને પરિમલ જેવી કદી છૂટા ન પડે અથવા એમ કહીએ તો ચાલે કે મિત્ર તો હાલ જેવા દોવા બેઠેએ

મિત્ર કૈમા દીગિલે, દાન સગીમા દોય
દુખમે પીઠે પડે રહે દુખમે આશુ હોય

ખરો મિત્ર હાલનું કામ કર, સુખમા પાછળ હોય દુખમા ધા ઝીલવા આગળ હોય તમારા મિત્રો સુખમા ને મરેદિવમા આગળ હોય ને દુખમા ને સકટમા લાગી જાય ! એવા મિત્રો માવ ખાવા હાજર થાય, માર વખતે અધ્યય થાય એવે મિત્રોને પણ ચુપ્પા પડે છે જેને તેને મિત્ર ન કગાય

રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર પર એક મુદ્દો ટીકા લખી અને ચૈતન્યદેવને બતાવી એણે મિત્રતા કાર્યની પ્રશંસા કરતા કહ્યું 'અરુણ' છે આથી રઘુનાથ મનમા મવકાણા એને થયું

આ ટીકા મને જગતમા પ્રખ્યાત બનાવશે, મારી દીર્ઘિ
ભારતભરમા ફેલાશે તે અરમામા ચૈતન્યદેવ પણ ન્યાય પર
ટીકા લખતા હતા એમની ભાવના ખ્યાતિ મેળવવાની ન
હતી એમને પ્રશન્નાનીય પડી ન હતી એ તો કર્તવ્યબુદ્ધિથી
લખે જતા હતા એક દિવસની સાંજે, રઘુનાથ ચૈતન્યને ઘેર
આવ્યા ત્યારે તે ટીકા લખી રહ્યા હતા રઘુએ પૂછ્યું 'મિત્ર,
તું લખે છે?' મહાદેવી ચૈતન્યે ન્યાયના પાના મિત્રના હાથમા
આપતા કહ્યું 'આપણી પૂર્વે થયેના વિદ્વાનોએ વાવેલા વિરાના
વૃક્ષના ફળ આપણે ખાધા તો આપણે પણ થોડા બીજ વાવતા
જઈએ કે જે આવતી કાલની પેઢીને ખાવા કામ લાગે'

રઘુનાથ જેમ જેમ એક પછી એક લીટી વાચતા ગયા
તેમ તેમ એમનો જીવ અદ્ભુત વધતા ગયો એમના મુખની
લાલી ઉડી ગઈ, મો મદેહ પૂણી જેવું થઈ ગયું ચિંતામગ્ન
રઘુનાથને નેઈ એવો પૂછ્યું 'કેમ? આટલો જોડા વિચારમા
ઉતરી ગયો?' અચ્ચ થતા રઘુનાથે કહ્યું હવે મારી ટીકાને
તો કૃતરાય નહિ સૂઝે! તારી આ પાણિય પૂર્ણ ટીકા આગળ
મારી ટીકા શું હિમાબમા? હું માનતો હતો કે મારી ટીકાથી
હું ખ્યાતનામ બનીશ પણ આ જોતા લાગે છે કે એ એક
ઠ પના જ હતી મિત્ર! તું આ અન્યથી મમ બનાવજો
એમ જી પોતાના શ્રમને વિક્ષણ જતો જોઈ, રઘુનાથે એક
વિશ્વાસ મૂક્યો

ચૈતન્યને વિચાર આવ્યો અમર તો જોણ વયુ છે?
નામ તેનો નાશ છે મે આ પ્રયત્ન કય્યાણુ માટે કર્તવ્યબુદ્ધિથી

કયો છે પણ મારા જ મિત્રની કીર્તિને એ હવેને દેર એ
જ લયજનક હોય તો મારે આ પ્રયત્ન ન કરે.

એક પૃથિમાની રાતે બને મિત્ર સ્વપ્નમાં
નીડળ્યા હતા હોડી સતિની છતી પર મોં ને દેહ
બંને વાતે વદ્યા એલામા ચેતન્યે જન્મદેવે મોં ને દેહ
કાઢી, બાળે પોતાના નાગુક હયાને, જન્મ મરણને
હોય એ ગીતે અન્ય પાણીમા પધારી ને મરણને મરણ
'મિત્ર! આ શુ કયુ?' કન્હાદ્રે નિર્મલો મોં ને દેહ
'જે અન્ય મારા મિત્રના કીર્તિશ્રવણે મરણને મરણ
હોય તે આ કામનો? રધુ! આપણે તે વર્તન કર્યું ને
તુ તાળે છે કહુ મૌના લલાના જન્મ મરણને મરણ
મિત્રનું જ લય ન કરી શકુ ને જન્મ મરણને મરણ
શકુ? જે અન્ય તારા દિલ પર જન્મ મરણને મરણ
પાણીમા ધા કયો.'

અપણના આ દર્શન પર પૂતરને જન્મ મરણને મરણ
હતો આખમા આવેલા આમુને જન્મ મરણને મરણ
તે તો મુલમ કયો તાળે વગેને જન્મ મરણને મરણ
તારી આ જગત આપી કીર્તિ.'

'રધુ! કીર્તિની આખને ને જન્મ મરણને મરણ
કઈક કરી નહિ કીર્તિનો મેહ જન્મ મરણને મરણ
મારી કીર્તિ કોઠના ય મારે જન્મ મરણને મરણ
સયુ!' આ સાબળી રધુનાથ જન્મ મરણને મરણ
'ચેતન્યદેવ! તે જ ખરું મેમનું જન્મ મરણને મરણ

(
તે
ન
શ
ય
૪

કરી છે અને પૂનર્મૃત્યુ તમે અભુપ્રિયના રહેશો, પણ પૂનનારા તમિયે જશે અને અભુપ્રિયના તરી જશે '.

આ પ્રસંગ આપણને ફાલુભગ વિચાર કરતા કરી મૂકે છે આપણે આપણા પત માન હવન માથે આ પ્રસંગને સગળાવીએ તો આપણ હવન કેવું વામનુ લાગે ? આપણે જ્યાં જઈએ ત્યાં ભય જ ઠેસો વરીએ છીએ આપણી વાણીમાં અભય નથી, આપણા વર્તનમાં અભય નથી, આપણા હૈયામાં અભય નથી ચારે બાજુ ભયનું મામાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે આપણા મમાગમમાં આવનાર આપણો ભય રાખે અને મામાના મમાગમમાં જતા આપણે ભય ગળીએ આ રીતે અરમધરમ ભય ને અવિશ્વાસ ઠેસા વધા છે ખરી રીતે કૂર ભય હોવો જોઈએ પ્રાણીથી માનવી વચ્ચે તો અભય અને વિશ્વાસ હોવો જોઈએ !

ભગવાનના ઘણા વિશેષણોમાં એક વિશેષણ છે- અમરવાણ કેવું સુદૃઢ છે આ વિશેષણ ! ભગવાન અભયના દેનારા છે દુશ્મનનેય ભગવાન તરફથી ભય નહિ કૂર પ્રાણી પણ ભગવાન પાને અભય થકને આવે એટલે ભગવાન માથા અથ મા હાતા છે આપણે એમના જ ભખ્ત છીએ, પણ આપણે હાતા નહિ, પણ ખાતા જેનું મળે તેનું ખાધે જ જઈએ

ભગવાન બધું જ જાણે છે હું કહું, શું કરે છે ને શું કર્યો બધું જ જાણવા હતા એમનાથી ભય નહિ ખૂન કરીને ગયેલા ખૂની પણ દયા માટે પ્રભુ પાને જાય તો પ્રભુ સભા વચ્ચે એમ ન કહે કે ' અહ્યા ખૂની ! તું અહીં કેમ આવ્યો ? ' એ કરુણાસાગર તો એના

ઉપર પાત્ર ક્ષમા અને અભયની શ્રુતિ જ નાખવાના એટલે પાપી પણ એમની પાને ભય વિના જીવ શકે છે

ત્યારે તમારી દરમિયાન કેવી છે ? કોઈની જરા મગ્નીય વાત જાણતા હો તો હમ માનતા રહે જોઈ દરમિયાન હો હું તારુ બધુય જાણ છું તારી ચોરી માગ હાથમા છે-એમ કહેતા જાઓ ને તમારા સ્વાર્થ એમની પાનેથી કઢાવતા જાઓ તમારુ જેવી તીખી વાલી હોય, ખાજોચિયા જેવુ મુઠ્ઠુ મૂલ્ય હોય, કાગડા જેની દોષગણેષદ દૃષ્ટિ હોય અને સિયાગ જેવી સ્વાર્થમાધુ બુદ્ધિ હોય એવા માણસો અભયતાને જીવનમા ઠી રીતે લાવી શકે ? એનુ મન પ્રાણીમાનના કચ્છાણુમા રમે એમ તમને લાગે છે ? એવા માણસો માટે તો એમ જ કહેવાય કે બીજાનુ ભનુ ન કરે તો કાર્ય નહિ, પણ કોઈનુ ખૂરુ ન કરે તો મારુ !

અભય માટે જોઈએ અપણુ સૌર્ય, ધમભાવથી તરમોગ મુદ્ધય, નિર્ભય મત્યમિત વસ્તુત્વ, અને હૈયાની ઉત્કટ ઉદ્દાગતા-આ ગુણો આવે ત્યારે માણુમ દાતા બને છે જેનો સાચા દાનનો ઇતિહાસ મન્યો છે, તે આવા ગુણુવાળા હતા એવુ જ આ મુલાખિતમા કહેવામા આવ્યુ છે કે આવા પ્રકારના દાતા હોય કે ન પણ હોય ! નહિ તો ભાવ વિના પૈસા પેરનાગ દાતાઓની કયા ખોટ છે ? સામાન્ય રીતે ધન વાપરનાગ ઘણા મગશે પણ આવા જગત કચ્છાણુમા રાચનાગ, સૌના ભલામા ખુશ થનારા બહુ ઓછા હશે જીવન સિંધીઓની ઇચ્છા આપણુને માયા અર્થમા દાતા બનાવનારી

છે માગી નજર અત્યારે ઘડિયાળ પર જાય છે એ જોઈ છે કે સમયની મર્યાદા થઈ ગઈ છે હવે હું મારા નિષયને વધારે ન લખાવતા જોડું જ રહીશ.

મૌનુ કહ્યાણુ થાઓ સૌ એક જીવના કન્યાણમા લાગી રહેા મૌના દોષ નહા થાઓ અને જીવ માર મુખની દુનિયામા મફર કરેા આ પવિત્ર ભાવનાની નીત્રામા આપણે આપણી જીવન યાત્રા વ્યતીત કરીએ એવી ગુનેજા

વાદળી

વર્ષાની એક માઝમ રાતે વરસતી વાદળીને મે પૂછ્યું “ જા ? આટલી ગજના કેમ કરે છે ? ગઈ ધીરી જનીને વરસને ! ” વરસતી વાદળીએ જાણીર નાહ કરી જહું ‘ અમને પીવા છતા તારામા અમાન ગુણ ન આ યો જોડે માનવ ’ તને ચેતવેા પડયો, અમે સાગરના ખાગ પાણી પીને પણ એમામામા મીઠા પાણી વરસાવીએ છીએ, ત્યારે તુ અમારા મીઠા પાણા પીનેય ડડરી વાણીના પાણી ટપકાવે છે, એટલે કહેના માવી છુ કે કડના ઘૂંડા હુયામા ઉતારી, અમૃતના ઓડકાર મોથી કાઢજે ! ” આ સાલળી મારો આત્મા નમી રહ્યો

—ચિત્રલાલુ

સુખની શોધમાં

જગતમાં દરેક પ્રાણી જીવનભર સુખની ઝંખના કરે છે એ અપ્રાપ્ય સુખને પ્રાપ્ત કરવા માનવી જગતના એકે એક ખૂણે ફરી વળે છે, ને એ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે આઠાર પાતાળ એક કરતો હોય છે, છતાં એ સાચું સુખ મેળવી શકતો નથી, કાન્યકે મનુષ્ય સાચા સુખની રૂપરૂપ્યા સમજી શક્યો નથી સાચા સુખનું કલ્પનાચિત્ર એની પાસે રૂપરૂપ નથી અને એનું રૂપરૂપ ચિત્ર ન હોવાને કારણે જ માનવી આજે દુઃખી છે આજે જગતમાં મહાન ગણાતા માનવીને પણ પૂછી જુઓ કે સાચું સુખ તમને સાપડ્યું છે? સાચા સુખનો આસ્વાદ તમે કર્યો છે? ત્યારે અત્યુત્તર એક જ મળશે કે ભાઈ, તમારી જેમ અમે પણ સુખની શોધમાં છીએ, પણ સાચું સુખ હજી સુધી તો મેળવી શક્યા નથી એટલે આ રીતે માણસ હજારો ને લાખો વર્ષોથી સાચા સુખને પામવા પરિશ્રમણ કરે છે, પ્રવાસ ખેડે છે, વિપત્તિ સહે છે, છતાં સાચું સુખ મેળવી શક્યો નથી

અતૃપ્ત ઈચ્છા

સાચુ મુખ મેળવવા માટે મન, વચન, અને કાયા એ ત્રણ મહાન અને અદ્ભુત સાધનો છે. મુખનું સાધન જગતમા કયાય શોધવાની જરૂર નથી, એ તો આપણી પાસે જ છે. મન, વચન અને કાયાનો વિવેક પૂર્વક ઉપયોગ કરવામા આવે તો એ દ્વારા અદ્ભુત માત્રુ મુખ પામી શકાય, ને એનો વિવેક વિહોણો દુરુપયોગ થાય તો આપણા જ હાથે દુ ખના દુઝરા ખડકાઈ ભય આટલા વર્ષોને અતે પણ માણસ મુખ મેળવી શક્યો નથી એનું ઠારણ એ જ છે કે ન પત્તિમા અને વિપત્તિમા મન, વચન ને કાયાના યોગનો સુમેળ રાખી શક્યો નથી, મુખમા ઉન્મત્ત બન્યો ને દુ ખમા મુજાર્થ ગયો. આ દ્વિધા વૃત્તિને લીધે જ માણસનું હવન મુખ વિહોણું ને અસમતોલ બન્યું છે. મુખ મેળવવા ઈચ્છતા પ્રાયશ્ચિક સાધકે સ્વ પત્તિમા ખૂબ ઉત્સાહમા આવી ઘેવા ન બનવું તે વિપત્તિમા ગભરાઈને કતબ્યલીન કે વિવેકહીન ન બનવું. પણ તેનો અડગ ને અડોલ ન્હી મામનો કવો દુ ખ એ પણ ઉત્તરવગ્ન હવન-વચનની એક ઝાગી કિનાર છે. હવનનું એક પડખું છે, એમ માની હવનમા સમતોલપણુ જાગવવું જોઈએ. હવનમા વિચારણા પૂર્વક સમતોલપણુ જળવાય તો જ મનુષ્ય સુખી થઈ શકે.

પણ કમભાગ્યે માણસની મુખની ઈચ્છા મૃગજળ જેવી છે. મૃગ જેમ ઉનાળાના દિવસોમા ધગધગતા તાપમા પાણી પીવા માટે વવળા મારે છે, અને મૃગજળ જોઈ એને મેળવવા દોડે છે છતાં પાણીનું એક બિન્દુ પણ મેળવી શકતું નથી, તેમ માણસ પણ જગતમા ધનિક માણસનું માત્ર બાહ્ય

સુખ જોઈ એમા જ સાચા સુખની કલ્પના કરી, એ મેળવવા માટે જીવનભર દોટ મૂકે છે છતાં પરિણામે નથી તો એ મેળવતો બાહ્ય સુખ કે નથી જાળવી શકતો પોતાનું મૂળસ્થાન જીવનભર એ સુખ શોધવા ભમ્યા જ કરે છે

એક ઈન્દ્રિય પૂર્ણ ન થાય ત્યાં તો બીજા સુખની ઈચ્છા જન્મી જાય છે બીજી ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માણસ પ્રયત્ન કરે છે ને અધવાટે જાય છે ત્યાં વળી કોઈ બીજી જ કલ્પના આવે છે આમ માણસ એ અપૂર્ણ સુખને પૂર્ણ કરવાની વ્યર્થ ઝંખનામાં જીવન વેડકી નાખે છે ઘણાને, પાસે કાંઈ ન હોય ત્યારે લાખ મેળવવાની ઈચ્છા જાગે છે, લાખ મળે એટલે દશ લાખ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે, દશ લાખ મળે એટલે કોઠ મેળવવા વગખા મારે, ને કોઠ મળે એટલે દશ કોઠ મેળવવા ટળવળે-આમ ઈચ્છાઓની ઘટમાળ ચાલ્યા જ કરે, પણ ઈચ્છા ઓનો અન્ત ન આવે અતૃપ્ત માનસને લીધે માનવીને માત્ર સુખ ન મળે, એ સહજ છે પૈસો એ જ આદ્ય છે ને પૈમામાં જ માત્ર સુખ છુપાયેલું છે, એવું માનસ ને સિદ્ધાંત ઘડાઈ જાય એટલે ઠહેલું જ પડે, કે તમારી સુખની કલ્પનાઓ બ્રામક ને ખોટી છે, અવાસ્તવિક ને અસૈધાન્તિક છે એ કલ્પનાની ધરમૂળથી કાન્તિ કરવાની જરૂર છે, એ વિના માનવજાતિ સુખની શોધમાં જિંદગી હારી ભેસશે

જગતમાં સુખના સ્વપ્ન એવનારા વિવિધ પ્રકારના મનુષ્યો વસે છે, કોઈને ખૂબ જ ધન મેળવવાની ઈચ્છા હોય છે, તો કોઈને પુત્ર મેળવવાની ઝંખના હોય છે, કોઈને પ્રિયજન મેળવવાનો તલસાટ હોય છે, કોઈને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા

એક સીધા પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ ‘આપણે જે માન મેળવીએ છીએ, જે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, તે આપણા આત્મિક વિકસિતવના પ્રભાવથી મેળવીએ છીએ ?’ તો નકામ જ ઉત્તર આવશે આપણી ઠેઠ પ્રશ્ન સા કરે કે ઠેઠ ખૂબ વખાણ કરે એટલે આપણી છાતી ગજગજ પહોળી થાય છે ને મનમાં ગલીપની થાય છે પણ ઊંડો વિચાર કરતાં માણસ પરશે કે એ બધી વસ્તુઓ બહારની છે બાહ્ય આવેશને લીધે માન ને ધ્યાન મળે છે, એ વસ્તુઓ આપણી નથી આપણી પાનેથી ક્યારે જતી રહે તેનો ભરોસો નથી, માટે માણસે એવી રીતે પૂર્ણતા, પ્રતિષ્ઠા સુખ ને આનંદ મેળવવા જોઈએ કે આ બધી દાહિક વસ્તુઓ કદાચ આવી જાય તો પણ માણસાઈ હંમેશા ઢીપતી રહે અને આપણા સુખને દુ ખનો પટ ન લાગે!

આજે માણસ જે જે ભૌતિક સુકર પદાર્થો જીએ છે, તે તે મેળવવા ચત્ત કરે છે, અને એમાં જ પૂર્ણ આનંદ માને છે, પરંતુ એના પશ્ચાત્તોષના ભયકરતાનો વિચાર કરી કંતો નથી ઈન્છાઓ ને આશાઓના પૂરમાં માણસ હવનભર તણાયે જ જાય છે એ પ્રવાહના તણાતો માણસ પોતાના ધારેલા સ્થાને પહોંચી શકે નહીં, નેવેલા આદર્શને પામી શકતો નથી, ને ભાડૂતી માણસની જેમ હવન પૂરું કરે છે

મિત્રો ! નાચા ઝુખની શોધમાં નીકળ્યા છો તો ખૂબ ગળીર બની વિચાર કરો બાહ્ય વસ્તુઓ તમને વાસ્તવિક શાન્તિ આપશે ખરી ? આટલો વી મેળવેલી પ્રતિષ્ઠા ને પૂજા તમારી વિદાય વેળાએ સુખ પર સ્મિતની સુરખી લાવશે ખરી ? તોલો ! તમે સુખ મેળવ

જી જીએ છો

અને હજી ખર્ચો ઠો આ પ્રસંગે હું તમને એક પ્રસંગ યાદ કરાવું, જે જગમગાહુર છે —

એક વખત એવો હતા કે હિટલરના માન અને સ્થાનની જગતના મત્તાધીશોને ઈર્ષા આવતી, એ જ હિટલરનો આજે પત્તો પછ નથી થોડા જ વર્ષો પૂર્વે એ આખા વિશ્વને ધ્રુવવતો હતો એની પામે લાખો રણવીર થોડાઓ હતા, મહાન મુત્તમીઓ હતા, મર્દ સેનાનીઓ હતા, અજોડ વ્યૂહ ગચિયતાઓ હતા, વિનક પ્રચાન્ડો હતા, અને એની પામે અનેકવિધ આધુનિક યુદ્ધની વિશાળ ને વિરાટ મામત્રી હતી એના વચન પર આખુ જર્મની પોતાનું ઉનું ઉનું લોહી રેડવા તૈયાર હતું જગત કહેતું કે હિટલરનો જય જ હોય, પરાજય તો સ્વપ્નમા પણ ન હોય ! પણ એ જ જગતને સાક્ષાત્તે પડ્યું ને જોયું પડ્યું કે જગતનો એ અજોડ સત્તાધીશ હિટલર ઘડીના ઝડપે ભાગમા ક્યાય ફેંકાઈ ગયો એનું આજે વિશ્વના પટ પર નામનિશાન પણ નથી—એનું નામ ભૂસાઈ ગયું એની પાછળ એના સ્મરણની એક ખાલી ઠેલી કરનાર પણ ઠોઈ નથી ઠહો, જે સુખને માટે લોકો ઈર્ષાની અગનમા બળતા હતા, એ હિટલર અને એનું સુખ ક્યા ગયું ? દુનિયાના કોઈ પણ માણસને કહેવું જ પડશે, કે એ સુખ પોતાનું ન હતું, પણ પારકું હતું માગી લાવેલું હતું—ક્ષણભંગુર હતું—મધ્યાના રગ જેવું અપશુની હતું !

રડતા આવ્યા પણ હસતા જાઓ

એક કવિ કહે છે

જળ તુમ આયે જગતમે, જગત હસત તુમ રોત,

અળ કરણી ઐસી કરો, તુમ હસત જળ રોત

આ ચાર પદ્ધતિઓ પર જરા વિચાર કરો. આપણે જગતમા આવ્યા, જન્મ લીધો તમારે રહતા હતા, તે વખતે આપણે નિર્દોષ કાળ હતો. નિર્દોષ જીવનને લીધે આપણે શું કરીએ છીએ, એ આપણે બાંધી રાખેલા નહોતા. આપણે શા માટે આવ્યા છીએ ? સુખ શું ? ને વાસ્તવિક સુખના સ્વપ્ના શા ? એ આપણે ન્યૂન ગીતે સમજતા નહોતા એટલે જ રહતા હતા. એ સમયે નિર્દોષ બાળકોને જોઈ ધનના ને ગામના માણસો હસતા હતા, કારણ કે શેઠને ત્યાં પુત્ર જન્મે એટલે આનંદજન્ય હાન્ય જ હોય ને ? પણ હવે તો તમે સમજણ થયા, વિચારક થયા, વેપારી થયા, પ્રીતિ બુદ્ધિવાળા થયા હવે દુનિયા એ ગીતે દેખી કે આપણા મોં પર મુક્તિઓ ને નિહાળી મફત કર્યાંનું મિત હોય, આનંદ હોય, મનોપની રખા મોં પર ઉપમતી હોય, મનોપનો પ્રકાશ મોં પર ચળકાટ માનતો હોય અને આપણા સદ્ગુણો ને મનુષ્યોને યાદ કરી લોકો અશ્રુનો પ્રવાહ વહાવતા હોય આ રીતે મળે થાય તો બાળકુ કે નિહાળી મેળવી તો કેળવી !

પણ તે સમયે હાય, હાય ! મારું શું થશે ? મારી મિત કતનું શું થશે ? મારા કુટુંબનું શું થશે ? એવા જો દૈન્યતા ભર્યા શબ્દો ને ઉગારો નીકળ્યા તો સમજવું કે નિહાળી મેળવી પણ કેળવી નહિ અને કેળવ્યા વિનાની નિહાળી તો દીર્ઘ હોય તો પણ વન્ધ્ય જ છે

તત્ત્વચિન્તક કહે છે જેમ માણસ જૂના કપડા દોડે ને નવા કપડા પહેરે છે, તેમ માનવ જીવન શરીર દોડીને નૂતન શરીર ધારણ કરે છે જેમ જૂના વસ્ત્રો દોડીને નવા કપડા

પહેરના માણસને આનંદ આવે છે, તેમ જીવું શરીર ઊંડતા ને નવા શરીરને ધારણ કરતા પણ આનંદ થવો જોઈએ સાચા મુખનું લક્ષણ આ જ છે જનુ શરીર એટલે અનાદિનો આ મસાગ અને નૂતન શરીર એટલે આદિ અનંત મોક્ષ ! આનો અપૂર્વ મોક્ષ મેળવના જીવનના માન્ય પ્રવાસીને તો આનંદ જ થાય, કારણ કે એનું ભવબ્રમણ ટળે છે, પણ લોકો આજે મરણથી ગભરાય છે, એનું કાળજી એ છે કે એ કંઈ છે કે આપણે જીવનમાં કાંઈ માચી વસ્તુ મેળવી નથી, કાંઈ સફળતાવ્ય કયું નથી, દાન દીધું નથી, શિયળ પાળ્યું નથી, તપ કયા નથી, ને ભાનના ભાવી નથી, એટલે અહીંથી મગીને ખીજી ગાનિમાં ગયા એટલે આ બધું ખવાસાં નવું વસ્ત્ર તો નહીં મળે પણ આ જનુ વસ્ત્ર પણ નહિ રહે અને નિરાધાર ગીતે નગ્નમાં ને તિથિ ચમા ભગ્નકવુ પડશે ને તાપમાં ઉઘાડા દગવળવુ પડશે, આજ કારણે માણસો મરણથી ગભરાય છે

માણસ પાને મત્તા, બિહામન કે કોડ રૂપિયા હોય તો પણ એ આત્મિક સંભવ વિના મુખી હોતો નથી બહાગ એ ભવે મુખી દેખાતા હોય પણ એના આન્તરિક જીવનમાં અચાતિનો દાવાનળ મગગતો હોય છે ચિન્તાઓ એના પર ગીધડાની જેમ ભમતા હોય છે, કુદરત એના હૈયાને કીડાની જેમ ડોંગી ખાતો હોય છે, માટે જ કહું છું કે આજની તમારી મુખની ક પના અવાન્તવિક્રામાથી જન્મેલી છે મુખ પૈયા કે વસ્તુમાં નથી પણ આપણા હૃદયમાં હોવું જોઈએ આપણા હૃદયમાં હશે, તો જગતની દરેક વસ્તુ આનંદના ખજાર જેવી લાગશે, એટલે જ જીવન શોધકોએ કહ્યું કે આપણો આનંદ આપણો

હુંયામા પોઢેવો છે, આપણા હુંયામા આનંદનું મરોવર ભરેલું પડ્યું છે ! પણ અન્ધ મન એ જોઈ શકતું નથી ને તર-થું બનાં આખા વિશ્વમા આનંદજળ પીવા દોડે છે જેમ કન્ટૂરી મૃગની ફૂટીમા જ હોય છે પણ એ જાણતું નથી, તેથી આખા વનમા ભટકે છે જે દિશાથી પનન આવે છે તે દિશા તરફ દોડે છે અને માને છે કે એ દિશામા કન્ટૂરી હશે, પણ ખરી રીતે એ એની પોતાની પાસે જ છે.

આજે આખા વિશ્વમા પણ આમ જ બની ગયું છે જગત બહાર મુખ ગોધે છે, પણ અન્તરમા તો કંઈ તલામ કંતુ જ નથી સાચું મુખ મેળવવું હોય તો બાહ્ય પાંથોમાથી મન વાળતું જોઈએ, ઈન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો જોઈએ, જીવનમથન કરવું જોઈએ, ચિત્ત સ્થિર બનાવવું જોઈએ, અને મનના વધતા વેગને અટકાવવા આત્મનિરીક્ષણ કરવું જોઈએ આ રીતે સાધના કરીશું તો જ આપણે સાચું મુખ મેળવી શકીશું આજનો એપી રોગ.

આત્મિક મુખને પૂર્ણ રીતે નહીં સમજનાર જાપાનીઓએ પણ ઈન્દ્રિયજન્ય માટે અનેક પ્રયોગો કર્યા છે જાપાનના ટેકીયો ગહિરના ત્રણ દરવાજા પર ત્રણ મહાકાય વાદરાના પૂતળા મૂક્યા છે એ ત્રણ પૂતળા ઈન્દ્રિયજન્યનો બોધપાઠ આપે છે એક વાદરાએ આખા બન્ધ કરી છે, આખા બન્ધ કરીને એ એમ કહેવા માગે છે કે-સારી વસ્તુઓ જોજો અને ખગળ વસ્તુઓ નોવાનો પ્રમગ આવે તો મારી જેમ આખા બન્ધ કરજો બીજા વાદરાએ પોતાના કાન બધ કર્યા છે, એ એમ ચેતવે છે કે-નારી વાત સાંભળવાનો પ્રમગ આવે તો સાંભળજો

અને ખરાબ વાત સાબળાની વેળા આવે તો મારી જેમ કાન બંધ કરજો ત્રીજા વાદરાએ પોતાનું મોઢું બંધ કર્યું છે, એ એમ મૂચરે છે કે-મારું બોલવું અને ખરાબ બોલવાનો પ્રયત્ન આવે કે નિન્દા કરવાની વેળા આવે તો મારી જેમ મોં બંધ કરી મૌન રેવવું આ રીતે બાહ્ય આ ત્રણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવનાર પણ મુખ મેળરે છે તો નપથ્થુ રીતે ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ આવી જાય તો માનુ મુખ મળે એમા આશ્ચર્ય પણ શું છે ?

પણ આજે લોકોને છુપ્પા ઇન્દ્રિય ઉપર કાબૂ નથી નિન્દા કરવાની રેવ પડી ગઈ છે આજે એકનું વાટે, આવતી કાલે બીજાનું વાટે, પરમ દિવસે ત્રીજાનું વાટે આમ વાટ વાટ ને વાટ, જમ વાળવાની જ રેવ પડી છે ! પણ ઠાઠના મદ્દગુણ ગાવા કે પ્રદામા કવ્વી એની તો રેવ જ નથી-પણ યાદ રાખજો કે નિન્દા એ બહુ જ ખૂરી ચીજ છે નિન્દા એ આજનો એક જાતનો માનસિક ચેપી રોગ છે માણસ જેમ નિન્દા કરતો જાય તેમ એ રોગ અભિવૃદ્ધિ પામતો જાય

ખગ્ગવું ઘણું હોય છે ને વારવાર ચગ આવે છે, ને માણસ જેમ જેમ ખણતો જાય છે, તેમ તેમ ચગ ધનવાને બંધે વધતી જાય છે તેવી જ રીતે નિન્દાને માટે પણ કહી શકાય ખૂજલીવાળો ઘણું ખણીને અન્તે વિકૃત બને છે, તેમ નિન્દક પણ પારકી નિન્દા કરી પોતાના જીવનને વિકૃત બનાવે છે ખૂજલી થઈ હોય ત્યારે નાના દોકગઓને હાથે લુગડા બાધો છો ને ? તેમ હરે નિન્દકના મોઢે પણ કપડાના પાટા બાધવાની જરૂર છે, કારણ કે નિન્દકો પણ

બાળકની જેમ અજ્ઞાન છે નિન્દકો નિન્દા કરીને મુખ મેળવતા નથી, પણ મુખ ખોઈ રહ્યા છે માટે મુખના શોધકોએ વાત્યા આદિ ઇન્દ્રિયો પર કાળૂ-વિજય મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો જોઈએ

તમે જોઈ ગયા કે ઇન્દ્રિયો પર મયમ ને બાદ્ય વન્તુ એનો ત્યાગ, આ બે વન્તુઓદ્વાગ મુખનો નાશાત્કાર થાય છે એમા પણ ત્યાગથી જે જીવન-તૃપ્તિ થાય છે તે અલૌકિક છે એ માટે પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવનું જીવન આપણને દૃષ્ટાંતરૂપ છે તે જ રીતે શ્રી રામચદ્રજીનો જીવનપ્રનગ આદર્શ રૂપ છે આ પ્રનગ ભવ્ય છતાં કમળ છે ! ત્યાગનો આ પ્રસંગ માબાળના આપણા હૈયા ભરાઈ જાય છે ને નયન આમુથી છવકાઈ જાય છે પણ આમાથી તો આપણે પ્રેરણા લેવાની છે, આ પ્રસંગ આપણને એ જ મૂલ્ય છે કે આશા-અભિવાપાને ક્યહીને પણ જે ત્યાગ કરે છે, તે ઉચ્ચ આદર્શના શિષ્ય પડેલો છે જે આરામ કે અભિવાપા વિના જ મપૂર્ણ ત્યાગ કરાય, તો તો પછી પૂછવું જ શું ?

આ પ્રસંગ ગભીર રીતે વિચારને મુખ સંત્યમા હતું કે વનમા ? ભોગમા હતું કે ત્યાગમા ? સિંહામનમા હતું કે હૈયામા ? હૈયામા આનંદ ન હોત તો રામનું તે જ પળે હૃદય બન્ધ પડી જત, પણ એવું કાર્થ ન થયું પણ ઉલ્લેગે માત્ર કાચગી ઉતારીને આત્મો જાય તેમ સંત્યમોહ દોડી એ વનમા ચાલતા થયા કારણ કે એ જાણતા હતા કે ત્યાગ જો હૈયામા હશે તો જીવન મદા મુખથી છવોછલ ભરેલું જ રહેશે માટે

કહુ છું કે ઇન્દ્રિયો પર કામૂ મેગવવાથી આત્મા ચાન્ત બને છે, ને ત્યાગ કરવાથી આત્મા નિવે પ બને છે—આ બે અંગેડ માધનોના પ્રતાપે આત્મા, આત્મામા જ મુખનો ખતનો જુઓ છે આજના દોઢ કલાકના પ્રવચનમા માયા મુખની શોધના બે સાધનો બતાવ્યા છે, તેને અપનાવે તેને મારે આ ભવ સફલ બને છે સૌ આ રીતે માયા મુખના લોકના બનો અને જીવનના સર્વોત્તમ રાખજે પહોંચા એવી ગુણેચી

અણુ

વસ્તુ નાની છે એવે એની કિમત તમારે મન કાર્ડ જ નથી ? પણ જરા આમ તો જુઓ ! આ નાનકડા તણખાએ આખા જામને ગળની દગવીમા ફેંવી નાખ્યુ આ નાનકડી કીડીએ પેવા મહાકાય કુજરને દાળી દીધો આ નાનકડા ઊંદ્રે આ મહા-નોકાને સાગરમા જળસમાધિ કરાવી નીધી આ નાનકડા વડના બીજે વડ બની આ વજ જેવી દીવાવને પણ ચીંગી નાખી આ અણુઓએ જગન આખાને ધ્રુજાની દીધુ છતાં નાની વસ્તુનું મૂલ્ય તમારે મન કાર્ડ જ નથી ? તો પડી તમને હવે અગારણિયાનું મન મહિયાનું એવો આત્મા પણ સમજાઈ ગયો !

ચિત્રવાનુ—

પ્રકૃતિ-સૌમ્યત્વ

પ્રકૃતિ-સૌમ્યત્વ એ એવો ગુણ છે કે એ જેની પ્રકૃતિમા વણાયો હોય તેને જેમ યાતિ આપે છે, તેમ તેના મમાગમમા આવનારને પણ યાતિ આપનાર બને છે આ ગુણ આખા સસારને મુખમય બનાવનાર છે મધુગી હવા દેલાવનાર છે, અને મિથ્યા બધાઈ જયેલી દ્રઢ માન્યતાને કેવી રીતે ગાળવી તેનો ઉકેલ કરનાર પણ આ પ્રકૃતિ-સૌમ્યત્વ નામનો જ ગુણ છે

સામા માણુમની કાંઈક ભૂલને લીધે, તેને નેતા તમને અણુગમે ઉત્પન્ન થાય, છતાં તમે તેને તક આપો જેમ તમને હૈયુ, લાગણી, ભાવના કે, તેમ તેને પણ તે બધું છે કદાચ તેણે બનથી અગર સમારના સંયોગોની વિપમતાને લીધે કંઈક ખરાબ કાચ કયુ હોય તો પણ તમે તેને એકવાર જરૂર ક્ષમા આપો

જેમ માગગની અદર ભરતી-ઓટ આવે છે, તેમ માનવીની ભાવનાઓમા પણ ભરતી-ઓટ આવે છે જેમ તમે પોતે કાંઈક ભૂલ કરી હોય અને તમને પશ્ચાત્તાપ થાય અને પછી

એમ થાય કે મને આ તંત્ર માફી આપે અને મન ન કરે તો નાહ, તેમ મામો માણન પણ પશ્ચાત્તાપ કરીને તમારી પાનેથી માફી ઈચ્છે છે, નહિ કે મન ?

માનવીની મહાન ક્ષતિ જો હોય તો તે આ છે મનુષ્ય જેટલો પોતાનો ગુનો, પોતે કરેલી ભૂન, છુપાવવાને ઈચ્છે છે, તે કરતા મામા માનવીનો ગુનો, તેણે કરેલી ભલ, પ્રગટ કરવામા અનેક ગણો આતુર હોય છે, પણ ગિજ ઉતરીને વિચાર કરશે તો માનુષ પડશે કે જેમ તમારું હૈયું ક્ષમા માટે ઝંખે છે, તેમ મામા માણસને પણ તમારા જેવી જ ઝંખના ગંદ છે એની આડં આખો પણ ક્ષમાની બીજ માગતી હોય છે જેનામા નામા માણસના હૈયાને, દિલને પાગળવાની શક્તિ નથી તે માનવી નથી માનવજીવન જીવવાને પણ લાયક નથી ! તેમ તમે પણ કોના મનગોનો વિચાર ન કરી શકતા હો, મામાની લાગણીની કદ ન કરી જાણતા હો તો તમે પણ દાનવોની કોટિમા જ ગણાઓ.

ઇતિહાસનુ અવલોકન કરશે તો એવા અનેક દાખલાઓ મળશે જે ઘણી ભય કર ભૂનો કરવા ઇત્યાદિક મુદર તક મળતા મુધગી યા, ઉ ક્ષતિના શિખરે પહોચી ગયા, આ વાત વ્યાનમા રાખી તમે વર્તનમા મામા માટે એની ભારના કળવો કે આજે એ ભન ભૂનો હોય પણ કાલે મારા મહુવામથી જરૂર મુધગશે અને તે માટે તમે તમારા હૃદયના દરવાજા ખોલી તેની વાત માબળો, તેને માટે તમારું હૈયામા જે ગાક બંધાઈ ગઈ હોય તેને દૂર કરો, અને તેને જાતે જ મુધરવાની તક આપો, તેને અનુતાપ કરવાનો અવસર આપો તો તે જરૂર મુધરશે.

ગૌ પૂજા

[૧૩૩ પજના દિવસે મુળર્ધ રાત્રી ગોરાળા પાન્ડગપોળા સઘના ગ્રીન્દ અધિરોસન ને ગોરાળા પ્રદર્શન પ્રન્ ગે પધારેલ વડોદરાના મહારાણી શ્રી ગાન્તાદેવી, મુળર્ધ ગન્ત્યના મહેમુવી પ્રધાન શ્રી ભાઉનાહેળ હીરે, મધ્યન્થ ધારામભાના મબ્ય ને પ્રિન્ગીપાવો, પ્રોદ્દેમરો અને હિન્દની પ્રસિદ્ધ જુની જુલી નન્વાઓના આવેલ ગ્રીસ્ત પ્રતિનિધિઓ ને હુબરોની માનવ મેદનીમા, વડોદરાના ન્યાય મદિન્મા મુનિ શ્રીચન્દ્રપ્રભસાગરજી ચિત્રભાનુએ આપેલુ ભાષણ -મ પા૦]

બહેનો અને ભાઈઓ !

ગોમવધન ને પ્રાણીરક્ષાના કાર્યમા જીવન અપણુ જગતારા મહાતુભાવો, આ વિષયમા મારી પહેલા ધણુ ધણુ કહી ગયા છે, ઊતા ત્રી ભાઈઓનો આગહુ છે કે મારે પણ કઈક કહેવુ, તો હુ આપની આગળ મારી વ્યથા વણવીશ.

આચાર્વર્તના માણતો ગાયની પૂજા કરે છે, એના કપાળે કુમ્મુમનો ચા-ચો કરે છે, એતુ પૂજહુ આળે લગાડે છે, પણ એ જ ગાય પોતાનુ પેટ ઉકરડે ભરે છે - ગલીએ ગલીએ

એન્ડ્રે ઇન્દ્રિયપાલન કારણ કે ગાયના ગોરનથી ઇન્દ્રિયો મરાડત અને મતે જ ગહે છે

પણ એકતુ ગોપાલન કરીને જ અટકી જવાનું નથી માનવધર્મ એથીયે આગળ જાય છે ગાયોને પાળવી અને બીજા પ્રાણીઓને કતલખાને જવા દેવા એ તો સ્વાર્થધર્મ થયો, ગાય દૂધ આપે છે, એટલે એને પોષવી અને બીજા પ્રાણીઓ ઉપયોગી નથી એટલે એના પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરવી એ માનવને મોલો ખડુ ? સ્વાધર્મ દાનવતા છે, પરમાધર્મ માનવતા માનવ ધર્મનો ઉપાસક અખ્યાતમલિકન અત્યાદે મને યાદ આવે છે

એ અમેરીકાના પ્રમુખ હતા એક વખત એ પાર્લામેન્ટમાં જઈ રહ્યા હતા માટી ઝડપથી જઈ ગઈ હતી એમની નજર કીચડમાં ખૂચી ગયેલા એક ડુડર પર પડી એ કીચડમાં તરફડી રહ્યું હતું ચીમો પાડી રહ્યું હતું વિકને ગાડી જિલ્લી રાખી ડુડર તરફ દોટ મૂકી, કીચડમાં ખૂચી ગયેલા એ નિરાધાર પશુને એણે અજબ રીતે ઉગારી લીધું ! પણ એનો શટ કીચડમાં ખરડાઈ ગયો ફરી ઘેર જઈ કપડા બદલવા જેટલો સમય નહોતો પાર્લામેન્ટનો નમય થઈ ગયો હતો અને સમયની નિયમિતતા માટે તો વિકન પ્રમિદ્ધ હતો એ મીધા સભાગૃહમાં આ યો, સભ્યોએ ગાડીવાનને પૂછ્યું પ્રમુખના કપડા આમ કીચડમાં કયા ખન્ડાયા ? ગાડીવાનની વાત સાંભળી સૌ આશ્ચર્ય પામી ગયા વાહ ! આવો દયાળુ ! બધા મળીને વિકનને માન આપતા કહેવા લાગ્યા 'આપ

ખેખ દયાળુ કે આપને ધન્યવાદ છે આપે હુકમને ઉદ્ધાર કર્યો !' પણ પ્રથમકોને અધવચ્ચથી જ બદલે લેવાને આપેનો ઉત્તર હુયામા ડોરી સાખવા જેવો છે 'બન્ન, બમ, વ્યર્થ' મારી પ્રનમા ન કરશે મેં ડોઈનાય પર દયા મ્ની નથી તેમ મેં ડોઈનો ઉદ્ધાર પણ કર્યો નથી મેં તો મન હુયામા ભોખાયેના કાળનો જ ઉદ્ધાર કર્યો છે ગીત-ભાવ - ત્ય હુકમને ભેઈ મારા હુયામા ડોરી વાચ્યે મારી પેદનાના નદને કાળવા માટે મા હુકમને કાઢ્યા વિના આવે નેમ ન હતુ કોને કાઢવાનો કઈક ઉપાય તો લેવો / પરંતુ ને?.....' માનવતાભયો આ ઉત્તર સાલગાં મોં નમી પાયા

ભારતના ડોઈમ તનો દાખવો ન આપતા, મેં અમેરીકન પ્રમુખનો લાખવો આપ્યો કારણ કે આપણા ડાક્ટર જુનુ ખોખુ અમેરિકાનુ છે વાતાવરણમા અમેરી ના દશ નાં છે એ હવાએ જ આ પ્રાણીનાશની હવા 'દશ' કે ત્યાં વિચારવાની આવરનકતા છે કે જરવા ની દરમિયાન પણ મેં માનની જવી કુમળી લાગણી ધરાવતો હુનો ત્યારે અથ નવા ની હવાવાળા દેશમા કતવખાના લેખક ન છે, એ નુ મૂલ્યને કે? વિચારએ માનવતા છે તા

હવે હુ આપનો વધારે સમય નહિ લઉં ત્રવાઓ લગય છે, ઠંડવો થાય છે તાગિયેના ન મુખપૂરક ફૂલહા પહેરી વિમર્શન પામે છે, પણ અમલ અધિનતના ભાઈ બહેનો આટલેથી જ નહિ અદ્યત્ત નહિનાના નદિયાને છવનદા ! મૂર્ત બનાવશે એવી શક્તિ કે હુ જન લી છે

ધર્મ કહેવો કોને ?

માણસ સવારમાં દાંત માફ કરી આરમીમાં મોઢું જુએ છે, બપોરે જમીને બજારમાં જતી વખતે પત્તુ મુખને દર્પણમાં જોઈને બજારમાં જાય છે ને નાજે બજારમાંથી આવીને પાપ કાચમાં પોતાના મુખડાને ધારી ધારીને જુએ છે, તે ગા માટે ? માણસને એમ કે મારા મો ઉપર ડ્યાય ડાઘ તો નથી લાગ્યો ને ! અને હું પોતે કેવો દેખાઉ છું ? પણ આજમીમાં મુખ જોતી વખતે જોઈને ય એવો વિચાર નથી આવતો કે આ આજમીમાં દેખાઉ છું તે હું નથી, પણ જોનાર એ હું છું આ દેખાય છે એ પ્રતિબિમ્બ મારા આત્માનું નથી, પણ રાગીશનું છે આરમીમાં દેખાય છે એ માલ નથી, પણ બારદાન છે

રાગીના સૌન્દર્યને હું માન સૌન્દર્ય માની બેઠો છું અને માન સૌન્દર્ય હું વિસરી ગયો છું જે રાગી નાગવત છે, અહિં જ જોને મૂંઝી જવાનું છે, જે બળી જવાનું છે, રાખ વધીને ઊડી જવાનું છે, એના અવવૈકલ્યમાં કનાકોના ઠવાડો નીકળી જાય છે અને જે આ મા રાશ્વન છે, કરેલા કર્મનો ભોક્તા છે, એના માટે આપણને જરા વિચાર મગજો ય ન આવે, આ કેવું આશ્ચર્ય ?

અનાજ કેવું છે એનો વિચાર આવતો નથી અને ફાતરા માટે માથાકૂટ થઈ રહી છે શરીર ઉપર લાગેલા ડાઘને જુએ

પ્રત્યઃ પ્રયવચ્ચત નાનરિતમાત્મન ।

કિં તુ મ જાતુમિચ્છન્વ, કિં તુ મપુરૈમિતિ ? ॥

રોજ પ્રભાતે માણુને પોતાના આન્વિચ્છન્વ-પોતાના વડેના જીવનનું અવલોકન કરવું જોઈએ માત્ર જીવન પશુ જેવું તે ૪ મત્પુરુષ જેવું ? મત્પુરુષોનું જીવન કેવું નિર્મળ છે ને માત્ર જીવન કેવું મલિન છે ?

આ મમારની વૃદ્ધાડીમા મારું જીવન શુભાશ્વના નૂલ જેવું સુવાસિત છે કે લમણ જેવું દુર્ગન્ધ લગેવું ? આ જાતના જન્મીને મે આનીવાદ મેળવ્યા કે ધ્યાપ ? આ દુનિયામાથી વિદાય લેતી વખતે માત્ર મુખ ઉપર આમુ હથે કે હાન્ય ? હું અહિં શું કરવા આ યો હતો ને શું કરી રહ્યો છું ? હું વ્યાથી આ યો હતો ને કયા જવાનો છું ? માર નવરૂપ કેવું છે ને હું આજે કેવું માનું છું ?-આવા પ્રશ્નો ઊઠાપુમાથી જાગે તો જ માણુને પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન વાય કે-

હું મનુષ્ય છું મનુષ્યત્વને શોભે એવું જીવન મારે જીવવાનું છે અને આ રાત્રી દ્વારા જ માર મુક્તિ મેળવવાની છે મને મુદ્દ મારવદેહ મળેલ છે, તીરથ જુદિ મળી છે, અન્યની વેદના ઝીવવા યોગ્ય કેમળ હૃદય મળ્યું છે, આવી મુદ્દ વસ્તુઓને હું કેમ વેડફી શકું ? પશુ જેવું જીવન જીવવા કાંઈ આ મહામલી જિંદગી નવી મળી

આત્માને નિર્મળ કરવાનો, જીવનને સુગંધથી ભરી દેવાનો ગુણ અવસર માપડ્યો છે કેટલેટલા ત્યાગી પુરુષોએ આ માનવ જીવનની ગૌરવગાથાઓ ગાઈ છે, તે શા માટે ? ત્યાગીઓએ આ દેહમા શું વિશેષતા નિહાળી ? આ દેહમા

એમને શુ લાગ્યતા લાગી? શા માટે પશુઓ અને મનુષ્યો એક જ કક્ષાએ ન મૂક્યા? શુ બનેમા જીવન નથી? જે જ તેમ જ બનેને આહાર-નિદ્રા-લય ને ઝામની દરખાં નથી? તે પણ છે જ તો પછી બને વચ્ચે શે શે છે?

માનવીને ઉચ્ચ કક્ષાએ મૂક્યો અને પશુને નીચે મૂક્યો શા માટે? જ્ઞાનીઓને શુ આ માનવ-દેહનો મોટો દુનિયા ના, તેઓને આ દેહની કિંમત તો કંઈ જ નથી પણ કિંમત છે એક ધર્મની, અને તે ધર્મ આ માનવદેહ દ્વારા જ જુદો છે એટલે આત્માને અજવાળનાર ધર્મને લીધે જુદો કિંમત પણ વધી અને માનવ જીવનની ગૌરવ મંડી.

ધર્મ માનવ-જીવનને તજવ્વી બનાવે છે એ જીવનમા સંસ્કારના પ્રાણ ફૂટ ગે, ધર્મ માણસને દુર્ગત બનાવે છે, અને એની દેવત્વના મિહાસન પડે છે ધર્મવિહોણ જીવન એ તો આત્મા વગર નીચું પડે છે કે જેમા ન હોય નૂર કે ન હોય પ્રાણ, ન હોય કે ન હોય પવિત્રતા, જીવનમા પ્રાણ ને દિવ્ય ધર્મ જ છે.

ત્યારે આપણને વિચાર આવશે કે કઈ કે જીવનમા આવે આપડે, તો તે દેખાતો કેમ નથી? ત્યારે ધર્મ ખાવા કામ લાગતો નથી, તરમ લેવા કામ લાગતો નથી, ટાઢ વાય ત્યાં જ રહેવા કામ લાગતો નથી, દેવુ ચૂંવવુ હોય તો નહીં. પોરે આપણ કામ લાગતો નથી અને વ્યવહાર માટે જીવન વિનિમયમાં પણ ધર્મ આવતો નથી, તો પછી ધર્મ શું છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જાનીએ જણાવે છે કે, ધર્મ એ તો જાડના મૃગિયા જેવો છે મૃગિયા મૃગની જેમ ખાવા કામ લાગતા નથી, જાડના બીજા અંગોની જેમ બહાર દેખાતા નથી, તે મૃગમાં દટાયેલા-રૂપાયેલા હોય છે, છતાં એ ન દોષ તો ટકી નહેવાની તાકાત જાડમાં નથી જ વૃથો ફૂળે છે, ખીચે છે, મીઠા ફૂળો આપે છે, આ બધી બાબ ક્રિયાઓનો આધાર તો મૃગિયા છે તમ જીવનના મૃગમાં પણ ધર્મ પડેવો છે ત્યાં પ્રતિભા દેખાય છે, ઉન્નતિ દેખાય છે, મુખ ને આબાદી દેખાય છે ત્યાં ધર્મ છે ત્યાં વ્યંગલિયત દેખાય છે, અવનતિ દેખાય છે, દુષ્ટ ને બગાડી દેખાય છે ત્યાં અધર્મ છે

આ ધર્મ પશુઓને માપડ્યો નથી, એટલે એ કનિષ્ઠ છે, હીન છે મનુષ્ય આ ધર્મને પામીને ધ્રુવ અને બડલાગી વયો છે, આ ધર્મથી માનવદેહ ગૌન્વાન્વિત છે ।

ધર્મની આવી પ્રસા માલગી સહજ પ્રશ્ન થાય કે ત્યાં ધર્મ કહેવો કેને ? સૌ પોતપોતાના જન્મગત અને જાતિગત ક્રિયાકાંડને ધર્મ કહે છે અને એ જ ધર્મના નામે લટે છે, ઝડટે છે, અશાન્તિ ઊભી કરે છે અને માનવને માનવથી દૂર લઈ જાય છે શું આને ધર્મ કહેવો ? આ પ્રશ્નનું અમાધાન જૈન દર્શને બહુ મારી રીતે કયું છે ધર્મનું લક્ષણ બારીને માનવજાતને એક મુદ્દા નલ્ય પીરચું છે અને ધર્મના રહસ્યને ઘોડા જ શબ્દોમાં વ્યક્ત કર્યું છે

મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય ને માધ્યન્વ-ભાવ એ ધર્મના આર લગણ છે આ ભાવનાઓથી સુકૃત જે ક્રિયાઓ થાય તે ધર્મ ધર્મનું પહેલું લક્ષણ છે મૈત્રીભાવ

મૈત્રીલાવનુ પવિત્ર જાણુ, મુ/ દેશુ દેશુ
શુભ થાઓ આ સુખ વિષયુ, એમ કાલ નિહો

તે મનુષ્યના હૃદયમાં ધર્મના અનુભવ હો
આશુ વગત મિત્રોથી ભરતુ હાથે, જે વધુ વિષય
પ્રેમમય લાગે તેના હૃદયમાં પ્રેમ હોઈ જાય તે
હૈયુ શુ બોલતુ હોય ? હું સર્વે દુર્ગા સર્વે દુર્ગા
બીજાને આપો વખત ન આપો, મનુષ્ય દેશુ દેશુ
બીજા આ માઓ તુમ થાઓ સર્વે દુર્ગા સર્વે દુર્ગા
બનો સૌ દોષહીન બનો સૌ અલ્પ દેશુ દેશુ
ન રહો

આ મૈત્રીલાવના પત્રી ધર્મનું કૃત્ય ૨
લાવના આને છે

પ્રાચી બનેના ગુણીન દેશુ દેશુ
મે સતોના ચ મુકમલના દેશુ દેશુ

આ લાવનાનો જ મમ્મલ દેશુ દેશુ
છે આ પ્રમોહભાવનાના રમ્મલ દેશુ દેશુ
મહાપુરુષાને જોઈ આનંદ દેશુ દેશુ
લઈ જતા સતોને જોઈ, અમલ દેશુ દેશુ
માટે એને એમ થાય કે-આનંદ દેશુ દેશુ
માગ બતાવનાન છે-આ દેશુ દેશુ
બૂના પટેલાઓને માગ દેશુ દેશુ

આ નસારડપ મમ્મલ દેશુ દેશુ
છાયા આપનાર વૃક્ષો જોઈ દેશુ દેશુ
પુરુષોને જોઈ એમના રમ્મલ દેશુ દેશુ

આ ભાવ વિચારી જોજો તમે મિત્રો માથે વટથી
જતા હો અને માર્ગમાં મતના દર્શન વાચ તો
પગમાં પડો ખગ? માર્ગમાં એમના પગમાં પડતા
આવે, અને અમલદારને, કેડ વડા અધિકારીને ઝૂકી
ડગતા શરમ ન આવે? મત્તા અને શ્રીમતાઈ આગળ
ઝૂકી પડતો હોય અને મયમ અને ત્યાગ આગળ
અકડ ઘડને ચાલતો હોય તો માનવ કે-તેના
પ્રમોદભાવનું દીવાળું છે એ પછી ધર્મનું ત્રીચું ન
કારુણ્યભાવ

દીન, કુર ને ધમરિહોણા દેખો દિનમાં ૬
કરુણાભીની આખોમાથો અશ્રુનો ગુભ સોત વહે
જેના હૈયામાં કરુણાભાવ વિકાસ પામેવો હોય,
હૈયું જગતના જીવો માટે મહાનુભૂતિથી વડાતુ હોય
ખીજના દુખોને પોતાના દુખો માને અને એ દુખો
ડરવા મતલ પ્રયત્ન કરે દીન આત્મા પ્રત્યે એ
મહાનુભૂતિ જતાવે ધર્મવિદોળા અને કુર આત્માઓને
એનું દુઃખ દયાદ્રં જની જાય અને એને ધાય કે-આ
આપડા પાપ કરીને દુર્ગંતિમાં આવ્યા નથી! આજ તો
ને શ્રીમતાઈના ધમડમાં કાંઈનું ચ માલગતા નથી,
દુખીની મામુ પણ જોતા નથી, પણ એમનું પુણ્ય
જશે ત્યારે આ જીવોનું શુ થશે? તે વખતે ચ
આધાર કોણ?

આજે જે હસતા હસતા પાપા કરી ગયા છે એ
જેતા પણ નહિ છૂટે, જે ડ્રવામાંથી આ માણનો
આનંદનું પાણી ઉઘેલી રહ્યા છે, એ ડ્રવો તો અતે

આમુખી ભરવો પડે જગતની દૃષ્ટિએ દેખાતા જાજના આ મુખી ભવો, એ આવતી કાલના દુખી ભવો છે-આવો કરણભર્યો વિચાર આવતા, કાન્ધ્યભાવવાળાનું હૈયું ભગઈ જારે છે અને એના નયનોમાથી આમુની ધાગ વહેવા લાગી જાય છે ધર્મનું ચોથું લક્ષણ તે મધ્યમ્યભાવ

માર્ગ ભૂનેના જીવન પધિન્ને માગ ચીધવા ઠમો રહુ

કરે ઉપેક્ષા એ માગની તોય સમતા ચિત્ત ધરુ

આ ભાવનાવાળો માણસ પાપના કીચડમા પડતા માનવીને બચાવવા પ્રયત્ન કરે, પણ પોતે બીજાને પાપી બનાવવાનું નિમિત્ત તો ન જ બને અધમના માર્ગે જતા કાઈ પણ પ્રાણીને શક્ય હોય ત્યામુખી એ અટકાવે, માર્ગ ભૂનેવાને માગ ચીધે, પણ માગ ચીધવા જાય અને અવળે માર્ગે જનારો કહે 'તને ડાહ્યો ડાહ્યો કયો છે? તું તારું કામ કરને, અમે અમાન દેાડી લઈગુ તાર અમારામા પડવાની જગ નથી તારી નવાહ અમારે નથી ભેઈતી' તોય માધ્યમ્યભાવવાળો એના પર કોપ ન કરે ડૂંગનાને તારવા પ્રયત્ન કરે પણ મામો ડૂંગતો માણસ ન તરે તે ધક્કો તો ન જ મારે

જે મનુષ્ય આ ચાર ભાવનાપૂર્વક જીવનનાં ક્રિયા ગતે હોય, એનામા ન્વાધબુદ્ધિ કે પગ્વચના કેમ હોઈ શકે? એ તો એમ જ માનતો હોય કે હું આ દુનિયામા જાયા છું માનવતાની સુવામ રલાવવા, તો પછી મારાથી ના જ પણ જૂન કેમ થાય? જગતના ભવામા જ મારું બહુ છે જગતમા અશાંતિ હોય તો હું શાંતિથી કંઈ રીતે ભવો શકુ? હું જેમ સુખ, શાંતિ અને આનંદી છું છું છું તેમ

આ ભાવ વિચારી જોજો તમે મિત્રો માથે વટથી ચા-ચા જતા હો અને માગમા મતતા દર્શન વાચ તો એમના પગમા પડો ખરા? માગમા એમના પગમા પડતા શરમ આવે, અને અમવદાગને, કોઈ વડા અધિકારીને અકીને નમન કરતા શરમ ન આવે! મત્તા અને શ્રીમતાઈ આગળ માણુન શૂકી પડતો હોય અને મયમ અને ત્યાગ આગળ માણુસ અમુક થઈને ચાલતો હોય તો માનવુ કે-નેના હૃદયમા પ્રભોદભાવનુ દીવાળુ છે એ પછી ધર્મનુ ત્રીજુ લગલુ છે કારુણ્યભાવ

દીન, કૂ ને રમપિતાલા દેખી દિમા દદ રો

કરણાબીની આસોમાથી અશ્રુમે ગુભ સોત વર

જેના હૈયામા કરુણાભાવ વિકાસ પામેવો હોય, એનુ હૃદય જાનના છવો મારે મહાનુભૂતિથી હજકાતુ હોય, તે બીજાના ટુ ખોને પોતાના દુ ખો માને અને એ ટુ ખોને દૂર કરવા મતત પ્રયત્ન કરે દીન આત્મા પ્રત્યે એ હૈયાની મહાનુભૂતિ બતાવે ધમવિહાણા અને કૂર આત્માઓને જોઈ, એનુ હૃદય દયાઈ બની જાય અને એને ધાય કે-આ છવો ભાપડા પાપ કરીને દુઃખતિમા આવ્યા જશે! આજ તો મત્તા ને શ્રીમતાઈના ધમડમા ડોઈનુ ય માલગતા નથી, કોઈ ટુ ખીની મામુ પણ જોતા નથી, પણ એમનુ પુણ્ય પગ્વાગી જશે ત્યારે આ છવોનુ શુ થશે? તે વખતે એમનો આધાર કોણુ?

આજે જે હસતા હમતા પાપો કરી રહ્યા છે એ પાપો રોતા પણ નહિ છૂટે, જે જ્વામાથી આ માણુનો તુચ્છ આનંદનુ પાણી ઉનેચી રહ્યા છે, એ ફવો તો અતે બિના

આમુધી ભરવો પડ્યો જગતની દૃષ્ટિએ દોષાતા આજના આ મુખી જીવો, એ આવતી કાલના દુખી જીવો છે-આવો કમળાબર્યો વિગાર આવતા, ઝાંખ્યભાવવાળાનું હૈયું ભગઈ આવે છે અને એના નયનોમાથી આમુની ધારા વહેવા લાગી જાય છે ધમનું ચોથું લક્ષણ તે મધ્યસ્થભાવ

માર્ગ જોના જીવન પરિપૂર્ણ માગ ચીધના જાઓ

પરિપૂર્ણ એ માગની તોય સમતા ચિત્ત ધર

આ ભાવનાવાળો માણસ પાપના કીચડમાં પડતા માનવીને બચાવવા પ્રયત્ન કરે, પણ પોતે બીજાને પાપી બનાવવાનું નિમિત્ત તો ન જ બને અધર્મના માગે જતા ઝાંઝ પલ્લુ પ્રાણીને રાકય હોય ત્યામુધી એ અટકાવે, માર્ગ બંધેવાને માગ ચીધે, પણ માગ ચીધવા ન્તય અને અવળે માર્ગે જનારા ડહે 'તને કાલે ડાહ્યો કયો છે? તું તારા જામ કરને, અમે અમાન કોડી લઈશું તારે અમારામાં મડવાની જગ નથી તારી મવાહુ અમારું નથી નોંધતી' તોય મધ્યસ્થભાવવાળો એના પ ક્રોધ ન કરે ડમનને તારવા પ્રયત્ન કરે પણ માગે ડમતો માણસ ન તરે તો ધમો તો ન જ માટે

જે મનુષ્ય આ ચાર ભાવનાપૂર્વક જીવનની ક્રિયા કરતો હોય, એનામાં સ્વાયંબુદ્ધિ કે પંચવ્રતા કેમ દોષ શકે? એ તો એમ જ માનતો હોય કે હ આ દુનિયામાં આ થો છું માનવતાની સુવાસ ફેલાવવા, તો પછી મારાથી તો જગ પલ્લુ ખૂન કેમ થાય? જગતના લવામાં જ મારું જીવું છે જગતમાં અશાંતિ દોર તો હું શાંતિથી કંઈ મીતે જીવી શકું? હું-જેમ સુખ, શાંતિ અને આબાદી ઇચ્છું છું, તેમ

જીવનને પાપ એની જ તૃણ છે, તો મારું અત્યારે કર્તવ્ય એ છે કે-જીવનને યાતિ આપવી અને જીવનને અશાંતિ ન વાય એ રીતે મારું જીવન છે જગતની અશાંતિમાં મારો ફાળો ન હોવો જોઈએ.

જગત દુખી હોય ત્યારે હું એક-આનંદમાં કેમ જીવી શકું ? માનવજાત મહત્ત્વમાં મહાગ્રાસી હોય ત્યારે હું છુપાઈને મારી જાતનું રક્ષણ કઈ રીતે કરી શકું ? મારે તો અપનાવવું જોઈએ, મારા ભાઈઓનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. મારા મમ્મે હું મારી જાતનું વિવેચન કરી, મૌના કન્યા છું. મારે ખપી જાય તો જ હું મારો ધર્મી પરનેવા એ જ આમનેવા છે અપણુ એ જ મારું કર્તવ્ય છે એમાં જ મારું કન્યાણુ થવાનું છે.

જ્યાં મૈત્રી, પ્રેમ, કારણ અને માધ્યસ્થભાવ જમતા હોય ત્યાં માન કે અપમાન, સ્તુતિ કે નિન્દા કાંઈની કઈ જ પડી ન હોય એ કોઈ દિવસ પ્રગાસાથી ફૂલાય નહિ અને અપમાનથી મુઝાય નહિ એને પોતાના અર્પણનો જ આત્મસંતોષ હોય એને જીવનના મતની, જીવનની પ્રતાપની જરૂર ન હોય તે કાંઈ દિવસ અટક નહિ, થાકે નહિ એ એમ જ માને કે હું મારા આત્મસંતોષ માટે કરું છું, આમાં હું શું મહાન કરી રહ્યો છું ? અરે, જડ પણ મૈત્રી કરે, તો જાત મમર્પણ કરે, તો પછી હું ચેતન આત્મ પણું ન કરી શકું ?

દૂધ અને પાણીની મૈત્રી કેવી ભવ્ય છે ? દૂધ પોતાનો અભિવ્યક્તિ જ પાણીને આપ્યો અને પાણીએ પોતાની જાતને દૂધમાં વિવેચન કરી અને એક બન્યા દૂધ એ દૂધ ન રહ્યું.

ને પાણી એ પાણી ન રહ્યું મૈત્રીભાવનો અર્થ જ એકતા
 એ એકતામાં ભેદ ન હોય, ભિન્નપણું પણ ન હોય હવે
 દૂધ ચૂવા પર ચડે ત્યારે દૂધ ગળન વતુ બંધ, તેમ જળી
 બળતું બંધ, કાચુ કે પાણી માને છે કે એવે મને ?
 આપ્યો તો મારે એની ખાતર બળવું ભેદ એ અને પછી
 બળવા લાગે છે-બળી જાય છે ત્યાં દૂધ વિશે કે મ-
 માટે પાણીએ પ્રાણ આપ્યા તો મારે એની પાછા બની
 મરવું ભેદ એ અને પછી એ ઊભા થઈ અગ્નિમાં પ્રવેશ
 છે, મિત્ર પાછળ બળાં મરવા તૈયાર થાય છે ત્યાર બાદ
 શું કે ? દૂધમાં પાણી રહે છે મિત્રને પામ્યા દૂધનો
 ઊભરો જ્ઞાન બની જાય છે-ઉભરો બેઝી બધ છે અને પછી
 માણસો તુરત દૂધને ચૂવા ઉપરથી ઊતરી લે છે

આ જડની મૈત્રી ! જડ જેવી વસ્તુ પણ મૈત્રીભાવ
 દેખાયા પછી સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તૈયાર બને છે આપણે
 તો ચેતન કહેવાઈએ આપણે વિદ્યા મળી તર છે કે
 આપણામાં આવો મૈત્રીભાવ આવે ? મૈત્રી ત્યાંની
 ભાવના જન્મી ? માટે જ ચિન્તક કહેવે, કર્મનું પહેલું
 પ્રાધિયુ મત્રી છે આ મૈત્રીનો 'પરમાત્મા' આપણે
 ગમે એવું મહાન કાચ કરીશું ત્યાર બાદ આપણે
 નહિ આવે એમ જ થશે કે, આત્મા મને મળ્યો છે,
 અને માનવ તરીકે હું મારા કાર્ય કરું છું આવી
 કર્તવ્યભાવનાને જગાડવા માટે, શ્રેષ્ઠ જાતચિન્તાન અને
 જીવનચિ તન દરવું ભેદ એ અને નીચારનામાં મુખ્યને
 નેવા કરતા મહાપુરુષોના ચિન્તા આગવીમાં આત્મા
 મૌન્ય અવલોકન, એ જ મૈત્રીભાવ મારો છે

જાગ, ઓ સપૂત !

ઓ મહાવીરના સપૂત ! જાગ ! જિભો થઈ જા ! જરા આખ ખોલીને તો જો ! તારી જ નજર સામે દીન, દીન, અનાથ ને ગરીબ માનવો અન્ન વિના ટપનગતા હોય, ત્યાં તુ ત્રણ ટક સુદર ને ન્વાલિષ્ટ ભોજન, ૦૮ કવેજે ડેમ આંગી શકે ? તારી જાણુમાં જ વસતા તારા ભાડુઓને લાજ ઢાકવા પૂરતુ પણુ વચ્ચ ન મળતુ હોય, ત્યાં તુ દયાવાન ગટેવાતો, સુદર વચ્ચોમાં સજ્જ થતી મહાનો ડેમ રાડ ? તારા જ ભાઈઓ વેર-ઝેર ને ઢેવની મહાજ્વાલામાં સળગતા હોય, ત્યાં તુ વિવામ ન વિનોદની માદકદ્રવ્યામાં ડેમ પોટી રાડ ? આ જોતા તારા જૂન આજે વિદ્વાનની જડતાથી કંકુ પડી ગયું છે, એમ તને નથી લાગતુ ? તુ તારા પુનિત પિતા શ્રી મહાવીરના મિદ્ધાન્તોનો દ્રોહ તો નથી કરતો ને ? તારા હાથે આવુ કૂર પાપ થાય, એ હું ઇચ્છતો નથી હું ઇન્હુ છું તારા અમર વિજયને !

કારણ કે તુ જૈન છે ! તારી પામે જે પાખો છે અહિંમાં

અને મત્યની! આ જે પાપો કપાઈ જતા તુ જૈન મંત્રી
 “જન” બની જઈશ! તારી ગોભા આ જે દિવ્ય પાપોમા જ
 છે આ જે માત્રા તને શ્રેષ્ઠ બનાવનારી છે! તને ગગનવિહારી
 બનાવનારી છે! આ અહિંમા ને મત્યની પાપોથી તુ હિંસાના
 ભડગથી નગગતી દુનિયા પર પન્નિમલુ કરી રાકીય, વિશ્વને
 પ્રેમ ને શાન્તિનો મદેશ પાકરી શકીય, ગાન્તિનો ફૂલ બની
 રાકીય, માટે માવધાન થા! આ જે પાપો કપાઈ ગઈ તો
 મમજજે કે તુ પશુ છે, લગગે છે તારી આ જે પ્રિય પાપો
 પ્રમાણવી રખે કપાઈ જતર! માટે જાગૃત બન! એકા આવા
 ઠોડી રે! પ્રામ બગામા આધિ ને નિર્માય જીવન જીવે મુક્તિ
 નહિ મળે! મુક્તિ મેળવનાર શ્રી મહાવીરને તુ યાદ કર
 એણે ઠવા મહાન શુભ કાર્યો કયા હતા! જો—

જેતો ધર્મપૂનક નર-પિશાચનો નામનો કરી, લયબીતને
 નિભય બનાવી અને માનવમા ગહેવી અષ્ટ શક્તિનો પરચો
 બનાવી મહાવીર પદ પ્રાપ્ત કર્યું હતું

જેતો માવત્સરિક દાન દઈ, અદળક સપત્તિ વધારી અને
 દીન, હીન, મનાથ ને ગરીબોને યથાયોગ્ય દાન વડે મુખી
 બનાવી-દાનવીર પદ વિમણિત કર્યું હતું

જેણે વૈલવોથી છલકાતા નજમન્દિરોને ઠોડી, પોતાના
 પ્યાગ પ્રિયજનોથી વિખગ પડી અને મહામોહનો પનજય
 ઠગી-ત્યાગવીર પદ મુગોલિન ઝુલ્યું હતું

જેતો ગિરિકન્નરાઓમા ધ્યાનમગ્ન ગઈ, વામનાઓનો નાગ
 કરી અને ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવી-શૂરવીર પદ શોભાવ્યું હતું

જેણે અહિંસા, સત્ય, અન્તેય, મયમ ને અક્રિયનત્વને પોતાના જીવનમાં વણી, એનો જ પ્રચાર આજીવન કરી અને માનવતાની મોડમ મહેકાવી-ધર્મવીર પદ અવકૃત કર્યું હતું એ જ નવીનનો તુ પુત્ર !

તેના નામથી પ્રેરણાનો નીપક પ્રગટે ! એ મહાવીરનો પુત્ર બની, તુ આમ નિર્માન્ય જીવન જીવે, એ તને શોભે ખરું ! હક ! પ્રાણવાન થા ! તારા નિમાલ્ય જીવનમાં મહાપ્રાણ નુક ! તારા ધ્વનિથી દિગ્ગાઓ ઓપી જાય એવી જરૂરોપણા હર ! પાપના પડવા ચીરા ! જય એવું તેજ તારી આખોમાં લાવ ! હિમ્મત ને ઉત્સાહથી આગે હૃદય લગ ! તારી અદ્ભુત શક્તિઓનો પરચો જગતને બતાવ ! પ્રભુ મહાવીરના નિદાન્તોને અણનમ નિશ્ચયપૂનઠ જીવનમાં ઉતારી, એમને અમર બનાવ ! ખાલી વાચડી વાતો ના હર આચારણુ નિહોણા લાષણોમાં કાંઈ વળે તેમ નથી. એના નિર્માન્ય બાપણા માબગી-માબગીન પ્રજા તારી જઈ છે ! માટે લાગા-પહોળા હાથ હરના મૃદી દે અને એવું આચરણ કરી બતાવ કે તારું નિમજ ચારિત્ર જોઈ દુનિયા દિંગ બના જાય !

હકક શિવત હેમ ! જીવન-વિદ્યામાં નડતર કરતી વાસનાઓ નામે બાળનો પોકાર ! વાસનાઓનો નમૂનાનો નાશ કર ! આ તારા વિદ્યાનના માર્ગમાં અન્તરાય કરનારને ઉખેડીને ફેંકી દે ! જરા પણ ગભરાઈશ નહિ ! કોઈથી અજાતો નહિ ! કોઈની શે'માં તણાતો નહિ ! જા ! એક પગની પણ વાર કર્યા વિના અહિંસા ને મત્યના નિદાન્તોને વિશ્વમાં વિકસાવવાના તારા આ મહા-કાર્યમાં લાગી જા

પણ યાદ ગમજો ! નૈતિક સમયથી કમ્મ જરાબર કમીને જ આ માર્ગે પ્રયાણ કરજો નયમમા જગ પણ શિથિલતા ન પ્રવેશી જાય તે માટે પૂર્ણ કાગજી રાખજો વામનાઓ તારા પર વિશ્વ ન મેળવી જાય તે માટે ચારિત્રની મજબૂત કિન્નબંધી કરીને, અવિરત જાગૃતિપૂર્વક જીવન-વિકાસના આ મહાપથે વિહરજો !

વિજયીના જમકારા થાય કે વિપત્તિના વરોગિયા વાય પ્રહારના કાન ફેાડી નાખે એવા કડાકા-ભડાકા થાય કે પ્રત્યના મેલની ગર્જનાઓ ધાય, તોય તારા નિશ્ચિત પથને છેડીશ નહિ, નિશ્ચિત કરવા ધ્યેયને પહોંચના પહેવા એક જગતુ પણ માગથી ખમણુ એ મહાપાપ છે એ દિવ્ય મહેમને ભૂલના નહિ ! વિશ્વમા એવા કાંઈ રાખિ નથી જે તારા નિશ્ચિત ધ્યેયથી તને અનિત કરે ! દુનિયામા એવા કાંઈ વસ્તુ નથી, જે તને તારા મામાથી અનિત કરે તારી વિગત રાખિઆ જોઈ ના ! પણ તને માગ આપજો ! તા ! દૃઢ અકપ જોઈ, વિન જોવા રાત્રિધિગજો પણ તા ! ચન્દ્રમા આગોશ્ચે ને તારા અરમક જનશે આ કે પના નથી, વાકપદ્ધતા કે વેખનકળા નથી પણ કેવળ મત્ય છે, નકર છે, વાન્તવિક છે ! આવુ જ યુ છે, જને છે અને જનશે માત્ર શ્રદ્ધાની જ આવશ્યકતા છે ! વિજયથી આત્મશ્રદ્ધાવાન મહામાનવને જ વ- છે !

આ માગમા કાગ પણ છે ને કીચડ પણ છે કાગથી કટાગી ન જવાય અને કીચડમા ખૂંચી ન જવાય તે માટે મનેત રહેજો વિપત્તિના સમયમા યાદ કરજો તારા આત્માની અનમ્ન

વિગટ રાક્ષિઓને ! તારી વીર-ગર્જનાથી વિપત્તિઓ કંપી ઉઠશે, ઇન્દ્રિયો ધ્રુવ ઉઠશે, વાસનાઓ જાળીને ખાખ થશે, અન્ધકાર નારા પામશે, અનન્ત પ્રજાગથી ઝળહળતો દીપક તારા પથમા પ્રકાશ પાથરશે અને પ્રકૃતિ મધુર ન્મિત કરી, તારુ સુખ્યાગતમ કરશે ! -

પ્યારા અમૃતના લોકતા આત્મનું ! અધિક તને ગુ ઝહુ ? હવે તારા વિરાટ રૂપ વિશ્વને દેખાડ લેડો ! વહ્લાલા રાક્ષિઓના લજા આત્મનું ! તારી રાક્ષિઓના ભંજરમાનુ એક અમૃત્ય રત્ન વિશ્વના ચોગાનમા મૂક લેઈએ ! પ્રકારામા વિહરનાર પ્રિય આત્મનું ! તારા સાચત પ્રકાશનુ એક કૃપાકિરણ આ વિશ્વ પર ફેંક લેઈએ ! વિશ્વ તારા જવલન્ત પ્રકાશ માટે ઝળી રહ્યુ છે વીન્નો રપૂત આ કામ નહિ હો તો પત્રી ડોણુ કયો ?

માટે આજે જ દીપાવતિના પતિત પાવન દિવને અણનમ નિશ્ચયપૂર્વક ભર ઝદમ વિજયકૃત્ય ભણી !

ભાવના

પ્રાણી માનના જીવનમા ભાવના અતિ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે એવા જ માટે ચિન્તક માણુમના સ્થૂલ કાર્યને નથી જોતા પણ એની પાછા કામ કરતી નૂસ્મ ભાવનાને મનવાડ છે કાર્ય એક જ હોય છતા ભાવના ભિન્ન હોય તો પરિણામ જુદુ જ આવે જતરી જે દાતથી પોતાના ગણુડિયાને પકડે છે, એ જ દાતથી બિવાડીને પણ પકડે છે, પણ એમા અતર આગશ અને પાતાળનુ એકમા રક્ષણુની ભાવના છે, બીજામા ભક્ષણુની

